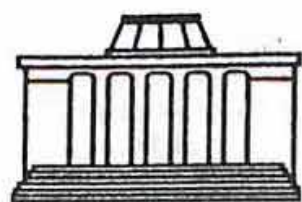

**ՀԱՅԵՐԸ ՍԵՓԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼԱԶԳԻ
ՄԻՋԱԿԱՅՐՈՒՄ**

**ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԷԹՆՈՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

МИНИСТЕРСТВО ДИАСПОРЫ РА
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ НАН РА

АРМЯНЕ В СВОЕЙ И ИНОНАЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЕ.
СРАВНИТЕЛЬНЫЕ ЭТНОСОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ЭТНОСОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ АРМЕНИИ И
ДИАСПОРЫ

7

ЕРЕВАН
ИЗДАТЕЛЬСТВО «ГИТУТЮН» НАН РА
2014

MINISTRY OF DIASPORA OF RA
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF RA
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

THE ARMENIANS IN THEIR OWN AND OTHER
NATIONAL ENVIRONMENT:
COMPARATIVE ETHNO-SOCIOLOGICAL SURVEYS

ETHNO-SOCIOLOGICAL STUDIES
OF THE ARMENIA AND THE DIASPORA

7

EREVAN
“GITUTYUN” PUBLISHING HOUSE OF THE NAS RA
2014

1071110

316(479,25)

ՀՀ ՍՓՅՈՒՌՔԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԳԱԱ ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱՅԵՐԸ ՍԵՓԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼԱԶԳԻ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ.
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԷԹՆՈՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ՍՓՅՈՒՌՔԻ ԷԹՆՈՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

7

ԵՐԵՎԱՆ

ԳԱԱ «ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

2014

ՀՏԴ 316.3: 391/395=919.81

ԳՄԴ 60.55+ 63.5(22)

Հ 249

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝ Ռ. Ս. Կարապետյան

Գրախոսներ՝

Պատմական գիտությունների դոկտոր Ս. Ս. Մկրտչյան

Պատմական գիտությունների թեկնածու Մ. Վ. Գալստյան

Հ 249 Հայերը սեփական և այլազգի միջավայրում. համեմատական
էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություններ.- Երևան, ԳԱԱ «Գիտու-
թյուն հրատ., 2014, 184 էջ:

ՀՏԴ 316.3: 391/395=919.81

ԳՄԴ 60.55+ 63.5(22)

Ներկայացված գիտական հրապարակումը ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության
և ազգագրության ինստիտուտի սփյուռքի ուսումնասիրությունների
բաժնի կողմից «Սեփական և այլազգի միջավայրում հայերի հա-
մեմատական հետազոտության հիմնական ուղղությունները,
ուսումնասիրության խնդիրներն ու հեռանկարները» պետական
նպատակային ծրագրով իրականացված սփյուռքի հետազոտու-
թյունների ասպարեզում բազմամյա մշակումների արդյունք է: Գր-
քում զետեղված հոդվածները հիմնվում են 2011-2014 թթ. ընթաց-
քում Երևանի (ՀՀ), Մոսկվայի (ՌԴ), Լոս-Անջելեսի (ԱՄՆ) և Թեհ-
րանի (ԻԻՀ) հայերի շրջանում կատարված էթնոսոցիոլոգիական
ուսումնասիրությունների տվյալների վրա: Աշխատությունը նախա-
տեսված է սոցիոլոգների, ազգագրագետների, պատմաբանների և
ընթերցողների լայն շրջանակների համար:

ISBN 978-5-8080-1130-4

© ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2014

Բովանդակություն

Նախաբան.....	11
Մաս առաջին. Համեմատական ուսումնասիրություններ.....	14
Կարապետյան Ռուբեն. Հայերը սեփական և այլազգի միջավայրում. հայ էթնիկության ուսումնասիրության խնդիրներն ու հեռանկարները	15
Զարիկյան Նուշիկ. Ազգային ինքնակառավարման գործընթացները սփյուռքում	23
Բարսեղյան Սյուզաննա. Էթնիկ մամուլը և սփյուռքյան ինքնության ձևավորումը	45
Տանաջյան Լուսինե. Հայերի սոցիալական փոխակերպումները սփյուռքում	63
Ներսիսյան Սոնա. Ցանցային հարաբերությունների առանձնահատկությունները սփյուռքում. հայերի ինքնակազմակերպման խնդիրները այլէթնիկ միջավայրում.....	93
Մաս երկրորդ. Հայ համայնքների ուսումնասիրություններ...	115
Հարությունյան Յուրի. Մոսկվաբնակ հայեր. էթնոսոցիոլոգիական հետազոտության որոշ արդյունքներ.....	116
Գոսազեան Ժան. Լոս Անճելլեսի հայ համայնքի ժողովրդագրական պատկերը.....	122
Թարվերդյան Ալինա. Թեհրանի հայ համայնքն այսօր.....	158
Резюме.....	185
Summary.....	186

Содержание

Предисловие.....	11
Часть первая: Сравнительные исследования	14
Карапетян Рубен. Армяне в своей и инонациональной среде: проблемы и перспективы исследования.....	15
Зарикян Нушик. Процессы этнической самоорганизации в диаспоре.	23
Барсегян Сюзанна. Этническая пресса и формирование диаспоральной идентичности	45
Танаджян Лусине. Социальные трансформации среди армян в диаспоре	63
Нерсисян Сона. Особенности сетевых отношений в диаспоре: проблемы самоорганизации армян в иноэтнической среде.....	93
Часть вторая. Исследования армянских общин.....	115
Арутюнян Юрий. Армяне-москвичи: некоторые результаты этносоциологического исследования.....	116
Госагян Жан. Демографичекий портрет армянской общины Лос-Анжелеса	122
Тарвердян Алина. Армянская община Тегерана сегодня.....	158
Резюме.....	185
Summary.....	186

CONTENT

Introduction.....	11
Part One. Comparative Studies.....	14
Karapetyan Ruben. The Armenians in Their Own and Other Ethnic Environment: Problems and Perspectives of Study of Armenian Ethnicity.....	15
Zarikian Noushik. The National Self-Government Processes in the Diaspora	23
Barseghyan Syuzanna. The Ethnic Media and the Diasporic Identity Formation	45
Tanajyan Lusine. The Social Transformations in The Diaspora	63
Nersisyan Sona. The Peculiarities of Network Relations in the Diaspora: The Issues of Self-Organization of Armenians in the Other Ethnic Environment.	93
Part Two. Studies of the Armenian Communities.....	115
Harutyunyan Yuri. The Armenians in Moscow: Some Results of Ethno-sociological Research	116
Kossakian John. The Demographic Picture of the Armenian Community in Los Angeles	122
Tarverdian Alina. The Armenian Community of Tehran Today.....	158
Резюме.....	185
Summary.....	186

Նախաբան

Այսօր Հայաստանի առջև ծառացած խնդիրների լուծման համար սփյուռքի ներուժի ներգրավումը դառնում է ավելի ու ավելի պահանջված հրատապ: Այդ իսկ պատճառով Հայաստանի և սփյուռքի հա-սարակական շրջանակների համար ազգի աճող ցրվածության պայմաններում հայ էթնիկության պահպանման նպատակով էթնոսի երկու հատվածի գործարար ու մշակութային ներուժի համախմբման համազգային խնդիրը դառնում է խիստ անհրաժեշտ: Թերևս դրանով պետք է բացատրել այն փաստը, որ Հայաստանի և սփյուռքի քաղաքական ու հասարակական ընտրախավը և գիտական շրջանակները հետաքրքրված են սփյուռքի խնդիրներով: Առաջին պահանջը բխում է այն կարևոր հանգամանքից, որ անհրաժեշտ է ծանոթանալ և յուրացնել զարգացած ու տարածված սփյուռք ունեցող ազգերի հետազոտական փորձը և դրանից բխող մեթոդաբանական ու գործիքավորման հմտությունները: Իսկ երկրորդը կապված է հայ հասարակության խնդիրների լուծման կարևորության հետ:

Ներկայումս իրականացված գիտական ուսումնասիրություններում սփյուռքի խնդիրների լուսաբանման և լուծման տեսական հիմքերի մշակման համար մեծ տեղ է հատկացվում էմպիրիկ բազայի ստեղծմանը, ինչը պայմանավորված է էթնիկ հանրույթների զարգացման ու բնակության երկրների վրա ազդեցության հեռանկարների անորոշությամբ և գիտական այս ուղղության նորությամբ: Թերևս սա է պատճառը, որ էթնիկ խմբերում կատարվող գործընթացների մասին էմպիրիկ գիտելիքների պաշարի կուտակման մեծ պահանջարկ կա: Պատահական չէ, որ այժմ նկատվում է այդպիսի հետազոտությունների մի մեծ բազմություն, որտեղ տրվում է այս կամ այն միջավայրում գտնվող որևէ էթնիկ խմբի վերլուծականը:

Գիտական ուսումնասիրությունների նման ուղղության զարգացման պայմաններում հայ սփյուռքի հետազոտման խնդիր-

ները դանդաղորեն սկսում են ընդգրկել նրա ներկա վիճակի ու հայրենիք-սփյուռք փոխհարաբերությունների ուսումնասիրության հարցերը: Հայաստանում ի հայտ են գալիս ավելի ու ավելի շատ գիտական հրապարակումներ, որոնցում փորձում են ներգրավել ժողովրդագրության, սոցիոլոգիայի, ազգագրության և այլ գիտական ուղղությունների մեթոդաբանությունը, որի միջոցով հնարավոր կլինի ավելի համակարգված գիտելիքներ ստանալ սփյուռքի ներկայի մասին:

Առաջարկված գիտական թիմային հրապարակումը այդպիսի փորձերից մեկն է և ընդգրկում է չորս տարվա ընթացքում սեփական (Հայաստանում) և այլազգի (սփյուռքում) միջավայրում կատարված էթնոսոցիոլոգիական հետազոտությունները: «Հայերը սեփական և այլազգի միջավայրում. համեմատական էթնոսոցիոլոգիական ուսումնասիրություն» թիմային մենագրությունը վերաբերում է երևանաբնակ և սփյուռքի երեք հատվածների՝ մոսկվաբնակ, թեհրանաբնակ և լոսանջելեսաբնակ հայերի շրջանում կատարված հետազոտություններին: Գրքում ներառված է գիտական սյուժեների երկու խումբ. առաջին խումբը պարունակում է համեմատական և համադրական ուսումնասիրությունների մի շարք, իսկ երկրորդը միավորում է նշված երկրներում հայ համայնքների առանձին մենագրական ուսումնասիրության ամփոփումները: Ներկայացված համեմատական ուսումնասիրությունների սյուժեները սկսվում են մեթոդաբանական խնդիրների և ամփոփվում հրապարակում եղած նյութերի քննարկմամբ: Վերջիններս բովանդակում են էթնիկ մեդիայի որակական վերլուծական, տարբեր երկրներում հայերի ազգային ինքնակազմակերպման գործընթացների և նրանց մեջ կատարվող էթնոսոցիալ փոխակերպումների (սոցիալական մոբիլության և սոցիալական ցանցերի) ուսումնասիրություններ: Երկրորդ խմբի սյուժեները կազմված են տվյալ երկրի հայ մասնագետների ամփոփիչ հետազոտություններից, որոնք կատարվել են մեր ծրագրի շրջանակներում, այսինքն կատարված են միանման պահանջներին համապատասխան, բացի դրանից արտահայտում են հետազոտողի նախասիրությունները և գիտական հմտությունների շրջանակը:

Ներկայացված գիտական հրապարակումը իրականացվել է «Հայերը սեփական և այլազգի միջավայրում՝ հետազոտական փորձ, խնդիրներ և հեռանկարներ» նպատակային ծրագրի շրջանակներում: Ծրագրի հեղինակ ու ղեկավար՝ պ.գ.թ. Ռուբեն Կարապետյան, գլխավոր խորհրդատու՝ ՌԴ ԳԱ թղթակից անդամ, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Յուրի Հարությունյան: Ծրագրում ներգրավված են Սյուզաննա Բարսեղյանը, Ալեքս Գալայճյանը, Նուշիկ Զարիկյանը, Կարինե Նալբանդյանը, Սոնա Ներսիսյանը և Լուսինե Տանաջյանը: Ներկայացված աշխատությունը պատրաստվել է հրապարակման ՀՀ-ի (ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի սփյուռքի հետազոտությունների բաժնի աշխատակիցների), ՌԴ-ի, ԱՄՆ-ի և ԻԻՀ-ի մասնագետների կողմից:

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայերը սեփական և այլազգի միջավայրում.
հայ էթնիկության ուսումնասիրության
խնդիրներն ու հեռանկարները

Գլոբալացման հեռանկարը, որպես համաշխարհային զարգացման հիմնական միտում, հնարավոր չէ պատկերացնել առանց էթնիկ համատեքստի: Մարդկանց միավորումը ծագման գիտակցության հիմքի վրա, այսինքն ըստ էթնիկ պատկանելության, հաճախ հանդիսանում է երկրների և ամբողջ տարածաշրջանների բնակչության քաղաքական, տնտեսական ու հոգևոր սահմանազատման, կամ ընդհակառակը՝ ինտեգրման գործոն: Այս առումով տարբեր երկրներում առաջացող, կամ արդեն ձևավորված յուրաքանչյուր էթնիկ սփյուռք հաճախ լուրջ միջէթնիկ, միջդավանանքային խնդիրների առաջացման պատճառ է դառնում: Միևնույն ժամանակ սփյուռքը կարող է իր էթնիկ հայրենիքի և բնակության երկրի միջև քաղաքական, հոգևոր և տնտեսական համագործակցության գործում որոշակի դերակատարություն ունենալ:

Ներկայումս էթնիկ սփյուռքն իր «հայրենիքի» հետ սերտ կապեր ունենալով և նրանց որակապես նոր լիցք հաղորդելով՝ միտում ունի ստանալ միջազգային ցանցային կառույցների պատկեր: Այդ ցանցերի և ներկայիս հաղորդակցման տեխնոլոգիաների միջոցով սփյուռքը ունակ է դառնում իրականացնելու համաշխարհային հնչեղության մոբիլիզացիոն գործողություններ: Որպես օրինակ կարելի է նշել մոտ 50 երկրներում քրդերի բողոքի ցույցերն ընդդեմ Թուրքիայում Օջալանի դատավարության¹, հայերի ակցիաները՝ կապված Եդեոնի ճանաչման հետ և այլն:

Սակայն էթնիկ գործոնը նաև առանձնահատուկ տեղ է գրավել արդեն համաշխարհային համակարգում կազմավորված պետությունների քաղաքական, տնտեսական և մշակութային ինտեգրման գործընթացներում: Դա պայմանավորվում է այն բանով, որ էթնոսների

¹ Այս փաստին հողվածի հեղինակն առնչվեց այն օրերին, երբ գտնվում էր Երևանի ՄԱԿ-ի ներկայացուցչությունում: Հայաստանի եզդիները որպես բողոքի ակցիա երկու օր պաշարել էին ներկայացուցչության շենքը: Պարզվեց, որ միանման ակցիաների մասին տեղեկացված էին ՄԱԿ-ի բոլոր ներկայացուցչություններում:

զգալի մասը գոյատևում է երկու հարթությամբ՝ էթնոքաղաքական միջուկի (ազգային պետության) և այլ երկրներում ցրված խմբերի ձևով: Դրա օրինակներից են չինացիների, հայերի, իտալացիների, հույների, կորեացիների, հրեաների, ուկրաինացիների, ռուսների և այլ էթնոսների կենսագործունեությունը այդ երկու կացութաձևով: Նրանց միջև գործող կապերը և փոխհարաբերությունները էթնոմշակութային ոլորտից հաճախ ներթափանցում են սոցիալական, տնտեսական ու քաղաքական հարաբերությունների ոլորտներ: Դրանով իսկ սփյուռքը, որպես զարգացած երկրների կառուցվածքում առավել ինտեգրված խումբ, այսօր կարող է եական դեր կատարել աշխատանքի համաշխարհային բաշխման, տնտեսական գործունեության մեջ սեփական էթնիկ միջուկի ինտեգրման և զարգացման գործում:

Նման համագործակցության բազմաթիվ օրինակներ կան, որի արդյունքում, սեփական սփյուռքի շնորհիվ, ազգային պետությունները կարողացել են ինտեգրվել աշխարհի զարգացած պետությունների ընկերակցության մեջ: Հարավային Կորեան, Իտալիան, Հունաստանը և Իսրայելը² այդ երևույթի առավել ցայտուն օրինակներն են: Ընդ որում, արդի պայմաններում յուրաքանչյուր սփյուռք իր հայրենիքի հետ ավելի սերտ կապեր է հաստատում: Մի կողմից, մեծանում է սփյուռքի դերը իր ազգային պետության և այլ երկրներում ապրող հայրենակիցների համայնքների շահերի պաշտպանության գործում, մյուս կողմից՝ ավելի է մեծանում ազգային պետության օժանդակությունն իր էթնիկ համայնքներին: Միևնույն ժամանակ և՛ ազգային պետության, և՛ սփյուռքի ներսում ձևավորվում են որոշակի համազգային նպատակներ, որոնց իրականացման համար մոբիլիզացվում են սոցիալական, քաղաքական ու տնտեսական ռեսուրսներ: Այդ երևույթի ցայտուն օրինակ է Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման համար պայքարը, Արցախի պաշտպանության նպատակով ուժերի համախմբումը³: Այս առումով հայերին կարելի դասել այն էթնոսների շարքին, որոնք մեծ հաջողությամբ իրականացնում են նմանատիպ համագործակցութ-

² Դրա մասին բավականին համալիր տեղեկատվություն կա Վ. Պոպկովի աշխատությունում: Տե՛ս Попков В. Д., Феномен этнических диаспор, Москва, ИС РАН, 2003.

³ Սրա մասին վկայում է սփյուռքի և Հայաստանի հայկական թերթերում այս թեմայի քննարկման բովանդակության հատուկ ուսումնասիրությունը: Տե՛ս Տանաջյան Լ., Պատմական հիշողություն և էթնիկ մոբիլիզացիա. Ցեղասպանություն/Հայրենիք-սփյուռք առնչությունները հայկական մամուլում, Երևան, 2012, էջ 68-93: Եղյան Տ., Ղարաբաղյան հիմնահարցի արձագանքները մամուլում, նշվ. աշխ., էջ 93-110:

յուն և օգտվում նման հնարավորություններից: Պատահական չէ, որ ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ սփյուռքի լայն շրջանակներում էթնոսի այդ օղակների համագործակցությունը համարվում է համազգային մակարդակի երկու խնդիրների լուծման միակ ճանապարհը: Առաջինը սփյուռքում հայերի ինքնության պահպանությունն է, իսկ երկրորդը՝ յուրաքանչյուր հայի տնտեսական, սոցիալական և մշակութային բարգավաճումը: Նշված խնդիրների կարևորությունը և դրանց լուծման անհրաժեշտությունը գիտակցվում է և՛ Հայաստանում, և՛ սփյուռքում: Սակայն այդ բնագավառում նվաճումները բավականին համեստ են, քանի որ ոչ միշտ են հիմնվում իրավիճակի լուրջ վերլուծության, համակարգված մոտեցման և փոխգործունեության մեխանիզմների գիտական մշակումների վրա: Ակնհայտ է, որ համազգային և համայնքային հիմնախնդիրների պարզաբանման, ուսումնասիրման ու լուծման նախադրյալներ ստեղծելու համար բացարձակապես նոր հետազոտական ծրագրերի մշակման լուրջ հասարակական պահանջ կա:

Էթնոմշակութային կերպարի պահպանման, զարգացման և հայ ժողովրդի տարբեր օղակների միջև ինտեգրման հեռանկարը պայմանավորվում է սեփական և այլէթնիկ միջավայրում նրանց կենսագործունեության տարաբնույթ պայմանների ամբողջությամբ: Այդ օղակներից յուրաքանչյուրում էթնոսոցիալական գործընթացները բազմավեկտոր են և պայմանավորված են բնակչության միջավայրով ու խմբի ձևավորման բնույթով: Վերջին բաղադրիչը զգալիորեն կանխորոշում է հայերի յուրաքանչյուր խմբի հեռանկարը որպես էթնիկ հանրություն, որն առաջին հերթին պայմանավորվում է տարաբնակեցման ձևով: Բնակչության խտության աստիճանը տվյալ էթնիկ խմբի քանակական հատկանիշի հետ մեկտեղ ելակետային պայման է հանդիսանում այնտեղ տեղի ունեցող գործընթացների ու դրանց զարգացման ուղղությունների բնորոշման համար: Այս տեսանկյունից էթնիկ հոծ բնակչությունն առավել բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում նրա բնականոն զարգացման, իսկ ցրված բնակչությունն ընդհակառակը՝ այլէթնիկ միջավայրում ձուլման համար:

Բնակչության առաջին տեսակը բնորոշ է էթնոսի այն հատվածներին, որոնք բնակվում են ազգային պետության, կամ միատարր հոծ և միևնույն դեպքում այլազգիներով շրջապատված տարածքով՝ այսպես կոչված անկլավ ձևով: Բնակչության այս ձևերից էթնիկ գոյատևման համար առավել բարենպաստ է ազգային պետությունը: Այն էթնոսի տնտեսական, սոցիալական և հոգևոր

ինքնադրսևորման կարևորագույն սկզբունքային պայման է: Դրան հարում է անկլավային տարաբնակեցման ձևը: Վերջինս քանակական հատկանիշների ելակետային ցուցանիշներով մոտ է իր պետության մեջ բնակվող էթնիկ խմբին, քանի որ այնտեղ հնարավոր է մշակութային, իսկ որոշ դեպքերում նաև քաղաքական ինքնավարություն: Այսպես, Արցախն արդեն իրականացրել է այդ հնարավորությունը⁴: Այնտեղ ձևավորվել են էթնոպետական կառույցներ, իսկ Ջավախքն⁵ ունի էթնոսոցիալական կյանքի բոլոր պայմանները՝ էթնոքաղաքական կառույցներ ստեղծելու համար: Դրանից բացի, այս երկու հանրությունների՝ ազգային պետությանը հարակից լինելը նպաստում է նրանց անմիջական ներգրավմանը էթնոսի հիմնական միջուկի սոցիալ-տնտեսական և հոգևոր հարաբերություններում և մասնակցությունը համազգային համախմբման գործընթացներին: Հայ ժողովրդի պատմության մեջ կարելի է բերել անկլավային էթնիկ զարգացման բազմաթիվ փաստեր, որոնք հասել են անկախ պետականության: Կարելի է այդպիսի օրինակներ բերել և՛ վաղ անցյալի պատմությունից, և՛ արդի իրադարձություններից:

Էթնիկ բնակության հոծ և ցրված ձևերից անցման այլ միջանկյալ օղակ է հանդիսանում քաղաքի, գյուղի մակարդակով գետտոյատիպ կառուցվածքը (Հյուսիսային Կովկաս, Լիբանան, Իրան և այլն): Բնակության այս տիպը, նշված հատկանիշներով, որոշ չափով տարանջատվում է նշված կառուցվածքներից և մոտ է բնակության ցրված տարատեսակին: Այն կարող է ձևավորվել քաղաքային բնակավայրերում, մանր, հոծ գոյացություններից և տարբերվել քաղաքի (գետտոյանման տարբերակով) մեկ գյուղի մակարդակով բնակավայրի այլէթնիկ զանգվածում: Այս դեպքում կարևոր դեր է կատարում քանակական հատկանիշը: Տեսակարար մեծ կշռի դեպքում (օրինակ, հայերի թվի ցուցանիշը Մոսկվայում⁶, Լոս-Անջելեսում, Բեյրութում⁷ և այլն) էթնոմշակութային կյանքի որևէ ոլորտի հնարավորություններն ավելի մեծ են, քան նրանց փոքր թվի դեպքում: Էթնոսի բնակության վերջին տեսակը այլազգի միջավայրում նրա դիֆուզ ձևն է՝ դիսպերս վիճակը:

Վերը նշվածը, կարծես, էթնոսի արդի վիճակի նկատմամբ

⁴ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություն (Արցախ...) hy.wikipedia.org.

⁵ Դավթյան Ա. Խ., Ջավախք, Երևան, 1994:

⁶ Арутюнян Ю. В., Об армянской диаспоре России, Ереван, 2011, с. 36:

⁷ Հայ սփյուռք. Հանրագիտարան, Երևան, 2003:

առաջին կարևոր մոտեցումն է: Իրականում գոյություն ունեն բազմաթիվ այլ մոտեցումներ (իրենց հատկանիշներով և փոփոխականներով), որոնք որոշում են այս կամ այն խմբի վիճակը, ինչպես նաև՝ նշված հատկանիշներից ածանցյալ բաղադրիչներ՝ հոգևոր, մշակութային, քաղաքական կենտրոնների առկայություն, էթնոկրոնական շրջապատ, նմանատիպ զարգացման պատմական իրադարձություններ և այլն: Միևիթարյան միաբանությունը Վենետիկում,⁸ Այնճար ինքնավար բնակավայրը⁹ Լիբանանում, Սիրիայում¹⁰ արդեն ավանդական դարձած գաղթօջախը և տեղափոխվածների այլ օջախներ հանդիսանում են հայ էթնոսի էթնիկ գոյատևման հնարավոր տեսակների ոչ ամբողջական ցանկը:

Հարկ է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ հայ էթնոսը տարբեր իրավիճակներում ապրելու պատմական հարուստ փորձ ունի: Օրինակ, Իրանում էթնիկ ինքնության պահպանման բարձր աստիճանը (համարյա 300 տարի) և ընդհակառակը՝ հսկայական հայկական գաղթօջախի կորուստը Լեհաստանում¹¹, որն այն ժամանակ ուներ լուրջ կրոնական ու մշակութային կենտրոններ և այլն: Այսպիսով, էթնոսի տարբեր օղակների հեռավորությունը, շահերի տարբերությունները, ընդհանուր առմամբ էթնոսի և նրա առանձին խմբերի համընդհանուր և առանձնակի խնդիրների առկայությունը պահանջում է հատուկ ուշադրություն հատկացնել համագործակցության փոխընդունելի տարբերակների վրա, որը հնարավոր է միայն խորը և համակարգված գիտելիքների հիման վրա: Այս առումով էական ներդրում կարող է ունենալ էթնոսոցիոլոգիան,¹² որի շրջանակներում լիովին հնարավոր է իրականացնել էթնիկ զարգացման ընդհանուր և առանձին իրավիճակների համակարգված ուսումնասիրություններ, որոնք հնարավորություն կտան իմաստավորել էթնիկ սփյուռքի գոյատևման, համագործակցության ու զարգացման տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, մշակութային ընդհանուր ու մասնավոր

⁸ Միևիթարյան միաբանությունը Վենետիկում, Հայկական Սովետական հանրագիտարան, հ. 7, Երևան, 1981, էջ 635-637:

⁹ Այնճար. Վիքիպեդիա՝ ազատ հանրագիտարան hy.wikipedia.org/wiki.

¹⁰ Հայ սփյուռք. Հանրագիտարան:

¹¹ Նշվ.աշխ.:

¹² Карапетян Р. С., Армянская этносоциология. Этносоциологические исследования армянского этноса: опыт, результаты и возможные направления исследований. Этносоциология и этносоциологи. Исследования, поиски, воспоминания, М., 2008, с. 289-292.

խնդիրների լուծման ուղիները և իրականացնել գործնական մշակումներ: Դրանց թվում հատուկ տեղ է գրավում էթնոսի նախաձեռնող, գործարար ներուժի, նրա տնտեսավարման, մտավոր հնարավորությունների, աշխատանքային բազմազան հմտությունների ժամանակին ու նպատակին օգտագործման խնդիրը: Որքան էլ «օբյեկտիվ», այսինքն՝ գերազանցապես սոցիալական և տնտեսական թվա այդ խնդիրը, հստակ նկատվում է էթնոսոցիալական նախահիմքը: Հասկանալի է, որ այդ բարդ խնդիրները հնարավոր չէ լուսաբանել միայն մեկ հետազոտությամբ, այլ անհրաժեշտ է հետազոտությունների շարք կամ ամբողջական համալիր:

Հետազոտությունների ժամանակ անհրաժեշտ է օգտագործել մշտադիտարկման (մոնիտորինգի), կրկնվող, պանելային և այլ կարգի հետազոտական մեթոդներ, ընդգրկել զանազան օբյեկտներ: Դա վերաբերում է ինչպես առանձին օղակներին (ցրված, գետտոյատիպ խումբ, սոցիալ-ժողովրդագրական և այլ խմբեր), այնպես էլ՝ էթնոսի տարբեր հատվածներին ամբողջությամբ, որը հնարավորություն կտա ստանալ գործընթացների ողջ համայնապատկերը:

Անհրաժեշտ է նաև հետազոտության խնդրահարույց ոլորտների և ուղղությունների բազմազանության որոշում, քանի որ էթնոցրված և հոծ խմբերի խնդիրները կարող են լինել նմանատիպ կամ արմատապես տարբեր: Միևնույն ժամանակ նույն խնդիրը, կախված ենթատեքստից, կարող է ունենալ տարբեր հնչողություն, որը պահանջում է իրականացնել ինչպես առանձին, այնպես էլ համազգային մասշտաբի համեմատական հետազոտություններ: Այս առումով կարևոր է բացահայտել էթնոսի կենսագործունեության ձևերը սեփական և այլ էթնիկ միջավայրերում ու նրա հարաբերակցությունը էթնիկ գոյատևման բնույթի հետ ու տալ նրա տիպաբանությունը: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է որոշել փոփոխականների ճշգրտման սկզբունքները, առաջարկել էթնիկ ինքնության մակարդակի, սեփական էթնոմշակութային միջավայրում ընդգրկվածության աստիճանի, հնարավոր ենթամշակութային դրսևորումների և այլ ցուցիչների բացահայտման ու չափագրման մոտեցումները:

Էթնոսոցիոլոգիայի շրջանակներում կուտակված էմպիրիկ ուսումնասիրությունների հսկայական փորձը և առանձնակի մեթոդաբանական մոտեցումները հիմք հանդիսացան, որպեսզի էթնիկ սփյուռքի ուսումնասիրությունը նոր բովանդակություն ստանա, և ձևավորվեն նոր բնույթի հիմնախնդիրներ:

Վերլուծական խնդիրներին և նպատակներին համապատասխան,

նման ուսումնասիրությունների համար կարող են աղբյուրագիտական հիմք դառնալ ինչպես գոյություն ունեցող նյութերը, այնպես էլ՝ նոր փորձարարական հետազոտությունների միջոցով ստացվող տվյալները: Կարևոր հանգամանք են տեղեկատվական ռեսուրսների փնտրտուքը, սկզբնաղբյուրների որոշակի ցանկերի ստեղծումը, նյութերի տեղեկատվական ռեսուրսի գնահատումն ու դասակարգումն ըստ կարևորության աստիճանի: Այդ տեսանկյունից աղբյուրները տարբերակվում են հետևյալ ձևով.

ա. Առկա աղբյուրներ. Դրանք հիմնականում ունեն փաստագրական և գնահատող բնույթ: Փաստագրական են արխիվային, վիճակագրական, գրական նյութերը, գրանցված վկայությունները, ինչպես նաև նյութական արժեքները: Դրանց համակարգված վերլուծության համար անհրաժեշտ է ստեղծել հետազոտողներին մատչելի տվյալների բազա:

Գնահատող բնույթի նյութերն առկա են արդեն գոյություն ունեցող մենագրություններում և կոլեկտիվ աշխատանքներում: Տվյալ աղբյուրը հարկ է գնահատել դրա ներկայացուցչականության, փորձարարական հաշվարկների և տեսական մոտեցումների՝ իրականությանը համապատասխան լինելու տեսանկյունից: Ամեն դեպքում, այդ նյութերը կանոնակարգման և ձևայնացման կարիք ունեն: Հնարավոր է օգտագործել մոդելավորման, քանակական-որակական (կոնտենտ վերլուծություն) և այլ մեթոդներ:

բ. Նյութեր, որոնք կձևավորվեն վիճակագրական, սոցիոլոգիական, հոգեբանական, ազգագրական բնույթի հատուկ հետազոտությունների միջոցով: Մեթոդական ձևերի ընտրության ժամանակ հարկ է ապահովել հետևյալ պայմանները.

- ընտրել այնպիսի ձևեր, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի ճշգրիտ նկարագրել իրականությունը: Օրինակ, վիճակագրությունը պետք է արտացոլի երևույթների ստատիկ ու դինամիկ հատկանիշները և ներկայացնի դրանց ներկայացուցչական պատկերը,

- ապահովել ժամանակային և տարածական կտրվածքներով տվյալների համադրելիությունն ու համեմատելիությունը,

- մշակել տվյալների մուտքագրման և վերլուծության այնպիսի դինամիկ մոդել, որը հնարավորություն կտա ունենալ անընդհատ համալրվող տվյալների բազան կազմել երևույթների ու գործընթացների տարբեր կարգի մոդելներ (օրինակ՝ իմիտացիոն, մոնիտորինգի և այլն):

Վերոշարադրվածը ենթադրում է, որ ուսումնասիրման օբյեկտի,

խնդիրների ու նպատակների առանձնահատկություններին համապատասխան պետք է օգտագործել մեթոդների լայն տեսականի՝ դիտարկում, դեպքի (փաստի) արձանագրում, առանձին հանրության տարբեր մեթոդներով հարցումներ (հարցազրույց, հարցաթերթային հարցում), թեստավորում, հետագա վիճակագրական վերլուծության համար նյութերի ձևայնացում և այլն:

Ամփոփելով վերոշարադրվածը հարկ է նշել, որ հայ սփյուռքի հետազոտման խնդիրները ավանդաբար դիտարկվում էին գիտության տարբեր բնագավառներում, սակայն ոչ փոխկապակցված կերպով: Այդ խնդիրներին նվիրված բավականին սովոր գրականության ցանկում շատ չեն ազգային պետության և սփյուռքում տարաբնակեցված հայերի համեմատական ու համադրական ուսումնասիրությունների էթնոսոցիալ հայեացակարգերի փորձերը: Գիտական ասպարեզում նման իրավիճակի պատճառն առաջին հերթին հայերի՝ սեփական և այլազգի միջավայրում էթնոսոցիալ զարգացման խնդիրների դրվածքի տեսական հիմքերի բացակայությունն է: Այդ բացթողումն անհրաժեշտ է լրացնել նոր մոտեցումների և վերլուծական խնդիրների առաջարկման միջոցով, որոնք հնարավորություն կընձեռեն իրականությանը համապատասխան գնահատել հայ էթնիկության ներկա իրավիճակը և հեռանկարներն առաջին հերթին նորմալ էթնիկ գոյակցության պայմաններում, այսինքն սեփական պետականության պայմաններում և նոր միայն անցնել «էքստրեմալ» իրավիճակներին՝ այլ միջավայրերում տարաբնակեցված հատվածին: Սա հնարավորություն կտա պատկերացում կազմել էթնիկ կերպարին բնորոշ գերիշխող հատկությունների մասին, և դրա հիման վրա հայ էթնիկության տարբեր հատվածների միջև գտնել տիպաբանական ընդհանրություններ ու ստորաբաժանել յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները: Վերոնշյալ մոտեցումներն ընդամենը սկիզբ են երկարատև ու բազմակողմանի գիտական մշակումների, որոնք հայ ժողովրդի տարբեր հատվածների առջև ծառացած մարտահրավերների պատասխանների հիմք կդառնան՝ դրանց հաղորդելով գիտական համակարգված բնույթ:

Ազգային ինքնակառավարման գործընթացները սփյուռքում

Մփյուռքի հասարակական համակարգի հիմնախնդիրներն ու զարգացման օրինաչափությունները բխում են համայնք ներկայացնող խմբերի ներքին կյանքի կանոնակարգման պահանջներից, տվյալ երկրի սահմանադրական օրենքների հետ հարմարվածություններ ստեղծելու ձգտումից, ինչպես նաև միջավայրի հետ ուղղակի կամ անուղղակի հարաբերվող կամ ածանցյալ բազմաթիվ այլ խնդիրներից:

Փորձագետների, ինչպես նաև վերջին տասնամյակում ՀՀ կառավարության ու հատկապես սփյուռքի նախարարության համար առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում տարբեր երկրներում գոյություն ունեցող, ձևավորվող, զարգացած կամ անկում ապրող հայ գաղութների ինքնակառավարման խնդիրներն ու կապվածությունը Հայաստանում նմանօրինակ սոցիալ կամ քաղաքական կազմակերպությունների ու միությունների հետ:

Այս իրադրությունը թելադրում է նախ անդրադառնալ սփյուռքում ձևավորված ու գործող համակարգին և ուսումնասիրել նրա առջև ծագող խնդիրները, ուղղվածությունը, հարաբերությունները և հասարակական ներգրավվածությունը:

Յուրաքանչյուր համայնք ունեցել է բազմապիսի սոցիալ-իրավական, տնտեսական և մշակութային պայմաններ, անցել է ձևավորման և զարգացման տարբեր փուլեր, որի պատճառով զգալի փոփոխություններ են կրել համայնքային կառուցվածքն ու ի մասնավորի կառավարման ոճը և գործառույթները:

Տվյալ համայնքի ձևավորումից հետո ազգային կյանքը կազմակերպելու, հայրենակիցներին համախմբելու անհրաժեշտությունից դրդված, ստեղծվել են բազմաբնույթ կազմակերպություններ՝ նման բջիջների, որոնց փոխհարաբերությունների արդյունքում ի հայտ է գալիս մի ցանց, որի շնորհիվ բջիջները համախմբվում են և գնում դեպի ինքնաբավարարում:

Հայ համայնքների ինքնակառավարման վերոնշված խնդիրները դիտարկենք ԱՄՆ և ԻԻՀ երկու համայնքների օրինակով:

Սրանց ընտրությունը բացատրվում է այդ երկրների հայ էթնոսի ինքնակազմակերպման պայմանների հակադրությամբ, ինչն առաջին հերթին բացատրվում է էթնիկ և դավանանքային բնեռացված միջավայրերով, երկրորդ՝ երկրների սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական տարբեր պայմաններով, երրորդ՝ ձևավորման պատմությունով, չորրորդ՝ համայնքների կազմով, մասնավորապես ժողովրդագրական, սոցիալական, մշակութային բազմաշերտությամբ և այլն:

Միացյալ Նահանգների հայության համայնքային կյանքի կազմակերպման ու համակարգման առաջին աշխատանքներն իրականացվել են 19-րդ դարի վերջերից, երբ ԱՄՆ արտագաղթած հայությունը սկսեց ներկայանալ որպես համայնք: Միացյալ Նահանգների հայության կազմակերպման, համախմբման ու ազգային ինքնության պահպանման նպատակներով Նյու Յորքում արդեն 1886 թ. հիմնվեց Հայկական միությունը: Նրան հաջորդեց ՀԲԸՄ-ը, որն իրականացնում է բարեգործական, կրթական, մշակութային և այլ բնույթի ծրագրեր:

Այսպես, ԱՄՆ-ում կազմակերպչական տարբեր հավաքակա-
նություններ կարելի է տեղավորել հետևյալ ութ խմբերում.

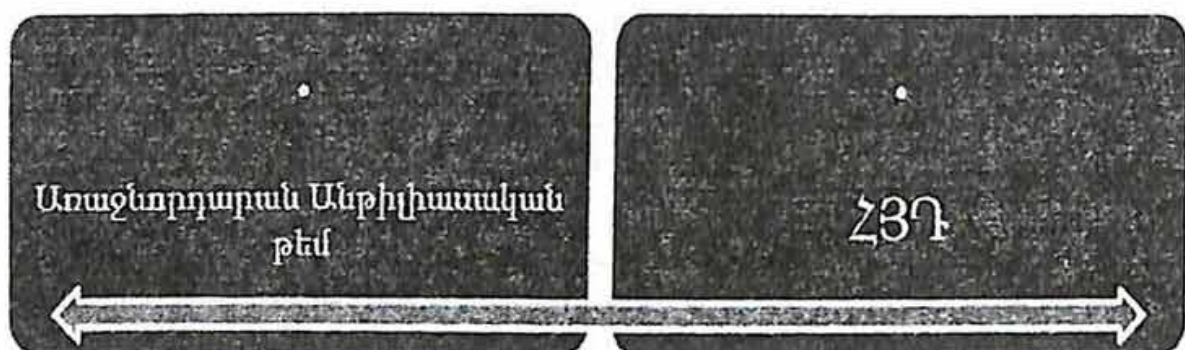
1. ՀՅԴ, Անթիլիասական թեմ,
2. Ռամկավար կուսակցություն, ՀԲԸՄ, Էջմիածնական թեմ,
3. Հնչակյան կուսակցություն,
4. Հայ ավետարանականներ,
5. Հայ կաթողիկեներ,
6. Նորաստեղծ մասնագիտական և մշակութային կազմակերպու-
թյուններ,

7. Հայրենակցական միություններ, մարդասիրական խմբակցու-
թյուններ և անհատական հիմնադրամներ,

8. Այլ հայ համայնքներից միգրացիոն հոսքերի հետևանքով
ստեղծված խմբավորումներ:

Նշվածը դիտարկենք մանրամասնորեն: Առաջին խմբին, հետևելով
ներքևում տեղադրված գծապատկերներից (գծապատկեր 1, 2, 3),
կարող ենք իմանալ տվյալ խմբի բաղադրիչների մասին, որոնք
համարվում են ինստիտուցիոնալ միավորումներ և ունեն որոշակի
կազմակերպչական կառուցվածք, կայացած գործառույթներ և
մասնագիտական կադրային աշխատանք:

Գծապատկեր 1. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի առաջին խմբի հիմնական կառույցներ

Նրանց գործունեության տեսակները տարբերվում են զանազան գործոններից կազմակերպության օբյեկտից (օրենսդրական, գործադիր կամ դատական), սուբյեկտից (քաղաքական, տնտեսական կամ սոցիալական), նախորդ երկուսի փոխհարաբերությունից, նպատակներին հասնելու աշխատանքի մեխանիզմներից:

Այս խմբի պատկանող բոլոր կազմակերպություններն ունեն.

- Հստակ մշակված ռազմավարական ծրագիր և գործողությունների պլան:

- Ներառված անհատների միջև նույն գաղափարի և նպատակի շուրջը փոխհամաձայնություն:

- Նպատակին հասնելու համար ներառված անհատների գիտակցականություն հանդեպ կազմակերպիչ մարմնի ծրագրերի և իրագործման համար ինքնակազմակերպվածություն:

- Առաջադրված նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ տեղեկատվական ռեսուրսներ, չնայած տեխնոլոգիական թույլ ռեսուրսներին:

- Հաճախակիություն, բայց երկար դադարներով:

- Տնտեսական ինքնակազմակերպում: Վերջինս առկա է անհատների նյութական ներդրումների շնորհիվ (նյութական ներդրումները բազմատեսակ են լինում, օրինակ՝ անդամավճար կամ նվիրատվություն և այլն) կամ հասութաբեր միջոցառումներից ձեռք բերված բյուջեից և սակավապես տվյալ կազմակերպության դրած բիզնեսից, որից օգտվում են ոչ միայն հայերը, այլև տեղացիները:

Գծապատկեր 2. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի առաջին խմբի ենթակառույցները, որոնք գործում են ՀՅԴ-ի հովանավորությամբ

ՀՅԴ

Առաջնություն
և զգալի մարմին

Հայաստան
Հանձնաժողով

Երիտասարդական
և սպորտային
սկզբնական

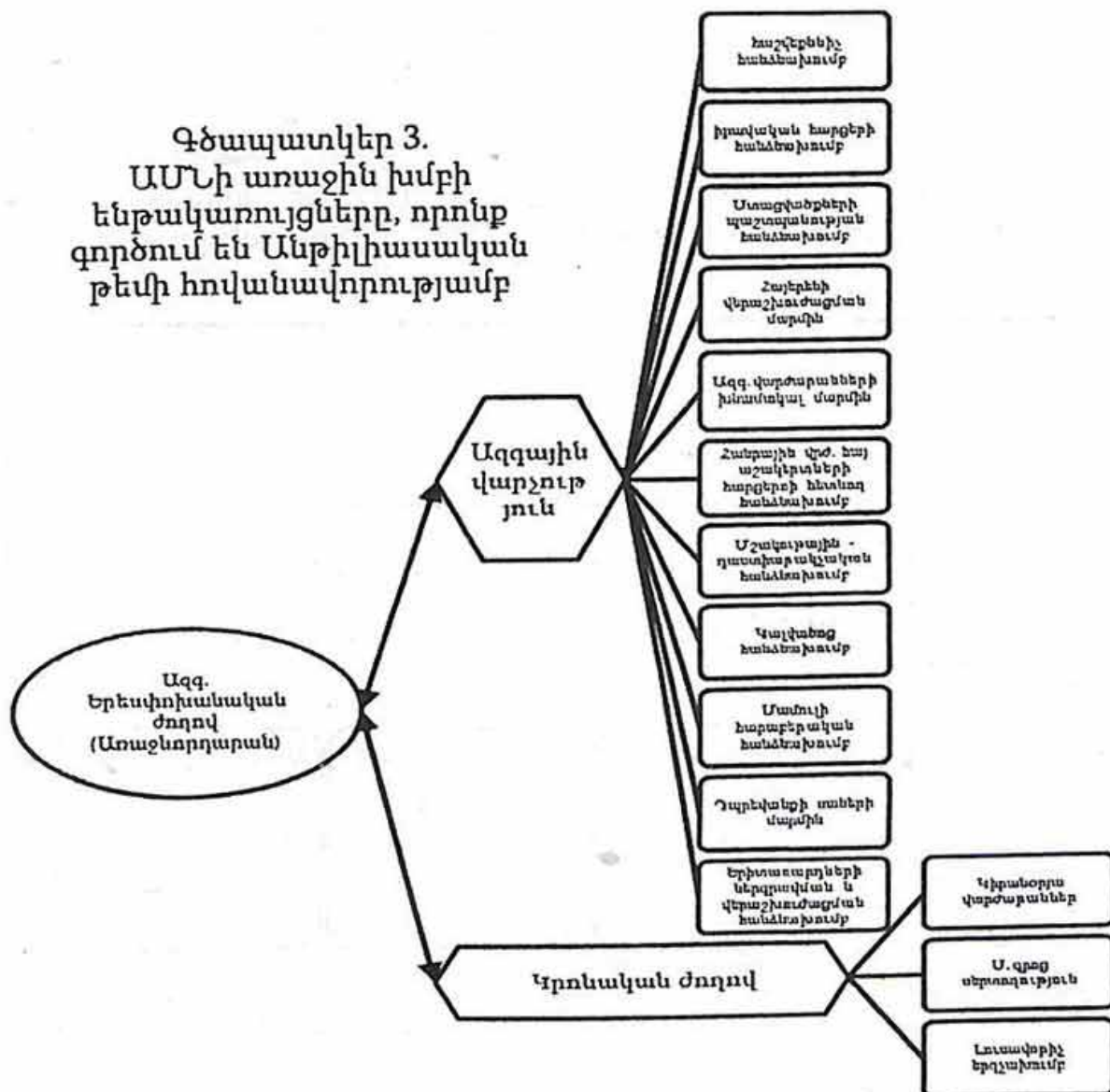
Մարզական, մշակութային և
բարեսիրական միություններ

ՀՕՄ

ՀՄԿ

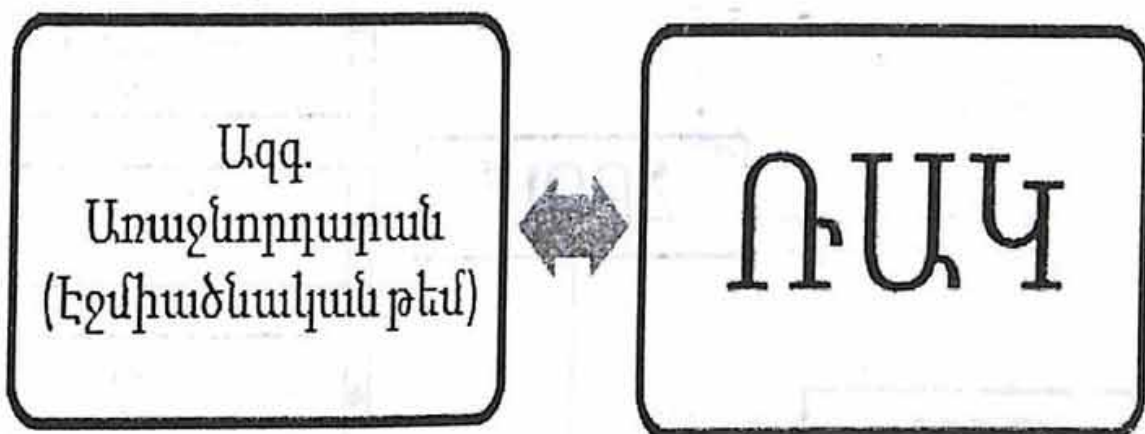
Համալսարան

Գծապատկեր 3.
ԱՄՆի առաջին խմբի
ենթակառույցները, որոնք
գործում են Անթիլիասական
թեմի հովանավորությամբ

Երկրորդ խմբի բաղադրիչները կազմում են Ռամկավար ազատական կուսակցությունը, Էջմիածնական թեմը և Հայ բարեգործական ընդհանուր միությունը (գծապատկեր 4, 5, 6): Առաջին խմբից դրանք տարբերվում են իրենց կազմակերպչական կառուցվածքով, կայացած գործառույթներով: Այս խմբում է նաև ՀԲԸՄ-ը, որը համարվում է ամենամեծ բարեգործական կազմակերպությունը հայ համայնքում:

Գծապատկեր 4. ներկայացնում է ԱՄՆի երկրորդ խմբի հիմնական կառույցները

Այս խմբի պատկանող կազմակերպություններից մի մասն ունի.

- Հստակ մշակված ռազմավարական ծրագիր և գործողությունների պլան:

- Նպատակին հասնելու համար ներառված անհատների գիտակցության առկայությունը՝ հանդեպ կազմակերպիչ մարմնի ծրագրերի:

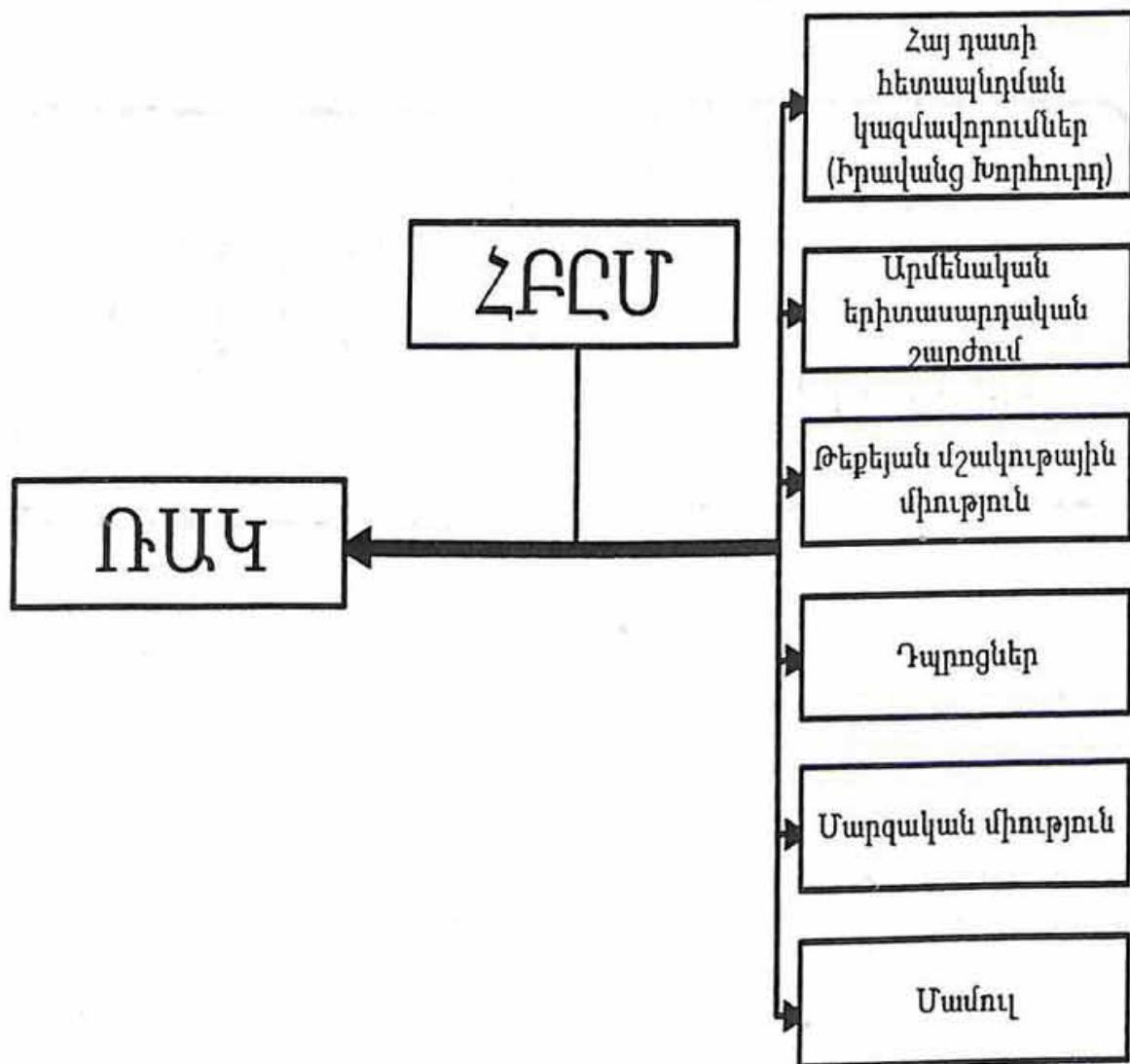
- Առաջադրված նպատակներին հասնելու համար թույլ տեղեկատվական ռեսուրսներ, չնայած տեխնոլոգիական ուժեղ ռեսուրսներին:

- Տնտեսական ինքնակազմակերպում: Վերջինս առկա է ՀԲԸՄ-ի նյութական ներդրումների շնորհիվ (մեծամասնությամբ) կամ հասութաբեր միջոցառումներից ձեռք բերված բյուջեից:

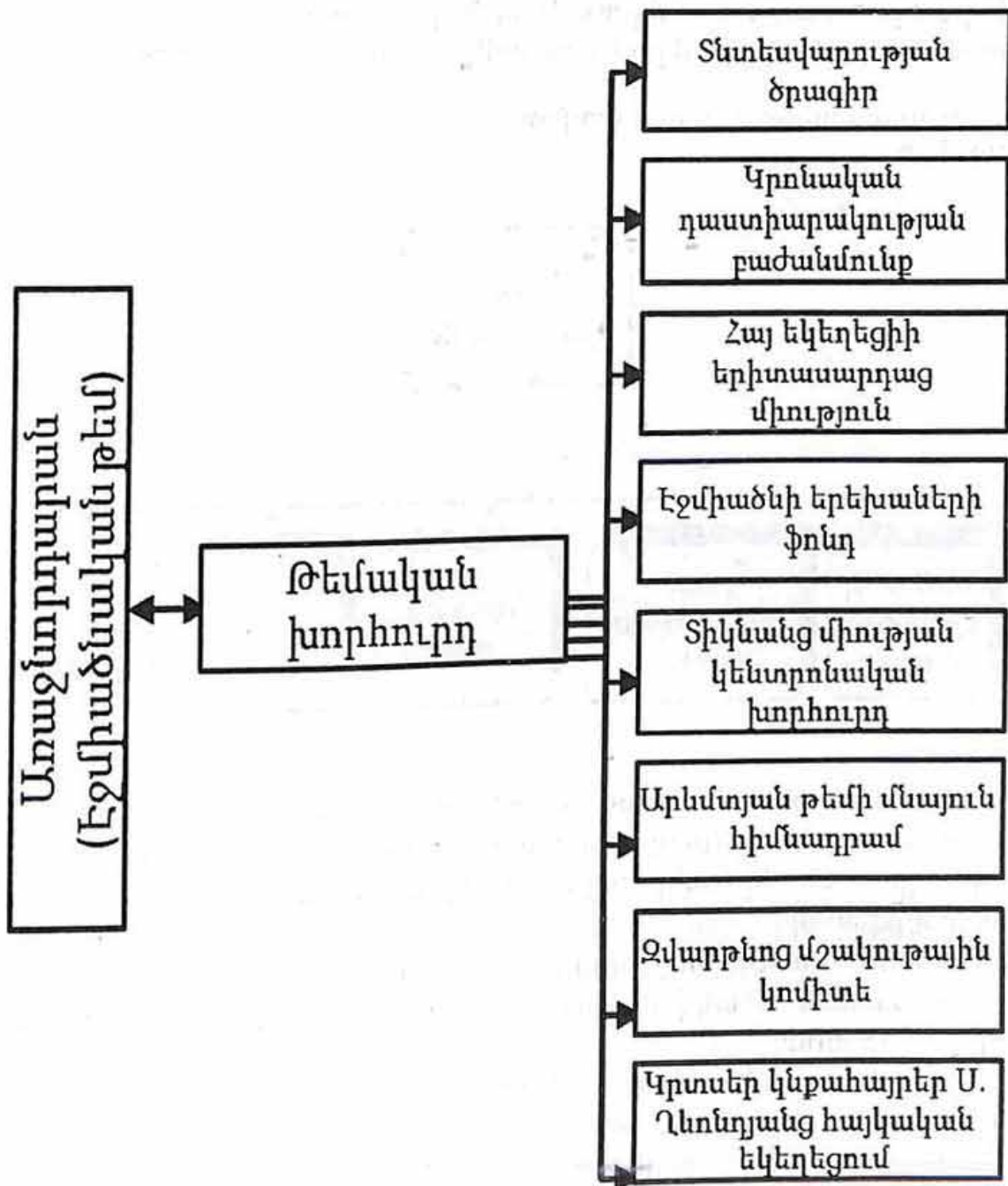
- Ուժեղ հարաբերական կապեր ՀՀ-ի հետ, նկատի առնելով Էջմիածնական թեմի առկայությունը:

- Լայն մասշտաբով կրոնական դաստիարակության ծրագրեր՝ հիմնված նույն նպատակների վրա, ինչը պատճառ է դառնում զիջելու ազգապահպան նպատակները:

Գծապատկեր 5. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի երկրորդ խմբի ենթակառույցները, որոնք գործում են ՌԱԿ-ի հովանավորությամբ

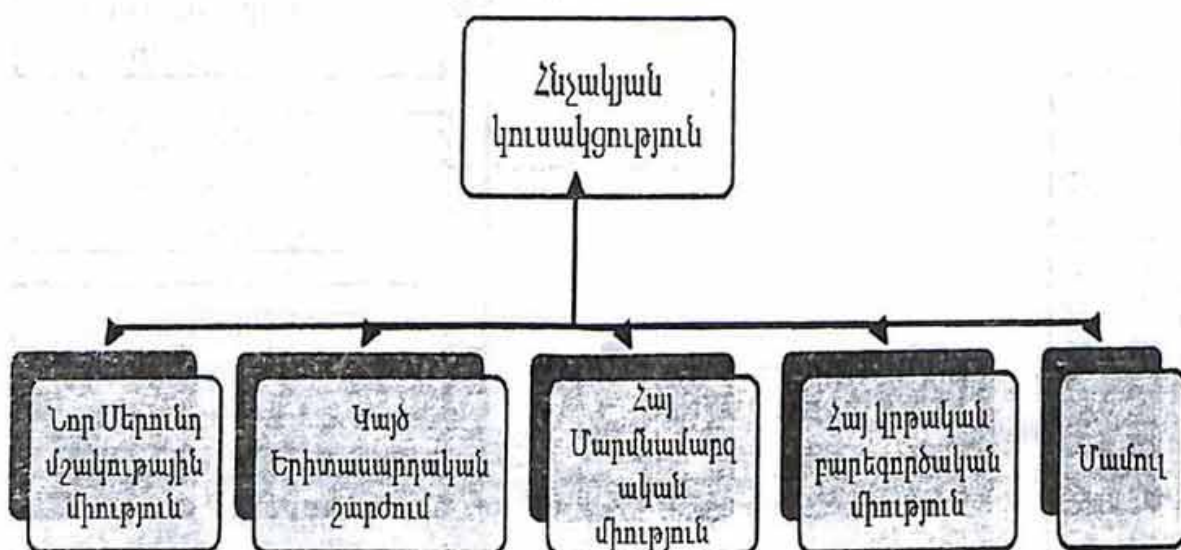

Գծապատկեր 6. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի երկրորդ խմբի ենթակառույցները, որոնք գործում են Էջմիածնական թեմի հովանավորությամբ

Երրորդ խումբը կազմում է Հնչակյան կուսակցությունը, որը համարվում է քաղաքական կազմակերպություններից (գծանկար 7): Չնայած սակավանդամ մասնաճյուղերին, կուսակցությունը շարունակում է հայանպաստ ծրագրեր իրականացնել մշակույթի, կրթական, մարզական և այլ ոլորտներում: Կազմակերպչական կառուցվածքով և կայացած գործառույթներով շատ ավելի նման է առաջին խմբին:

Գծապատկեր 7. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի երրորդ խմբի բաղադրիչները

Նրանց գործունեության տեսակը բնորոշող գործոններից առկա է միայն սուբյեկտը (քաղաքական, տնտեսական կամ սոցիալական), որի վրա են հիմնվել նպատակներին հասնելու աշխատանքի մեխանիզմները:

Այս խմբի պատկանող բոլոր կազմակերպություններն ունեն.

- Հստակ մշակված ռազմավարական ծրագիր և գործողությունների պլան:
- Ներառված անհատների միջև միագաղափարաբանություն և նպատակի շուրջը փոխհամաձայնություն:
- Նպատակի հասնելու համար ներառված անհատների գիտակցության առկայությունը հանդեպ կազմակերպիչ մարմնի ծրագրերին և իրագործման համար ինքնակազմակերպվածություն:
- Առաջադրված նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ տեղեկատվական ռեսուրսներ (բաղդատաբար առաջին խմբի հետ

ավելի ցածրորակ), չնայած տեխնոլոգիական թույլ ռեսուրսներին:

- Հաճախակիություն, բայց երկար դադարներով:

- Տնտեսական ինքնակազմակերպումը առաջին խմբի նման է: Վերջինս առկա է անհատների նյութական ներդրումների շնորհիվ (նյութական ներդրումները բազմատեսակ են լինում, օրինակ անդամավճար կամ նվիրատվություն և այլն) կամ հասութաբեր միջոցառումներից ձեռք բերված բյուջեից և սակավապես տվյալ կազմակերպության դրած բիզնեսից: Տնտեսական շահավետ աղբյուրներ են ներդրվել Հայաստանում:

Չորրորդ խումբը կազմում է Հայ ավետարանական համայնքը (գծապատկեր 8, 9): Սույն համայնքը ինքնուրույն ու կարևոր դեր է կատարում ամերիկահայ համայնքի կառավարման խնդրում: Բազմազան քաղաքական, եկեղեցական, հասարակական և հայրենակցական միությունների և ընկերությունների կողքին անփոխարինելի տեղ է զբաղեցնում:

Գծապատկեր 8. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի Հայ Ավետարանական համայնքի ենթակառույցները

Համաշխարհային Հայ Ավետարանական եկեղեցիների միություն

Հյուսիսային ԱՄՆ-ի Հայ Ավետարանական եկեղեցիների միություն

Արևմտյան ԱՄՆ
Ավետարանականներ

Արևմտյան ԱՄՆ
Ավետարանականներ

Armenian Missionary Association of America

Ամերիկայի հայ ավետարանչական
ընկերություն (ՀԱԸ)

Այս խմբում նկատում ենք.

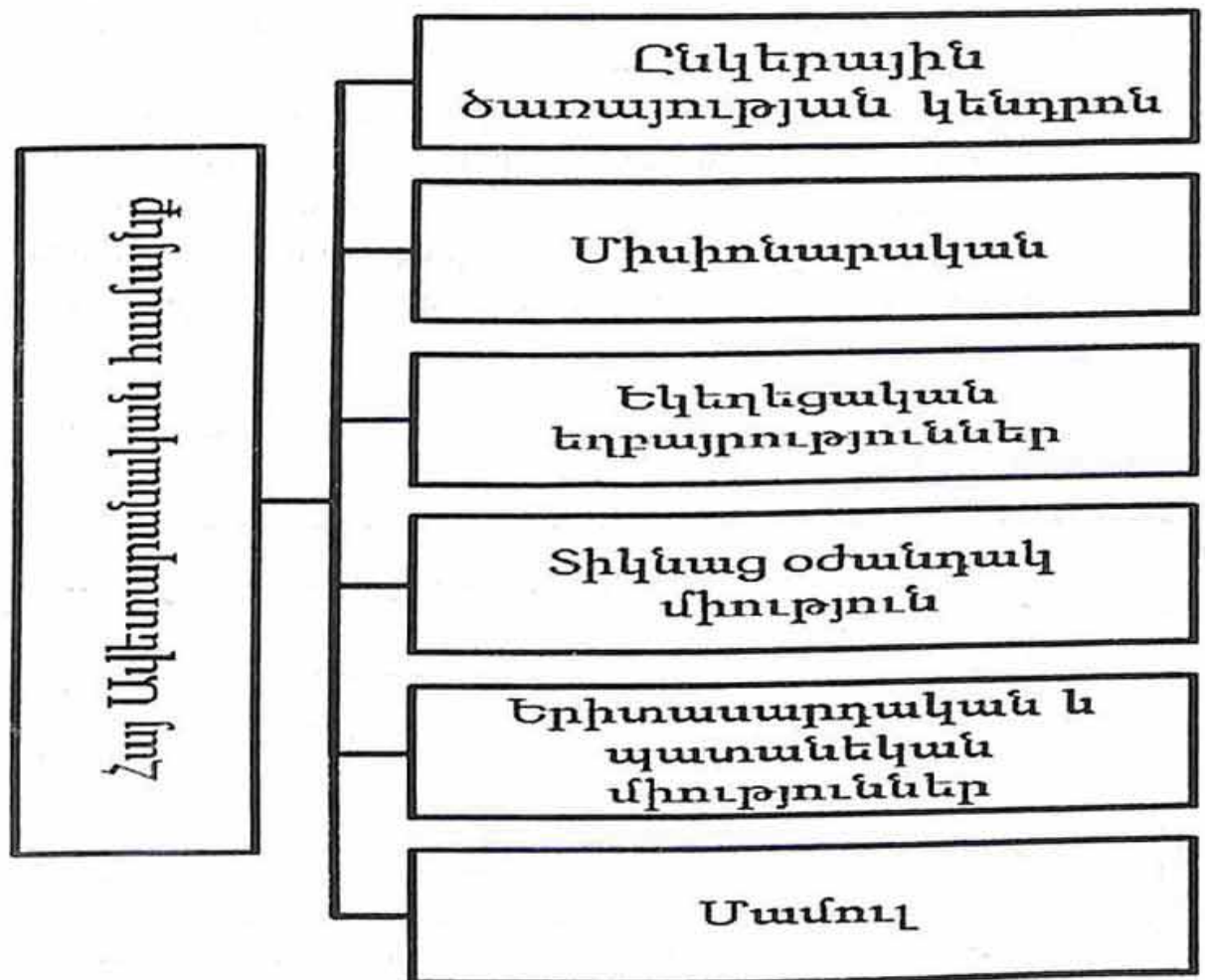
- Ոչ հստակ ռազմավարություն և ծրագրեր:

- Կենտրոնացված վարչական կառուցվածք, ավելի կազմակերպված գործելու համոզմունքով:

- Ֆինանսական ու տնտեսական հզոր բազա (ՀԱԸ) և բարձր մակարդակի արհեստավարժ աշխատողներ:

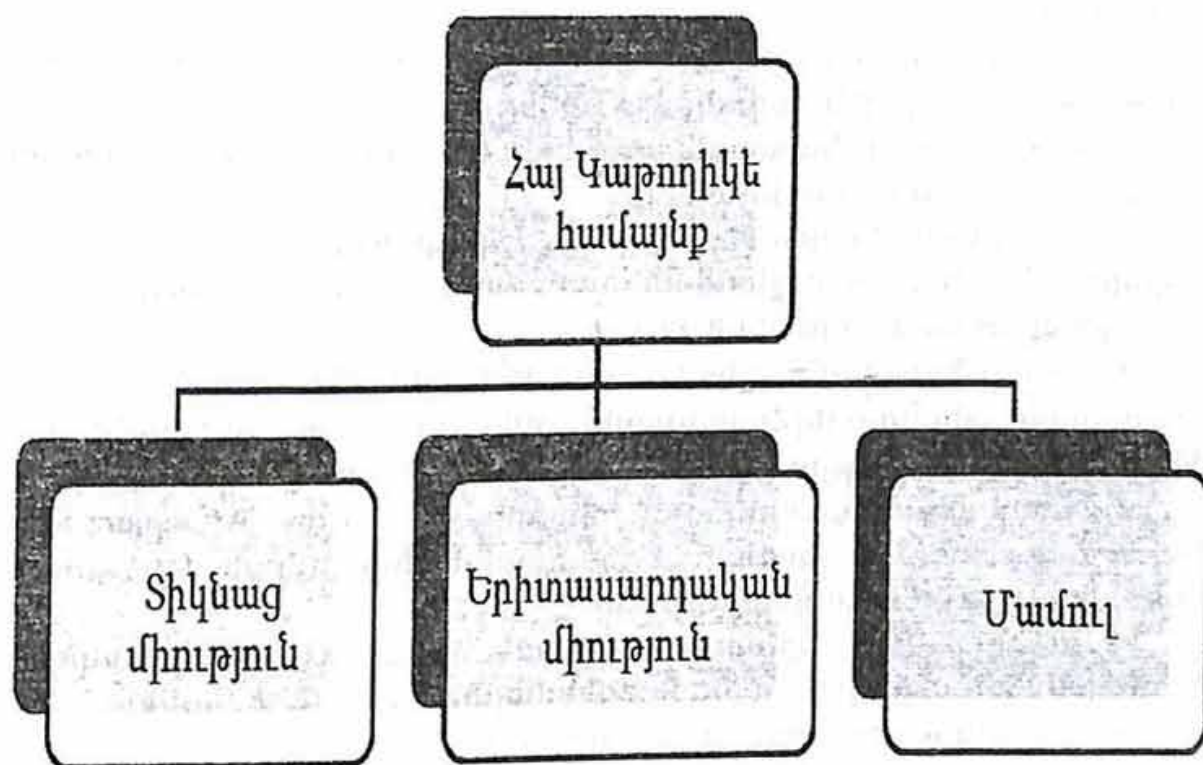
- Մասամբ ազգային արժեքների զիջում և փոխարենը համաշխարհային արժեքների ընդունում:
- Ավետարանական գործոնի օգտագործումն ի նպաստ հայկական գործոնի ամրապնդման:

Գծապատկեր 9. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի Հայ Ավետարանական համայնքի բաղադրիչները

Հինգերորդ խումբը կազմում է Հայ կաթողիկե համայնքը, որը գործում է իրենց ծխական կենտրոնների միջոցով (գծապատկեր 10): Սակավաթիվ կառույցներով և կազմակերպչական գործառույթներով, սակայն հետամուտ ազգային արժեքների պահպանման, որոնք համընկնում են համայնքի տարբեր կառույցների նպատակներին ու ռազմավարություններին:

Գծապատկեր 10. ներկայացնում է ԱՄՆ-ի հինգերորդ խումբը՝ Հայ կաթողիկե համայնքը

Խումբն իր ենթակառույցներով ունի տնտեսական թույլ համակարգ, չմշակված ծրագրեր կրոնական և հայապահպանման նպատակով տակավին կազմակերպվող խմբակներ: Հիմնական նպատակային ու ծրագրային կապերը Լիբանանի Հայ կաթողիկե համայնքի հետ են հաստատվել, իսկ ֆինանսական առումով՝ Վատիկանի:

Վեցերորդ խմբի առաջին մասին պատկանում են նորաստեղծ միություններ և կազմակերպություններ, որոնք հիմնվել են հայապահպանման ու բարեսիրական նպատակներով և մասնագիտական առումով չունեն գիտության ու մասնագիտական ոլորտում ներդրում ունենալու նպատակներ ու ծրագրեր, գործում են կիսանկախ: Տվյալ միությունների բյուջեն կազմվում է անդամավճարներից ու ընդհանրապես տեղական կամ համաշխարհային բարեսիրական ֆոնդերից: Այդպիսի միություններից են.

✓ «Ամերիկահայ ուսանողների միություն» (ASA). նպատակն

է համախմբել ԱՄՆ-ի հայ մտավորականներին, դասախոսներին, ուսանողներին, նպաստել օտար ավերում կրթական գործի զարգացմանը:

✓ «Դավիթյան-Մարիամյան» կրթական հաստատություն. Թեհրանի հայոց ազգային արական Դավիթյան և իգական Մարիամյան դպրոցների սաների նախաձեռնությամբ կազմակերպվում են հայոց լեզվի և մշակույթի դասընթացներ:

✓ «Կալիֆոռնիայի ամերիկահայ բժշկական միություն». կազմակերպում է անվճար բժշկական սպասարկում, հեռուստածրագրեր ատոդջապահական հարցերի շուրջը:

✓ «Կալիֆոռնիայի հայ ատաճաբուժական միություն». նպատակն է օժանդակել Հայաստանի և սփյուռքի ատաճաբույժներին, ֆինանսական օգնություն ցուցաբերել անապահով ուսանողներին:

✓ «Հայկական պատմական ընկերակցություն» (Armenian Historical Association). նպատակն է պահպանել հայկական մշակույթը, ժառանգությունը ու պատմությունը:

✓ «Մենք» հայ երիտասարդական միություն. նպատակն է համախմբել ամերիկահայ մասնագետներին և ուսանողներին:

✓ Հայ ճարտարապետների միություն:

✓ Հայ գրողների միություն:

✓ Հայ իրավաբանների միություններ:

✓ Հայ-ամերիկյան առևտրի պալատ:

Վեցերորդ խմբի երկրորդ մասին պատկանում են ԱՄՆ-ի համալսարաններում առկա ամբիոնները, որոնք ունեն գիտական բավականին լուրջ ծրագրեր և զբաղվում են թե՛ համաշխարհային և թե՛ ազգային խնդիրների ուսումնասիրություններով: Այդպիսի կառույցներից են.

✓ Կալիֆոռնիայի համալսարանի (Լոս Անջելես) արդի հայոց պատմության ամբիոնը (University of California, Los Angeles (UCLA) Chair of Modern Armenian History) UCLA-ի պատմության ֆակուլտետում: Զբաղվում է հայագիտական հետազոտություններով:

✓ «Հայաստանի համար հետազոտության և ծրագրավորման հիմնարկ» (ARPA-Analyses Research and Planning for Armenia): Նպատակն է՝ կատարված ուսումնասիրությունների հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առաջարկել երկրում ժողովրդավարությանն ու ազատ շուկայական հարաբերությունների զարգացմանը նպաստող ծրագրեր և միջոցառումներ:

✓ Ամերիկայի Հայկական համագումար ոչ կուսակցական

կազմակերպություն: Նպատակն է համախմբել ամերիկահայերին, սատարել ԱՄՆ-ում հայապահպանության աշխատանքներին, պաշտպանել ամերիկահայության շահերն ու իրավունքները, իրականացնել իրավագիտական, գիտակրթական ծրագրեր: Կազմակերպության անդամները գործում են ԱՄՆ կոնգրեսի և վարչակազմի անդամների հետ:

✓ «Հայ դրամագիտական ընկերակցություն»: Նպատակն է նպաստել հայկական դրամագիտության զարգացմանը:

✓ «Հայագիտական ուսումնասիրությունների ընկերակցությունը» (SAS-Society for Armenian Studies) հիմնադրվել է Կալիֆոռնիայի, Կոլումբիայի, Հարվարդի համալսարանների մի խումբ գիտնականների կողմից:

✓ «Հայագիտական ուսումնասիրությունների և հետազոտությունների ազգային ընկերակցություն» (NAASR-National Association for Armenian Studies and Research): Օժանդակում է ԱՄՆ-ի մի շարք համալսարանների (Բոստոն, Նյու Յորք, Լոս Անջելես, Դետրոյթ, Ֆիլադելֆիա, Ֆրեզնո) հայագիտական ամբիոններին ու դասընթացներին:

✓ «Կոմիտաս ինստիտուտը» հրատարակում է հայոց նոր պատմության վերաբերյալ աշխատություններ, Հայաստանին և հայերին վերաբերող փաստաթղթերի ժողովածուներ, քարտեզներ և այլն: Կազմակերպում է ցուցահանդեսներ, դասախոսություններ, գիտաժողովներ:

Յոթերորդ խմբի առաջին մասին են պատկանում հայրենակցական միությունները և մարդասիրական խմբակցությունները:

✓ Հայրենակցական միություններ (Մարաշ, Կյուրին, Հա-
ճըն, Ադանա, Համաբալուցիական, Համախարբերոցիական, Հա-
մասեբաստահայ և այլն), որոնց գլխավոր նպատակը եղել է նոր
սերնդի գիտակցության մեջ կենդանի ու գործող պահել հայ
պատկանելության և հայու պահանջատիրական ոգին, ամուր պա-
հել կապը մայր հայրենիքի և սփյուռքի հետ: Տվյալ միությունների
տնտեսական ներուժը գալիս է ազգային, բնօրրանյան հիշատակները
ոգեկոչող հայրենակցական ավանդական տոնախմբություններից,
անհատ նվիրատուներից, իսկ հասույթը հատկացվում է դպրոցների,
մշակութային, ազգային հաստատությունների վերաշինությանը: Հայ-
րենակցական բոլոր միությունները ունեն հստակ մշակված ծրագիր
ու նպատակներ:

✓ «Հայ ընտանեկան միությունը» կազմակերպում է հոբելյանական տոնակատարություններ, ազգային տոներին նվիրված հանդիսություններ:

✓ «Վարդանանց ասպետներ» կազմակերպության նպատակն է բարոյական և նյութական աջակցություն ցույց տալ հայ եկեղեցուն, մշակութային, կրթական, մարզական, բարեգործական հաստատություններին և շնորհալի անձանց, պահպանել և հարստացնել հայ ժողովրդի հոգևոր ու մշակութային ժառանգությունը:

Յոթերորդ խմբի երկրորդ մասն ընդգրկում է հավաքական և անհատական հիմնադրամներ, որոնք բազմազան ուղիներով ներգրավված են ազգային ու տեղի կամ համաշխարհային կառույցների նյութական ներդրման աշխատանքներում, ինչպես նաև ունեն շահաբեր բազում ձեռնարկներ: Այս հսկա աշխատանքը իրականանում է մասնագիտացած պաշտոնեությամբ: Դրանցից են՝

✓ «Միացյալ հայկական հիմնադրամ» բարեգործական կազմակերպությունը միավորում է ԱՄՆ-ում գործող յոթ խոշոր հայկական կազմակերպությունների՝ Ամերիկայի հայկական համագումարի, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության, Հայ օգնության միության, Հայ Առաքելական Սուրբ եկեղեցու ԱՄՆ-ի էջմիածնական և անթիլիասական թեմերի առաջնորդարանների, Ամերիկայի ավետարանչական ընկերակցության և Քրիստոսի Քրիստոսյանի հիմնադրած «Լինսի» հիմնադրամի ջանքերը:

✓ «Մխիթարյան կրթական հիմնարկի» նպատակն է նյութապես ու բարոյապես օգնել միաբանության ուսումնագիտական, հրատարակչական գործունեությանը:

✓ «Գաֆեաճեան ընտանիք»:

✓ «Հայկական ժառանգություն» հիմնադրամ:

✓ «Լինսի» հիմնադրամը հիմնվել է գործարար, բարերար Քրիստոսի Քրիստոսյանի կողմից:

✓ «Արմենիան թրի պրոջեքտ»:

Վերջին խմբին են պատկանում միգրացիոն հոսքերի հետևանքով ստեղծված կազմակերպությունները: Դրանցից են Իրանահայերի միությունը, Պոլսահայերի միությունը, Իրաքահայերի միությունը և վերջերս ԱՄՆ ժամանած սիրիահայերի մի կազմակերպություն, որը դեռևս ձևավորման փուլում է: Այս խմբերը կազմակերպական հատուկ կառույց չունեն, իրենց աշխատանքները սահմանված են նյութական որոշ բյուջե ձեռքբերելու նախաձեռնություններով: Բյուջեի մի

մասը մտում է կազմակերպությանը, իսկ մյուս մասը հատկացվում է կարիքավոր համաերկրացուն կամ ուղարկվում է այն երկիրը, որտեղից կատարվել է միգրացիան: Կազմակերպական առումով թույլ խմբավորումներ են, սակայն ստեղծում են հարաբերական կապեր սփյուռքի տարբեր համայնքների միջև, ինչը լուրջ ուսումնասիրության կարոտ է՝ օգտագործման նպատակներով:

Թեհրանի հայ համայնքի ինքնակառավարումը իրականացնող կազմակերպությունները և միությունները, ի տարբերություն ԱՄՆ-ում կազմակերպական կառույցը ներկայացնող խմբերի, կարելի է տեղավորել հետևյալ հինգ խմբերում.

1. ՀՅԴ, Անթիլիասական թեմ,
2. Հայ ավետարանականներ,
3. Հայ կաթողիկեներ,
4. «Բաֆֆի» միություն,
5. Նորաստեղծ մասնագիտական և մշակութային կազմակերպություններ և մարդասիրական խմբակցություններ,
6. Այլ միություններ:

Ինչ վերաբերում է առաջին խմբին, հետևելով ներքևում տեղադրված գծապատկերին (գծապատկեր 11), կարող ենք իմանալ տվյալ խմբի բաղադրիչների մասին, որոնք շատ նման են ԱՄՆ-ի առաջին խմբին այն պարզ պատճառով, որ թեմը անթիլիասական է և կառավարվում է 1860-1863 թթ. արևմտահայության համար մշակված «Ազգային սահմանադրության» կանոններով: Ունեն կազմակերպչական կառուցվածք, կայացած գործառույթներ և կադրային աշխատանք: Կարող ենք ասել, որ Թեհրանում հայ համայնքի անմրցակից ու միակ խմբավորումն է, որ ունի.

- Հստակ մշակված ռազմավարական ծրագիր և գործողությունների պլան:

- Ներառված անհատների միջև միագաղափարաբանություն և նպատակի շուրջը փոխհամաձայնություն:

- Նպատակին հասնելու համար ներառված անհատների բարձր գիտակցականությունը, ծրագրերի իրագործման համար ինքնակազմակերպվածություն:

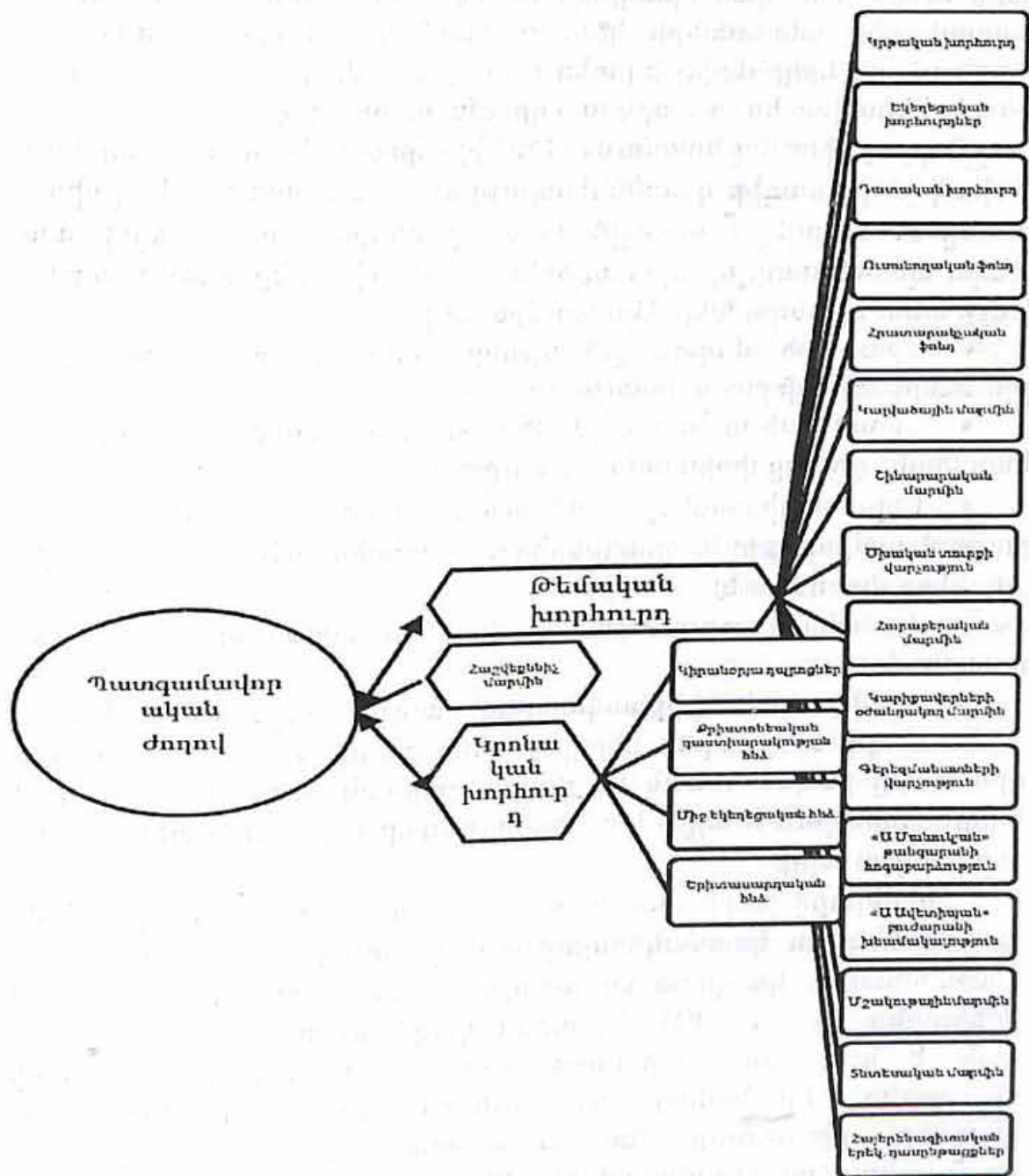
- Առաջադրված նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ տեղեկատվական ռեսուրսներ, չնայած տեխնոլոգիական թույլ ռեսուրսներին:

- Հաճախակիություն (շաբաթական և երբեմն նույնիսկ ամենօրյա

դրությամբ):

- Տնտեսական ինքնակազմակերպում: Վերջինս առկա է անհատների նյութական ներդրումների շնորհիվ (նյութական ներդրումները բազմատեսակ են լինում, օրինակ՝ անդամավճար կամ նվիրատվություն և այլն) կամ հասութաբեր միջոցառումներից ձեռք բերված բյուջեից, երբեմն էլ տվյալ կազմակերպության բիզնեսից, որից օգտվում են ոչ միայն հայեր, այլև տեղացիներ:

Գծապատկեր 11. ներկայացնում է Թեհրանի հայ համայնքի առաջին խմբի բաղադրիչ խորհուրդներն ու հանձնախմբերը

Երկրորդ ու երրորդ խմբերի կորիզներ են մնացել Թեհրանում, որոնց մասին շատ բան հնարավոր չէ ասել, որովհետև որպես կազմակերպական կառույցներ գոյություն ունեն, բայց թուլացել են՝ խմբի անդամների արտահոսքի պատճառով: Հիշյալ երկու խմբերը ունեն մշակված ծրագրեր, որոնք իրագործվում են կիսովին, սակավաթիվ անդամների կողմից: Տնտեսական բյուջեն առկա է դառնում այլ երկրներից (որտեղ որ տվյալ խմբերը ավելի ուժեղ ու կազմակերպված են) ուղարկված դրամաշնորհներից:

Չորրորդ խումբը կազմում է «Բաֆֆի» միությունը, որը համարվում է միակ ընդդիմադիր կազմակերպությունը Թեհրանում: Տվյալ միությունը ձևավորվել է առաջին խմբակի հիմքերը որդեգրելով, այն պարզ պատճառով, որ հիմնադիրները եղել էին անցյալում առաջին խմբի ակտիվ անդամներ: Այս խումբն ունի.

- Մշակված մարզամշակութային ծրագիր, բայց գործողությունների պլանի բացակայություն:

- Ներառված անհատների միջև միագաղափարաբանություն և նպատակի շուրջը փոխհամաձայնություն:

- Նպատակի հասնելու համար ներառված անհատների գիտակցության առկայություն, ծրագրերին և իրագործման համար ինքնակազմակերպվածություն:

- Հաճախակիություն (շաբաթական և երբեմն նույնիսկ ամենօրյա դրությամբ):

- Տնտեսական ինքնակազմակերպում: Վերջինս առկա է անհատների նյութական ներդրումների շնորհիվ (նյութական ներդրումները բազմատեսակ են լինում, օրինակ՝ անդամավճար կամ նվիրատվություն և այլն) կամ հասութաբեր միջոցառումներից ձեռք բերված բյուջեից:

Հինգերորդ խմբի մաս կազմում են մի շարք մասնագիտական միություններ ու կազմակերպություններ, որոնք մեծամասնությամբ պաշտոնապես կապված են առաջին խմբի հիմնական կառույցին (Թեհրանի թեմ և ՀՅԴ): Այսպիսի կազմակերպություններից կարելի է նշել Հայ ճարտարապետների ու ճարտարագետների միությունը, Իրանահայ ուսուցիչների միությունը, Իրանահայ գրողների միությունը, Հայ համալսարանականների ընդհանուր միությունը, Հայ ուսանողական «Չհարմահալ» միությունը, «Ալիք» հաստատությունը և տպարանը, Թեհրանի հայ հասարակական միությունը, «Ակունք» մարմնամտային խանգարումներով հայ երեխաների կենտրոնը, մարզամշակութային միություններից Հայ

է բազմապատկանելիություն, ինչը մի կերպ հեշտացնում է կազմակերպությունների փոխհարաբերությունները: Օրինակ, նկատելի է առաջին խմբի անդամների ներդրումը կամ նույնիսկ պատկանելությունը չորրորդ և հինգերորդ խմբերին: Շնորհիվ այսպիսի համակարգի, կազմակերպական կառույցները դառնում են ավելի ճկուն ու հարաբերությունների ցանցում հարթում են մի շարք խնդիրներ:

ԱՄՆ-ում համայնքի ցրիվ վիճակը խոչընդոտում է բազմապատկանելության զարգացմանը (բացի մի քանի օրինակներից), որը հանգեցնում է բարդ ու երկար հարաբերական ցանցերի ստեղծման:

Հայտնի է, որ հայերն արևմտյան երկրներում, սերտորեն ինտեգրվելով այդ երկրների հասարակություններին, ավելի հեշտ և արագ են կորցնում ազգային ինքնության այնպիսի բաղադրիչներ, ինչպիսիք են մայրենի լեզուն, հաղորդակցությունը ազգային մշակույթին և պատմությանը, ազգային ինքնագիտակցությունը և այլն: Այս առնչությամբ հայապահպանության խնդիրը և ազգային ինքնագիտակցության պահպանումը ամենակարևոր ազդակներից են հանդիսացել սփյուռքում կառուցվող կազմակերպական բուրգերի նախագծում:

Կարող ենք մեջբերել սփյուռքում կազմակերպությունների ներգրավվածության տոկոսները և մի շարք խնդիրներ, որոնք խոչընդոտում են տվյալ կազմակերպության նպատակասլաց ուղղվածությանը (աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1. ներկայացնում է ԱՄՆ-ում և Թեհրանում կազմակերպությունների ներգրավվածությունն ու խնդիրները

ԱՄՆ			
Ներգրավվածություն	Պատանիներ	Երիտասարդներ	Տարեցներ
	68%	59%	71%
Խնդիրներ	• Լեզվական խնդիրներ, որոնք դժվարացնում են կազմակերպությունների աշխատանքը, նաև նրա նպատակների ըմբռնումն ու իրագործումը: • Ազգային գիտակցության բացակայություն: • Մերկափոխության ուշացում: • Մասնագիտացած ու գիտական ձեռքբերումների հասած անհատների հեռացում: • Համաշխարհայնացման հոսանք ընդդեմ մեր մշակութային ու ազգային արժեքների		
Թեհրան			
Ներգրավվածություն	Պատանիներ	Երիտասարդներ	Տարեցներ
	73%	70%	69%
Խնդիրներ	• Մերկափոխության ուշացում: • Մասնագիտացած ու գիտական ձեռքբերումների հասած անհատների հեռացում: • Կազմակերպական կառույցը պահող մշտական ֆինանսական աղբյուրների բացակայություն: • Շրջանի քաղաքական անկայունություն, ինչը հանգեցնում է երիտասարդների գաղթի: • Երկրի տեղական օրենքներին (փոքրամասնություններին) ենթարկվելու պարտավորություններ		

Այսօր թեև հայերի ուժացմանը նպաստող գործոնները բազմանում են արժեհամակարգային միջավայրի փոփոխմամբ, սակայն կազմակերպություններն ու միություններն ավելի մասնագիտացված մոտեցում են ցուցաբերում տվյալ համայնքի կառավարմանը: Այս բոլորի համատեքստում, ավանդական սփյուռքի տարբեր համայնքների ինքնակառավարման մեթոդների հետ համեմատելով, կարելի է ինքնակառավարման մի կերպ համարել կազմակերպված համայնք, ԱՄՆ-ի հայ համայնքը մի կերպ համարել կազմակերպված համայնք, անտեսելով տեղական միջավայրի սոցիալ-քաղաքական հակազդող գործոնները:

Սյուզաննա Բարսեղյան

Էթնիկ մամուլը և սփյուռքյան ինքնության ձևավորումը

Ներածություն

Հայ սփյուռքը, լինելով ավանդական կամ պատմական, ունի էթնոսի կյանքն օտար միջավայրում կարգավորելու և ազգային ու մշակութային ինքնությունը պահպանելու իր համայնքային կայացած ինստիտուտները, որոնց շարքում էթնիկ մեդիան¹ կարող է դառնալ առանցքային՝ ներկայիս գլոբալացվող և տեխնոլոգիական ժամանակաշրջանում:

Մի կողմից, էթնիկ մեդիան կարևոր դեր է խաղում աշխարհով մեկ սփռված հայերի ամենօրյա կյանքում, ընդունող երկրի հասարակության մեջ նրանց ինտեգրման, ինքնության պահպանման և հայրենիք-սփյուռք հարաբերությունների սերտացման գործում: Մյուս կողմից, սփյուռքի մեդիան արտացոլում է համայնքի քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային կյանքի ընթացիկ վիճակը, փոփոխությունները և մարտահրավերները, խնդիրներն ու սպասումները: Էթնիկ մեդիայի միջոցով կարող է ստեղծվել նաև տրանսազգային կոմունիկացիոն ցանց հայրենիքի և սփյուռքի գաղթօջախների միջև, ձևավորվել ընդհանուր արժեքային համակարգ:

Սփյուռքի ժամանակակից ուսումնասիրություններում կարևոր տեղ է հատկացվում մեդիային ու դրա ազդեցությանն էթնիկության ու ազգային ինքնության վրա: Էթնիկ մեդիան ամենօրյա պրակտիկաների սիրտն է, որն արտադրում և փոփոխում է էթնիկ ինքնությունը և մշակույթը, մասնակցում է էթնիկ համայնքներին հուզող քննարկումներին, օժանդակում է լայն սոցիալական գործընթացներին, ինչպիսին է, օրինակ, երկրի քաղաքացի դառնալը: Մեդիան սփյուռքի ներկա մարտահրավերները արտահայտող կարևորագույն ցուցիչ է: Սփյուռքի մեդիայի բովանդակության ուսումնասիրումը հնարավորություն է տալիս գնահատել համայնքի ինտեգրումը, ձուլումը, հատվածականության կամ ծայրահեղականության դր-

¹ Էթնիկ մեդիան լրատվամիջոց է, որն արտադրվում է էթնիկ համայնքի համար:

սևորումներն ընդունող հասարակությունում:

Եվ չնայած աճող կարևորությանը՝ սփյուռքի մեդիայի դերը քիչ ուսումնասիրված ոլորտներից է: Գիտական գրականության և հետազոտությունների մեջ կարող ենք հանդիպել պատմական ու նոր ձևավորվող սփյուռքի (հունական, հրեական, չինական, կորեական, լատինամերիկյան, թուրքական, արաբական և այլն) մեդիաների ուսումնասիրություններ: Դրանով հետաքրքրված են թե՛ ընդունող երկրները, թե՛ սփյուռքը և թե՛ ազգային պետությունները: Էթնիկ մեդիայի ուսումնասիրություններն առավելապես իրականացվում են ԱՄՆ-ում, Կանադայում և արևմտաեվրոպական երկրներում:

Հիմնվելով տեսական մոտեցումների վրա, այս հոդվածում փորձ է արվում գծագրել էթնիկ մեդիայի դերը հայկական սփյուռքում՝ երեք համայնքների (Լոս Անջելես, Թեհրան և Մոսկվա) մամուլի համեմատական ուսումնասիրության հիման վրա:²

Էթնիկ մեդիայի դերը սփյուռքի էթնումշակութային ինքնության ձևավորման գործում

Բազմաթիվ հետազոտություններ փաստում են, որ ԶԼՄ-ներն ազդում են հանրային կարծիքի և որոշում կայացնողների օրակարգի վրա: Մարդիկ կախված են մեդիայից՝ ստանալու անհրաժեշտ տեղեկատվություն, որը կօգնի նրանց հասկանալու, թե ինչ է կատարվում իրենց շուրջը և ընդունել տեղեկացված որոշումներ իրենց կյանքի վերաբերյալ: Մեդիայի այդ դերն առավել գործուն է, երբ մարդը երկիմաստ, անորոշ կամ ճգնաժամային իրավիճակում է: Այս իրավիճակը բնորոշ է նաև օտար միջավայրում գտնվող ազգային փոքրամասնություններին կամ էթնիկ խմբերին: Այս խմբերն առավել հակված են վստահել սեփական լրատվամիջոցին: Մշակութային արժեքների կոնֆլիկտը լուծելու համար անհատները նախընտրում են օգտվել էթնիկ մեդիայից՝ հասկանալու «իրենց» և «նրանց» առանձնահատկությունը:

Հատուկ էթնիկ համայնքի համար արտադրվող լրատվամիջոցն անվանում են էթնիկ մեդիա: Գրականության մեջ կան էթնիկ մեդիայի

² Ուսումնասիրության արդյունքները տեղ են գտել ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի սփյուռքի հետազոտությունների բաժնի թիմային մենագրությունում: Տե՛ս Հայրենիք-սփյուռք առնչությունները հայկական մամուլում. Հայաստանի և սփյուռքի թերթերի կոնտենտ-անալիզ, Եր., 2012:

մի շարք անվանումներ՝ էթնիկ մեդիա, փոքրամասնության մեդիա, ներգաղթյալների մեդիա, սփյուռքի մեդիա, համայնքային մեդիա, լոկալ մեդիա, որոնք բացատրում են միանման երևույթ: Մակայն ամենահաճախ կիրառվողը, բնորոշողը և ընդհանրացնողը «էթնիկ մեդիա» եզրույթն է:

Էթնիկ մեդիան լրատվամիջոց է, որն արտադրվում է տարբեր երկրներում բնակվող ներգաղթյալների, ռասայական, էթնիկ և լեզվական փոքրամասնությունների, ինչպես նաև տեղաբնիկների համար և նրանց կողմից:³

Էթնիկ մեդիան համայնքի համար դառնում է «ուսուցանող»: Այն կարող է կողմնորոշել նորեկներին՝ համայնքի ռեսուրսների վերաբերյալ, սովորեցնել կանոններ՝ ճիշտ վարքականոնի համար, տեղեկացնել նոր հասարակության արժեքների վերաբերյալ: Համայնքային մեդիան նպաստում է էթնիկ փոքրամասնությանը ինտեգրվել, ներառվել ընդունող հասարակության մեջ կամ մեկուսանալ, օտարվել նրանից: Այն կարող է դառնալ էթնիկ համայնքին միավորող, համախմբող ուժ, ինչպես նաև ինքնին կարող է հանդիսանալ համայնքի սոցիալական փոփոխությունների ցուցիչ (այսպես կոչված՝ սոցիալական բարոմետր): Էթնիկ մեդիան համայնքի համար կարող է ստանձնել միավորող, կողմնորոշող և խորհրդանշական գործառույթ:

Մակայն ամենամեծ դերը, որ վերագրվում է էթնիկ մեդիային, էթնիկ և մշակութային ինքնության ձևավորումն ու դրա արտահայտումն է:

Ինչպես սահմանում է Հոլը⁴, ինքնությունը պատմության, լեզվի և մշակույթի ռեսուրսները օգտագործելու վերաբերյալ հարցեր են ավելի շատ կայանալու ընթացքում, քան լինելու. ոչ թե «ով ենք մենք» կամ «որտեղից ենք եկել», որքան ինչ ենք մենք դարձել, ինչպես ենք մենք ներկայացվել և ինչպես ենք մենք ներկայացնում ինքներս մեզ: Լինելով մշտական գործընթացի մեջ՝ ինքնությունը կայուն տրանսֆորմացվում է, դառնում ավելի հատվածական, մասնատված և «բազմաթիվ անգամ վերակառուցվում է տարբեր (հաճախ հակադիր կամ թշնամի) դիսկուրսների, պրակտիկաների և դիրքերի շուրջը»: Մասնատված և փոփոխվող ինքնությունը, այդուհանդերձ, ձգտում է

³ Matsaganis, M.D., Katz, V.S., Ball-Rokeach, S.J. (2011) Understanding Ethnic Media: Producers, Consumers, and Societies, p. 10

⁴ Hall, S. (1996a) Introduction: who needs identity?, in Questions of Cultural Identity, eds S. Hall & P. du Gay, Sage, London, pp. 1–17.

ներփակվելու, ներքին համաձայնության և անվերջության զգացումի⁵, ինչին հնարավոր է հասնել վերապատմելով անցյալի պատմությունն ու պատկերացնելով «հայրենիքը»:

Միյությունը ինքնությունը որոշվում է՝ ընդունելով բազմազանության և տարբերությունների անհրաժեշտությունը: Այն կայուն ձևով արտադրվում և վերարտադրվում է կրկին՝ միգրացիոն նոր հոսքերին զուգահեռ, նաև վերարտադրվում է անվերջանալի ցանկությունը՝ վերադառնալ «կորուսյալ ծագմանը»:⁶ Այս պարագայում մշակույթի՝ որպես առանձին երևույթի տեղը դառնում է անգնահատելի, չնայած որ մշակույթի և ծագման տեղի մասնատվածությունը դառնում է ավելի ու ավելի հստակ:

Մակայն որքան մշակույթը կտրված է տեղից, այնքան տարբեր վայրերի մշակութային և էթնիկ գաղափարները դառնում են ավելի այժմեական:⁷ Միյությունի ներկայացուցիչները, ովքեր ապրում են մշակութային ծայրամասերում կամ միջանկյալ շրջաններում, խմբավորվում են հիշվող կամ երևակայվող «հայրենիքի» շուրջը, օգտագործում են հայրենի իրական մշակույթը, ձևավորում են էթնիկ համայնքներ, որպեսզի վերաստեղծեն իրենց լողացող կյանքը և վերջ տան իրենց մշտապես փոփոխվող իրողությանը: Միյությունի սուբյեկտների համար մեղիան ստեղծում է այդ միջանկյալ դաշտը: Որպես մշակույթի ներկայացման ձև և համակարգ, մեղիան խաղում է ավելի շատ հիմնարար, քան ռեֆլեքսիվ դեր: Մեղիան առաջադրում է հարցեր մշակույթի, գաղափարախոսության վերաբերյալ և սցենարներ սոցիալական ու քաղաքական կյանքում:⁸

Ինքնությունը ձևավորվում է մեղիայում՝ որպես իրադարձություններ պատմելու դիսկուրսիվ արդյունք կամ որոշակի սուբյեկտիվ դիրքորոշումների ձևավորում: Մեղիան տրամադրում է ինքնության կետեր՝ նշելով սիմվոլիկ սահմանները, վերամիավորելով մշակույթները վայրերի հետ և իրագործելով հիշողության, միֆերի,

⁵ Frith, S. (1996) Music and identity, in Questions of Cultural Identity, eds S. Hall & P. du Gay, Sage, London, pp. 108–126.

⁶ Hall, S. (1996a) 'Introduction: who needs identity?', in Questions of Cultural Identity, eds S. Hall & P. du Gay, Sage, London, pp. 1–17.

⁷ Gupta, A. & Ferguson, J. (1992) Beyond "culture": space, identity, and the politics of difference, Cultural Anthropology, vol. 7, no. 1, pp. 6–23.

⁸ Hall, S. (1996b) Gramsci's relevance for the study of race and ethnicity, in Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies, eds D. Morley & K. Chen, Routledge, New York, pp. 411–440.

փնտրելու և վերաբացահայտելու ցանկությունները: Այն միավորում է սփյուռքի հիշողությունը, հատվածականության և ցրվածության թվացյալ կապվածության փորձը:⁹ Բացի դրանից, որպես սփյուռքում «տարածության մեջ ցրված հանդիսատեսին հանդիպած շարժվող պատկերներ», մեդիան նաև գեներացնում է սփյուռքի հավաքական պատկերացումները:¹⁰ Նման պատկերացումները ընդգծում են անհատական ինքնությունների մշակույթի, աշխարհագրության, պատմության ընդհանրական ասպեկտները, որոնք կամրջում են շատ ցրիվ սուբյեկտներին «երևակայական համայնքի» մեջ:¹¹

Հետազոտողները սփյուռքում համայնքների ձևավորումը և այդ գործընթացում մեդիայի դերը հաճախ համարում են քաղաքական բնույթի: Ըստ Բհաբհայի,¹² երբ փոքրամասնության խմբերից ձևավորվում է համայնք, այն ներկայացնում է շարունակական համալիր բանակցություն՝ մշակութային բազմազանության թույլտվություն, հետևաբար՝ ստանալով իրավահավասարության խոստուն դիրք: Ըստ Հաբերմասի հայեցակարգի,¹³ «սփյուռքյան հանրային ոլորտներում», որտեղ կա նաև մեդիայի սպառում, այն կարող է վերածվել հավաքական գործողության:

Այդուհանդերձ, արդյոք կա՞ բնական շղթա, որը կապում է մեդիայի սպառումն անհատական ինքնությունների, ապա՝ համայնքի ձևավորման, և, ի վերջո, կոլեկտիվ գործողության հետ: Սա էթնիկ մեդիայի ուսումնասիրության առանցքային հարցերից է:

Սփյուռքի համայնքները, ունենալով իրենց ձևավորման պատմությունը, տարբեր պայմաններում կենսագործունեության յուրահատկությունները, բազմազան համայնքային և տարածական կառուցվածքը, ցույց են տալիս տարբեր օտար միջավայրերում նույն էթնոսի առանձնահատկություններն ու ընդհանրությունները: Ընդունող երկրի և հայկական համայնքի սոցիալական ինստիտուտ-

⁹ Hall, S. (1994) Cultural identity and diaspora, in *Colonial Discourse and Postcolonial Theory: a Reader*, eds P. Williams & L. Chrisman, Columbia University Press, New York, pp. 392–403.

¹⁰ Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis. P. 4

¹¹ Anderson, B. (1983) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London and New York.

¹² Bhabha, H. (1994) Introduction: locations of cultures, in *The Location of Culture*, Routledge, New York and London, pp. 1–18.

¹³ Habermas, J. (1989) *The Structural Transformation of the Public Sphere: an Inquiry in a Category of Bourgeois Society*, Polity Press, Cambridge.

ների ազդեցությամբ և սոցիալ-քաղաքական կառուցվածքի պայմաններում ձևավորվում են սփյուռքյան ինքնության, համայնքի կազմակերպվածության և ազդեցիկության տարբեր աստիճաններ:

Այսպես, ԱՄՆ-ի հայ սփյուռքը համարվում է աշխարհի ամենակազմակերպված և ազդեցիկ էթնիկ խմբերից մեկը, իսկ Ռուսաստանի հայկական սփյուռքը ամենթույլ կազմակերպվածներից՝ չնայած իր առավել նշանակալի ներուժին: Իրանի հայ համայնքն ունի ներհամայնքային կազմակերպվածության մեծ աստիճան, սակայն օբյեկտիվ պատճառներով այն չի կարող դրսևորվել նաև բնակության երկրի շրջանակներում:

Հայ համայնքների նման անհավասարաչափությունը պայմանավորված է էթնիկ համայնքները բնորոշող մի շարք ցուցիչներով, ինչպիսիք են մարդկային ներուժը, կազմակերպությունների ներգրավվածությունը, սոցիալական կամ համայնքային ինստիտուտները և այլն: Այս շարքում կարևոր դեղ է զբաղեցնում նաև էթնիկ մեդիայի զարգացվածության աստիճանը:

Հայկական սփյուռքի մամուլի բովանդակության վերլուծություն (Լոս Անջելեսի, Թեհրանի և Մոսկվայի օրինակով)

Սփյուռքի լրատվամիջոցները, ձևավորելով հայկական տեղեկատվական դաշտ, ստանձնում են առանձնահատուկ գործառույթ՝ հայրենիքի հետ կապի պահպանման, Հայաստանի ու սփյուռքի մասին տեղեկատվության տարածման և դրանց կերպարի ձևավորման, ազգային գաղափարների ու արժեքների, էթնիկ ու մշակութային ինքնության պահպանման և վերարտադրման գործում:

Աշխարհի տարբեր երկրներում ձևավորված հայկական գաղութները ավանդաբար ստեղծել են հայկական մամուլ, ինչը վկայել է համայնքի կազմավորման և կարողությունների զարգացման նոր մակարդակի մասին:

Այսպես, մեր ուսումնասիրած երկրների հայկական համայնքներում մամուլն առաջին անգամ լույս է տեսել դեռևս 19-րդ դարից: Ռուսաստանում առաջին հայերեն պարբերականը՝ «Արևելյան ծանուցում» թերթը, լույս է տեսել 1816-ին, Աստրախանում: Հետագայում Ռուսաստանում հրատարակվել է շուրջ 90 անուն պարբերական:¹⁴

¹⁴ Հայ սփյուռք հանրագիտարան Եր., 2003. էջ 500:

Իրանում առաջին հայերեն պարբերականը՝ «Շավիղը», հիմնադրվել է 1894-ին, Թեհրանում: Մինչ օրս հրատարակվել է ավելի քան 80 անուն հայերեն պարբերական:¹⁵ ԱՄՆ-ում, Ջերսի Սիթիում 1888-ին լույս է տեսել առաջին հայերեն պարբերականը՝ «Արեգակը»: Ցայսօր լույս է տեսել ավելի քան 300 անուն պարբերական:¹⁶

Ներկայումս Ռուսաստանում (Մոսկվայում և Կրասնոդարում) լույս է տեսնում երկու պարբերական: Իրանում հիմնական հայկական պարբերականը մեկ օրաթերթ է, որը լույս է տեսնում Թեհրանում: Ամենաբազմազանը և մեծաքանակը ԱՄՆ-ում, մասնավորապես Լոս Անջելեսում լույս տեսնող պարբերականներն են: Կուսակցություններից, մշակութային և բարեգործական խոշոր կազմակերպություններից բացի, պարբերականներ են հրատարակում նաև եկեղեցական կառույցները, զանազան միություններ, առանձին անհատներ:

Մի շարք ցուցիչներով տարբեր տիպային երեք համայնքների (Մոսկվայի, Թեհրանի և Լոս Անջելեսի) էթնիկ մամուլի բովանդակության համեմատական վերլուծության նպատակն է պարզել, թե՛ ինչպիսին է էթնիկ մեդիայի դերը սփյուռքյան ինքնության ձևավորման գործում: Մամուլի բովանդակության վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս՝

- պարզել սփյուռքի և առանձին համայնքների ընթացիկ կյանքը, սպասումները և զարգացման հնարավոր միտումները,
- դուրս բերել մամուլի տարածած առանձնահատուկ և ընդհանուր (տեղային և համընդհանուր) էթնիկ արժեքները, սիմվոլները, միֆերը, նպատակները և գաղափարները,
- գնահատել հայրենիքի հետ կապի պահպանման ուժգնությունը, սփյուռքի համար հայրենիքի կերպարի ու դերի ընկալումը,
- պարզել մամուլի ազդեցությունը էթնիկ և մշակութային ինքնության պահպանման, սոցիալական, քաղաքացիական ու քաղաքական մասնակցության և ակտիվության վրա,
- բացահայտել հայկական մեդիայի ռազմավարությունը՝ ընդունող երկրում համայնքի ինտեգրման կամ մեկուսացման, ձուլման կամ ինքնուրույնության վրա:

Վերոնշյալ խնդիրները պարզելու համար կոնտենտ անալիզ մեթոդով ուսումնասիրվել են Լոս Անջելեսի «Ասպարեզ», Թեհրանի «Ալիք» և Մոսկվայի «Hoeв Kовчег» պարբերականները՝ վեց տարվա

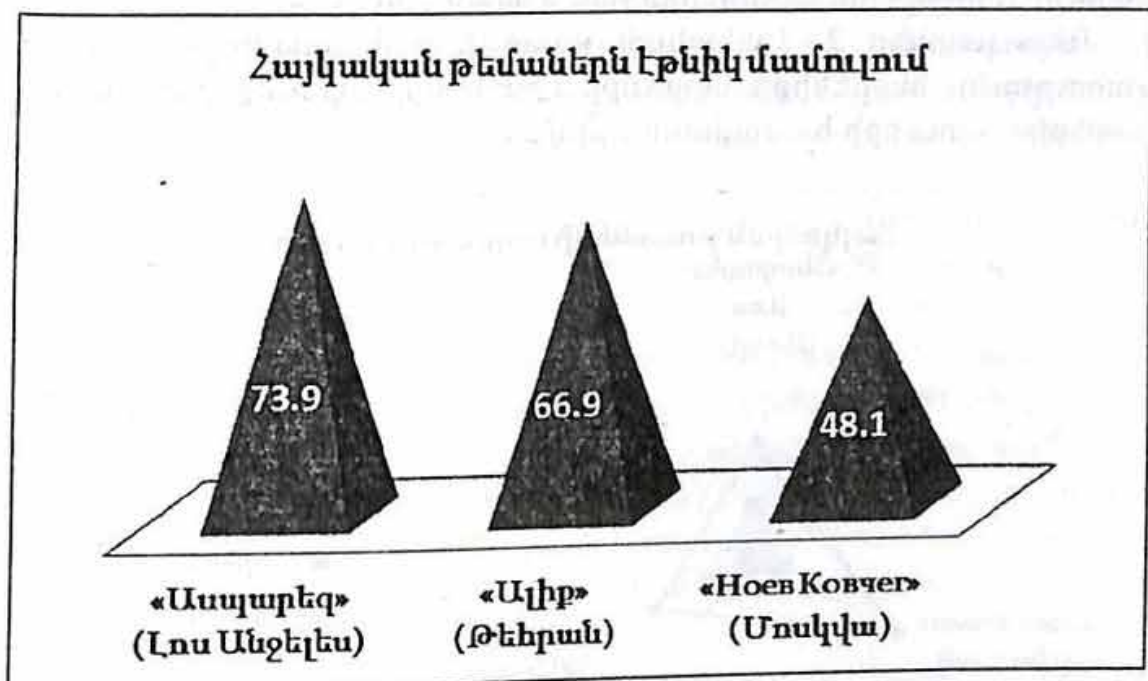
¹⁵ Նույն տեղում, էջ 263:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 77:

(2005-2010 թթ.) կտրվածքով:

Հայկական թերթերի նյութերի ընդհանուր ծավալի մեջ հայկական թեմաների (ՀՀ-ին, ԼՂՀ-ին, սփյուռքին, ընդհանրապես հայությանը վերաբերող նյութեր) տեսակարար կշիռը, ընդհանուր առմամբ, կազմում է մեծամասնություն: Սակայն այս ցուցանիշը բավականին տարբեր է յուրաքանչյուր թերթի համար: Այսպես, հայկական թեմաներով հոդվածների քանակով առաջատարը «Ասպարեզն» է (ԱՄՆ), ապա «Ալիքը» (ԻԻՀ), «Ноев Ковчег»-ը (ՌԴ) (տե՛ս գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1. Հայկական թեմաների տեսակարար կշիռը (%) սփյուռքի երեք պարբերականների նյութերի ընդհանուր ծավալի մեջ

Հայկական բովանդակության ծավալը մամուլում ցույց է տալիս տվյալ համայնքի լրատվական պահանջները. եթե Մոսկվայի հայ համայնքն ավելի քիչ կարիք ունի հայկական տեղեկատվության, ապա Թեհրանի և Լոս Անջելեսի համայնքներն էթնիկ մամուլից ակնկալում են հենց հայկական լրատվություն: Մյուս կողմից, այս ցուցանիշը կարող է հուշել էթնիկ մեդիայի ազդեցության և համայնքի կայացած լինելու աստիճանի մասին:

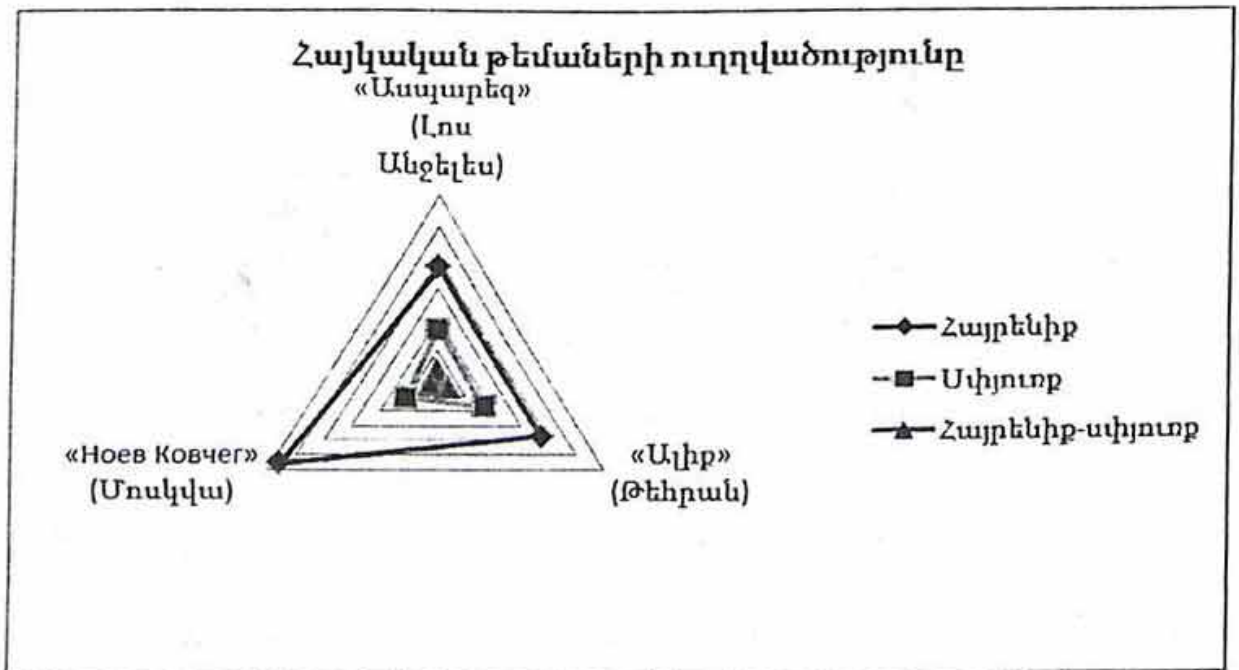
Էթնիկ մամուլի հայկական տեղեկատվությունը կարող է վերաբերել Հայաստանին կամ տվյալ հայկական համայնքին ու սփյուռքին: Մամուլի նյութերում այս համամասնությունն առանցքային է և կարող է պայմանավորել ինչպես մեդիասպառումը, այնպես էլ ազդեցությունը ինքնության ձևավորման վրա: Այդ պատճառով առանձնացրել ենք

թեմաների ընդգրկման շրջանակը կամ ուղղվածությունը հետևյալ երեք խմբերի.

- Հայաստան,
- հայկական համայնք և/կամ սփյուռք,
- հայրենիք-սփյուռք առնչություններ:

Սփյուռքի երեք համայնքների մամուլի հայկական թեմաների մեծամասնությունը վերաբերում է Հայաստանին: Մեփական համայնքների և, ընդհանուր առմամբ, հայկական սփյուռքի վերաբերյալ տեղեկատվությունը զգալիորեն զիջում է հայաստանյան լրատվությանը: Բոլոր թերթերն ամենաքիչն անդրադարձել են հայրենիք-սփյուռք հարաբերություններին (տե՛ս գծապատկեր 2):

Գծապատկեր 2. Հայկական մամուլի բովանդակության ուղղվածությունը. հայրենիքի, սփյուռքի և հայրենիք-սփյուռք կապերի վերաբերյալ նյութերի համամասնությունը

Հայրենիքի մասին տեղեկատվության գերակշռությունը մի կողմից վկայում է հայկական սփյուռքի ձգտումը՝ մշակութային երկատվածության իրավիճակում վերադառնալ արմատներին, հայրենի մշակույթին, անցյալին: Մյուս կողմից, էթնիկ մեղիայի հայաստանակենտրոն բովանդակությունը սփյուռքյան փոփոխվող ինքնությունը փորձում է դարձնել առավել կայուն: Եվ վերջապես, հայրենիքը դառնում է հայկական տեղեկատվական դաշտի այն միջուկը, որի շուրջը համընդհանուր գաղափարներն ու էթնո-

մշակութային արժեքները վերարտադրվում ու տարածվում են սփյուռքի համայնքներում՝ անկախ նրանց տարբերություններից:

Մոսկվայի «Hoeв Kовчег» պարբերականի հայկական թեմաներով նյութերի ճնշող մեծամասնությունը (81.0%) վերաբերում է Հայաստանին, 16.0%-ը՝ սեփական համայնքին ու սփյուռքին և միայն 3.0%-ն է վերաբերում հայրենիք-սփյուռք հարաբերություններին: Սակայն, ի տարբերություն հայկական մյուս համայնքների թերթերի, «Hoeв Kовчег»-ն ավելի շատ անդրադարձել է Հայաստանի ներքին խնդիրներին (61.0%), քան նրա արտաքին քաղաքականությանն ու միջազգային հարաբերություններին (50.1%): Սփյուռքի մասին տեղեկատվությունն առավելապես վերաբերում է տվյալ համայնքին և ընդհանրապես հայկական սփյուռքին (17.8%): Ռուսաստանի և մասնավորապես Մոսկվայի հայ համայնքի և բնակության երկրի հետ հարաբերությունների մասին նյութերը պարբերականի ընդհանուր ծավալում 5.0% է:

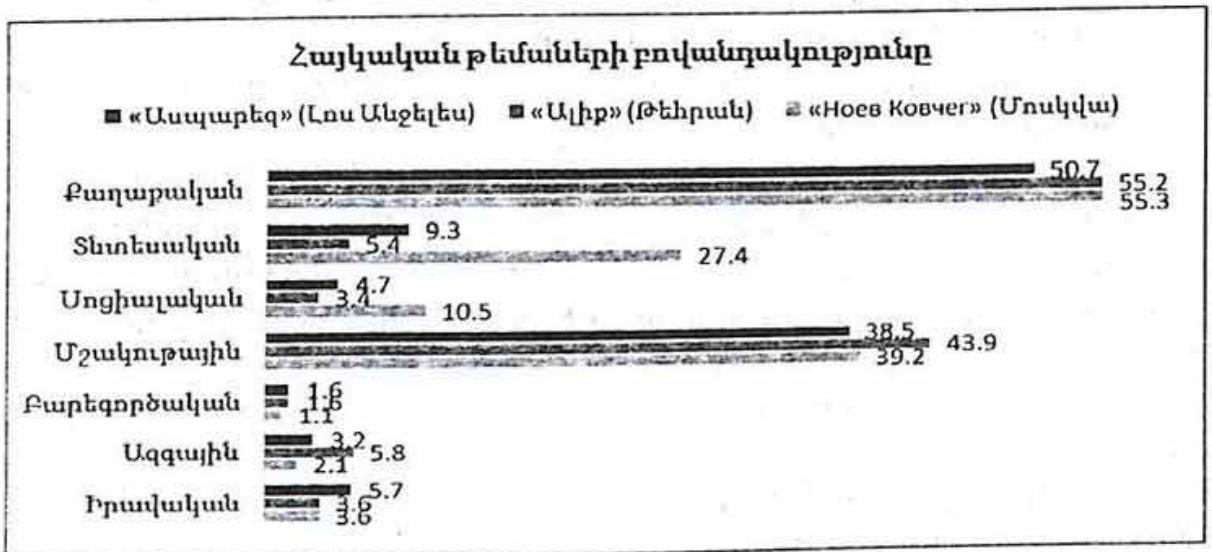
«Ասպարեզ» օրաթերթում (ԱՄՆ) հայրենիքի մասին տեղեկատվությունը կազմել է 65.0%: Նյութերի 30.0%-ը թերթը նվիրել է համայնքային խնդիրներին, իրադարձությունների և հայկական սփյուռքի հիմնահարցերի լուսաբանմանը, 5.0%-ը՝ Հայաստան-սփյուռք կապին: Հայաստանի վերաբերյալ թեմաների 51.0%-ը վերաբերում է երկրի միջազգային հարաբերություններին ու արտաքին կապերին, 22.9%-ը՝ բուն հայաստանյան խնդիրներին: Համայնքի ներքին խնդիրներն ու բնակության երկրի հետ հարաբերությունները լուսաբանվել են հավասարապես (համապատասխանաբար՝ 17.8% և 16.4%):

Թեհրանի «Ալիք» թերթը մյուս երկու համայնքային թերթերի համեմատ ամենաշատն է կարևորել հայրենիքի և սփյուռքի միջև փոխադարձ կապը: Այն կազմել է թեմաների 8.9%-ը: Հայաստանի մասին թեմաները կազմել են 64%, իսկ սփյուռքի մասին՝ 29.0%: «Ալիքի» համարներում ՀՀ-միջազգային հարաբերությունների թեմաները կազմել են 52.6%, Հայաստանի վերաբերյալ թեմաները՝ 22.2%, համայնք-բնակության երկիր փոխհարաբերությունները՝ 17.7%, ներհամայնքային կյանքի ու սփյուռքի մասին՝ 15.9%:

Էթնիկ մամուլի հայկական տեղեկատվության բովանդակության մեջ, ի թիվս այլ ցուցիչների, առանձնացրել ենք արծարծվող թեմաներն ըստ հետևյալ ոլորտների. քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, իրավական, մշակութային (ներառյալ՝ հոգևոր, գիտակրթական), բարեգործական, ազգային:

Ուսումնասիրված երեք թերթերում վերոնշյալ թեմաների համամասնությունը տարբեր է, սակայն բոլորի համար առաջատարը քաղաքական ու մշակութային ոլորտներն են (տե՛ս գծապատկեր 3):

Գծապատկեր 3. Հայկական մամուլի բովանդակությունն ըստ ոլորտ-ների (տեսակարար կշիռը հայկական թեմաների մեջ, %)

Եթե տարանջատենք Հայաստանի և սփյուռքի մասին տեղեկատվությունն ըստ նշված յոթ ոլորտների, ապա պատկերը խիստ կփոխվի:

Այսպիսով, եթե՛իկ մամուլի բովանդակության մեջ հայրենիքի և սփյուռքի վերաբերյալ տեղեկատվության բաղադրիչները տարբերվում են ոչ միայն ըստ թեմաների, այլև ըստ ծավալի (տե՛ս աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1. Հայկական մամուլի բովանդակությունն ըստ թեմաների ոլորտների և շրջանակի
(տեսակարար կշիռը Հայաստանի կամ սփյուռքի վերաբերյալ թեմաների մեջ, %)

Թեմայի ոլորտ	Շրջանակ	Էթնիկ մամուլ		
		«Ասպարեզ» (Լուս Անջելես)	«Ալփ» (Թեհրան)	«Խոբ Կոբչեր» (Մոսկվա)
Քաղաքական	Հայաստան	74.5	87.6	92.3
	Սփյուռք	35.5	39.3	32.7
Տնտեսական	Հայաստան	13.2	9.3	38.4
	Սփյուռք	3.2	0.8	8.6
Մշակութային	Հայաստան	23.1	25.3	29.1
	Սփյուռք	65.2	66.5	77.5
Սոցիալական	Հայաստան	5.8	3.8	8.6
	Սփյուռք	2.2	3.4	22.5
Իրավական	Հայաստան	5.9	3.4	4.6
	Սփյուռք	9.3	7.7	7.2
Բարեգործություն	Հայաստան	0.7	1.3	1.2
	Սփյուռք	2.2	1.4	3.0
Ազգային հարցեր	Հայաստան	2.7	5.9	2.0
	Սփյուռք	4.8	7.9	2.8

Հայաստանի մասին տեղեկատվության համեմատությունը, ըստ առանձնացված ոլորտների, ցույց է տալիս, որ քաղաքական թեմաներով առաջատարը «*Hoeb Kovcheg*»-ն է (92.3%), ապա՝ «*Ալիքը*» (87.6%), «*Ասպարեզը*» (74.5%): Տնտեսական ոլորտի թեմաների համամասնությամբ առաջին տեղում կրկին «*Hoeb Kovcheg*»-ն է (38.4%), ապա՝ «*Ասպարեզը*» (13.2%) և «*Ալիքը*» (9.3%): Մշակութային թեմաները գրեթե հավասարաչափ ծավալ են զբաղեցնում բոլոր թերթերում («*Hoeb Kovcheg*»՝ 29.1%, «*Ալիքը*»՝ 25.3%, «*Ասպարեզը*»՝ 23.1%): Սոցիալական և իրավական թեմաների ծավալը պարբերականներում կազմել է 3-8%: Ազգային հարցերին բոլոր թերթերն, ընդհանուր առմամբ, շատ քիչ են անդրադարձել (ընդհանուր ծավալի 2-6%-ը): «*Ալիքն*» ամենաշատն է լուսաբանել այս թեման:

Հատկանշական է, որ եթե Հայաստանն առավելապես ներկայացվում է քաղաքական թեմաների շրջանակներում, ապա սփյուռքը՝ մշակութային թեմաների: Հրապարակված մշակութային թեմաներով առաջատարը «*Hoeb Kovcheg*» պարբերականն է (77.5%), ապա՝ «*Ալիքն*» (66.5%) ու «*Ասպարեզը*» (65.2%): Քաղաքական թեմաները երկրորդ տեղում են բոլոր թերթերի համար և ունեն գրեթե հավասար համամասնություն. «*Ալիք*»՝ 39.3%, «*Ասպարեզ*»՝ 35.4% և «*Hoeb Kovcheg*»՝ 32.7%: Համայնքի սոցիալական խնդիրներն ամենահաճախ լուսաբանել է «*Hoeb Kovcheg*»-ը (22.5%): «*Ալիքն*» ու «*Ասպարեզը*» չնչին անդրադարձ են ունեցել այս թեմային (համապատասխանաբար՝ 3.4 և 2.2%): Ի տարբերություն Հայաստանի վերաբերյալ լրատվության, տնտեսությունն աննշան անդրադարձ ունի սփյուռքի մասին թեմաների մեջ («*Hoeb Kovcheg*»՝ 8.6%, «*Ասպարեզ*»՝ 3.2%, «*Ալիք*»՝ 0.8%): Իրավական ոլորտի վերաբերյալ թերթերը հավասարաչափ նյութեր են ունեցել («*Ասպարեզ*»՝ 9.3%, «*Ալիք*»՝ 7.7%, և «*Hoeb Kovcheg*»՝ 7.2%): Էթնիկ մամուլն ազգային հարցերին հազվադեպ է անդրադարձել: Համեմատության մեջ «*Ալիքն*» ավելի շատ է գրել այդ թեմայով (7.9%), քան «*Ասպարեզը*» (4.8%) և «*Hoeb Kovcheg*»-ը (2.8%): Բարեգործության վերաբերյալ նյութերը 1-3% են կազմում:

Քաղաքական թեմաներով նյութերը բավականին բազմազան ու լայնաշերտ են: Դրանք կարող ենք միավորել աղյուսակ 2-ում ներկայացված խմբերի մեջ:

Աղյուսակ 2. Քաղաքական թեմաների բովանդակությունն էթնիկ մամուլում

Ղարաբաղյան հիմնախնդիր, բանակցություններ և կարգավորում	Ներքիշխանական, ներկուսակցական հարաբերություններ	Հայաստան-սփյուռք փոխառնչություններ
Պետական և պաշտոնական այցեր ՀՀ-ից արտերկիր և արտերկրից ՀՀ և ՀՂ	Փոխհարաբերություններ ընդդիմության ներսում և կուսակցությունների միջև	ՀՀ սփյուռքի և ախարաբության գործունեություն
Ներհանրապետական իրադարձություններ	Ընդդիմություն-իշխանություն փոխհարաբերություններ	Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչում, ՀՀ և սփյուռքի ջանքերը
Պաշտպանություն և անվտանգություն	Նախընտրական և հետընտրական գործընթացներ	Սփյուռքահայերի անվտանգության հարցեր
Հայ-թուրքական հարաբերություններ, արձանագրություններ	Կոռուպցիա, անօրինականություններ	Սփյուռքի գնահատականը ՀՀ արտաքին քաղաքականությանը
Պետական ինստիտուտներ, կառավարման մարմիններ	Տարբեր պետությունների, կազմակերպությունների հակահայ քաղաքականություն	Սփյուռքի գնահատականը ՀՀ ներքին քաղաքականությանը
Հայաստան-Ռուսաստան փոխհարաբերություններ	ԶԼՄ խնդիր, ազատություն	Սփյուռքի վերաբերմունքը ազգային խնդիրների լուծմանը
Հայաստան-Իրան փոխհարաբերություններ	ՀՀ-ԱՄՆ փոխհարաբերություններ	Հայկական հումայնների, սփյուռքահայերի քաղաքական գործունեությունը

ՀՀ-ԱՊՀ երկրներ փոխհարաբերություններ	ՀՀ-միջազգային կազմակերպություններ, հարաբերություններ	Միգրացիա
ՀՀ-նկրոպոլիսյան երկրներ/ԵՄ/ԵնԻՎ փոխհարաբերություններ	Հայ համայնքներ- միջազգային կազմակերպություններ հարաբերություններ	ՀՅԴ գործունեությունը ՀՀ-ում և սփյուռքում

Քաղաքական թեմաները, կազմելով մեծամասնություն և լինելով տեղեկատվական դաշտի կենտրոնում, ավելի մեծ սպառում ու ազդեցություն ունեն լսարանի վրա: Եթե հաշվի առնենք նաև այն, որ քաղաքական թեմաները հիմնականում վերաբերում են Հայաստանին, ապա ակնհայտ է դառնում, որ սփյուռքի ժամանակակից մամուլը ոչ միայն կատարում է խորհրդանշական և կոդիֆիկացիոն դեր համայնքի համար, այլև միավորող ուժ է հայրենիքի շուրջը:

Մշակույթի վերաբերյալ մամուլի նյութերը առանձնանում են ոչ միայն նրանով, որ ավելի շատ ներկայացնում են սփյուռքը, քան Հայաստանը, այլև առաջատարն են մյուս թեմաներից ընդհանրական հայկական կամ հայրենիք-սփյուռք կապի վերաբերյալ նյութերով: Մշակութային տեղեկատվության խճանկարը ներկայացված է աղյուսակ 3-ում:

Աղյուսակ 3. Մշակութային թեմաների բովանդակությունն էթնիկ մամուլում

Մշակութային արժեքների սպառում	Տոներ	Կրոն, եկեղեցի
Մշակութային արժեքների ոչկապում	Պատմամշակութային իրադարձություններ	Կրթություն
Գրականություն	Մշակութային քաղաքականություն	Հրատարակչություն
Թատրոն	Մշակութային գործիչներ	Երգարվեստ
Գեղարվեստ, ցուցահանդեսներ	Թանգարաններ, պատկերասրահներ	Սպորտ
Միջմշակութային առնչություններ	Մշակութաբանություն, ուսումնասիրություններ	Մշակութային միջոցառումներ

Մշակութային միջսահմանային իրավիճակում և այլազգի միջավայրում ապրող հայերի համար սեփական մշակութային արժեքների վերաբերյալ մամուլի տեղեկատվությունը կարող է մշտաբար պահել ձուլման վտանգը, ինչպես նաև վերակազմավորել հատվածական մշակութային ինքնությունը:

Ի տարբերություն մշակույթի, սոցիալ-տնտեսական խնդիրները հիմնականում վերաբերում են Հայաստանին (տե՛ս աղյուսակ 4 և 5): Հայրենիքին աջակցելու սփյուռքի ձգտումները հաճախ ուժգնանում են հենց երկրի սոցիալ-տնտեսական դժվարությունների մասին տեղեկատվության ազդեցությամբ: Մամուլի միջոցով հետևելով Հայաստանի իրական ամենօրա կյանքին և տնտեսական զարգացման միտումներին, հին սփյուռքահայերը առավել իրական պատկերացում են կազմում պատմական հայրենիքի մասին, իսկ նոր սփյուռք կազմած հայաստանցիները դիտարկում են վերադարձի հնարավորությունները կամ հիմնավորում սոցիալ-տնտեսական պատճառներով հեռանալու սեփական որոշումը:

Աղյուսակ 4. Տնտեսական թեմաների բովանդակությունն էթնիկ մամուլում

ՀՀ և ԼՂՀ ֆինանսատնտեսական ցուցանիշներ	Պետական քույշ	Ցեղասպանությունից տուժած հայերի ֆինանսական հատուցում
ՀՀ-ԼՂ տնտեսական համագործակցություն	Համաշխարհային ճգնաժամի հետևանքները ՀՀ տնտեսության վրա	Ֆինանսական աջակցություն սփյուռքի համայնքներում
ՀՀ-ԱՄՆ տնտեսական հարաբերություններ	Միջազգային կազմակերպությունների վարկավորում	Սփյուռքի ներդրումներ ՀՀ տնտեսության մեջ
Տնտեսական հարաբերություններ, կապեր այլ երկրների հետ	Գնաձ, դրամի փոխարժեք	Ներդրումներ ԼՂՀ տնտեսության մեջ
Օտարերկրյա ներդրումներ ՀՀ տնտեսության մեջ	Ֆինանսաբանկային համակարգ	Սովետային տնտեսություն, մենաշնորհներ

Հայաստանյան ներդրումներ	Ճանապարհաշինություն, բաղաբաշինություն	Արտաքին պարտք
Կապիտալի արտահոսք ՀՀ-ից	Կոմունալ ծառայությունների սակագներ	Բեռնափոխադ- րումներ, ավիացիա, երթուղիներ

Համայնքների տնտեսական վիճակի և սոցիալական խնդիրների քննարկումը մամուլում կարևորում է համայնքի ներուժի ինքնագնահատումը, խնդիրների լուծման ուղիների փնտրումը, ինչպես նաև դրա շուրջ համախմբումն ու փոխօգնությունը:

Աղյուսակ 5. Սոցիալական թեմաների բովանդակությունն էթնիկ մամուլում

Կրթություն ՀՀ-ում	Կրթություն սփյուռքում	Հայ համայնքների սոցիալական կյանք
Գործազրկություն ՀՀ-ում	Առողջապահություն ՀՀ-ում	Առողջապահություն սփյուռքում
Բնակարանային խնդիրներ ՀՀ-ում և ԼՂՀ-ում	Վիճակագրական տվյալներ ՀՀ սոցիալական ոլորտի վերաբերյալ	Աշխատանքային միգրացիա
Սոցիալական տարբեր խմբերի համար իրականացվող ծրագրեր ՀՀ-ում	Սոցիալական տարբեր խմբերի համար իրականացվող ծրագրեր սփյուռքում	Ազգամիջյան ամուսնություններ
Ժողովրդագրական խնդիրներ ՀՀ-ում	Ժողովրդագրական խնդիրներ սփյուռքում	Բնապահպանական խնդիրներ
Բաղաբաշինական որոշումների սոցիալական հետևանքներ	Աշխատանքային պայմաններ, մրցույթներ	Գործադուլ հացարուլ սոցիալական խնդիրների շուրջ
Զբոսաշրջություն, գովազդ	Աղքատություն, կենսամակարդակ	Կոմունալ ծառայություններ
Սպանություններ, ինքնասպանություններ	Հայտնի անձանց հասարակական գործունեություն	Հայտնի անհատների մահ

Մամուլը նաև կարող է օգտագործվել Հայաստանի և սփյուռքի կողմից ռազմավարական նպատակներով՝ խթանելու սոցիալական ակտիվությունը (համայնքի անդամների սոցիալական, քաղաքացիական ու քաղաքական մասնակցությունը), ամրագրելու և պահպանելու սեփական յուրահատուկ մշակութային կապիտալը, հարստացնելու միջմշակութային կապիտալը:

Այս վերլուծությունը ցույց է տալիս սփյուռքի հայերի ամենօրյա առնչությունը Հայաստանի հետ: Նրանք չեն կարող վերադառնալ անցյալ և ոչ էլ լիովին մտնել ընդունող երկրի քաղաքական ու սոցիալ-մշակութային կյանքի մեջ: Էթնիկ մեդիայի նրանց սպառումը մշտապես ցույց է տալիս «այստեղ» (բնակության երկիր) և «այնտեղ» (հայրենիք) սահմանագիծը: Չնայած սփյուռքի տարբեր հատվածների առանձնահատկություններին ու տարբերություններին, առաջանում է էթնոմշակութային միասնական մտածողության ձևավորում: Էթնիկ մամուլի բովանդակության տարածման շնորհիվ ստեղծվում է մշակութային ու էթնիկ միասնություն՝ խորհրդանշական տեղեկատվություն փոխանցելով ընդհանուր անցյալի ու բոլորի հայրենիքի մասին և սփյուռքին մասնակից դարձնելով հայրենիքում ընթացքող ամենօրյա գործընթացներին: Էթնիկ մամուլը ստանձնում է որոշիչ դեր նրանց ինքնության վերակազմման գործում: Այն փոխանցում է ընդհանրացնող թեմաներ ու համատեքստեր և օժանդակում է տրանսազգային հայկական համայնքի ձևավորմանը:

Լուսինե Տանաջյան

Սոցիալական փոխակերպումները սփյուռքում

Ներկայիս ժամանակաշրջանում էթնիկ խմբերի հոծ զանգվածների տեղաշարժերը նպաստում են բազմաէթնիկ հանրույթների ավելացմանը, որոնց հետագա տնտեսական և սոցիալական գործընթացները առավելապես կախված են նրանց կազմում գտնվող էթնիկ խմբերի սոցիալական փոխակերպումների և դրա հետևանքով տվյալ միջավայրին ինտեգրման ուղղվածությունից: Տվյալ պարագայում կարևորվում են սոցիալական փոփոխությունների էթնոմշակութային հետևանքները, որոնց արդյունքում ձևավորվում են նոր էթնոսոցիալ հանրույթներ: Պատահական չէ, որ այլազգի միջավայրում գտնվող առանձին էթնիկ խմբերում ընթացող էթնոսոցիալ փոխակերպումները գտնվում են հանրության, քաղաքական գործիչների և գիտական օղակների ուշադրության կենտրոնում, և նշված խնդրի վերաբերյալ նոր գիտական հրապարակումներն օրեցօր ավելանում են: Վերջիններս պարունակում են ինչպես նշված գործընթացների կարգավորման և մշակման տեսական մոտեցումներ, այնպես էլ իրավիճակային վերլուծությանն ուղղված նոր էմպիրիկ հետազոտական նյութեր:

Այս առումով շատ հեղինակներ հակված են դիմելու հատուկ հետազոտությունների, քանի որ այս գործընթացների ընթացքը և դրանց զարգացման ուղղվածության որոշակի անորոշությունը պահանջում են հատուկ ուշադրություն կոնկրետ դեպքերի նկատմամբ, որոնց հետազոտական փորձի կուտակումը թույլ կտա կողմնորոշվել դրանց մեխանիզմների ճանաչման և հետևաբար կարգավորման ուղիների որոնման խնդրում:

Այս պարագայում անհրաժեշտ է դիմել այլազգի միջավայրում գտնվող էթնիկ խմբի էթնոսոցիալ առանձնահատկությունների դրսևորման և դրանց համահարթման գործընթացների ուսումնասիրմանը՝ ուշադրությունը կենտրոնացնելով առաջին հերթին սոցիալական փոխակերպումներին: Վերջինս ակնհայտ է, քանի որ սոցիալական փոփոխությունները մի կողմից կարող են լուսաբանել այդ

փոփոխությունների որակական հատկանիշները, մյուս կողմից՝ սահմանել էթնոմշակութային փոփոխությունների բնույթը և ուղղվածությունը:

Ենթադրվում է, որ հենց էթնիկ խմբերի սոցիալական չափանիշների փոխակերպման բնույթն է պայմանավորում այլ էթնոսոցիալ միջավայրում գտնվող էթնիկ խմբերի ինտեգրման և ադապտացման որակական հատկանիշները:

Հարկ է նշել, որ սոցիալական փոխակերպումները սոցիալական փոփոխությունների հատուկ տեսակ են, որոնք բնորոշվում են ուղղորդվածության և անդառնալիության հատկանիշներով, ինչի արդյունքում առաջանում է որակապես նոր էթնոսոցիալ խումբ: Ընդ որում՝ փոխակերպման գործընթացները առաջին հայացքից նկատելի չեն, սակայն կապերի և որակների նոր համակցությունը և փոփոխության գործընթացն անընդհատ է և բնորոշ ցանկացած խմբի:

Էթնիկ խմբի հիմնարար չափանիշների մեջ սոցիալական փոխակերպումների նշանակությունը պարզելու համար նախ անդրադառնանք սոցիալական փոխակերպում հասկացությանը: Սոցիալական փոխակերպումներ հասկացության տակ ընդունված է դիտարկել այն փոփոխությունները, որոնք տեղի են ունենում կազմակերպության, հասարակության կառուցվածքում, մտածողության, մշակույթի մեջ և սոցիալական վարքում: Սոցիալական փոփոխության պատճառների և դրա վրա ազդող գործոնների շարքին կարելի է դասել միջավայրի առանձնահատկությունները, էթնիկ խմբի մեծության, սոցիալական կառուցվածքի փոփոխությունները, ռեսուրսների համար պայքարի մակարդակը, հայտնագործություններն ու նորամուծությունները, այլ մշակութային տարրերի յուրացումը (փոխգործողության արդյունքում): Սոցիալական փոփոխության համար դրդիչ ուժ կարող են դառնալ ինչպես տնտեսական, այնպես էլ քաղաքական, սոցիալական և հոգևոր բնագավառների փոփոխությունները: Սոցիոլոգիայում սոցիալական փոփոխության դասական մեկնաբանումները դեռևս տվել են Օ. Կոնսոր և Հ. Սպենսերը¹:

Այս առումով պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ հասարակական կառուցվածքի, մշակույթի, սոցիալական վարքի մեջ ժամանակի ընթացքում տեղի ունեցող հիմնային փոփոխությունների

¹ Штомпка П., Социология социальных изменений. М., 1996. Социология: Основы общей теории, под ред. Г.В. Осипова, М., 1997.

հիմքում ընկած են սոցիալական փոխակերպումները²: Դրանք տեղի են ունենում հասարակության մեջ ընթացող ինչպես նպատակաուղղված, այնպես էլ ինքնաբուխ սոցիալական փոփոխությունների արդյունքում:

Սոցիալական փոխակերպումները ընդգրկում են հասարակական կյանքի տարատեսակ ոլորտներ, ինչի հետևանքով «փոխակերպական գործընթացներ» հասկացությունը ներկայանում է համակարգերի խորքային փոփոխություններին նոր որակական գնահատական տալու անհրաժեշտությունից, որոնք ապագա սոցիալական կառուցվածքի ձևավորման ճանապարհին ստեղծում են այլ իրավիճակ³:

Եթե անհատական կենսագործունեության բնականոն ընթացքը դիտարկենք նշված համատեքստում, ապա հատկապես կարևոր է հասկանալ ժառանգած սոցիալական կապիտալի դերը նրա կյանքում. արդյոք տվյալ անհատը շարունակո՞ւմ է իր գործունեությունը ծավալել ժառանգված սոցիալական կապիտալի հենքի վրա, թե՞ սկսում է բոլորովին նոր սկզբնակետից, որն ինքն է իր համար ստեղծում: Նման մոտեցումը բխում է այն հանգամանքից, որ օտար միջավայրում էթնիկ խմբի գտնվելը պայմանավորված է նրա տարածական տեղաշարժերով: Էթնիկ խմբում կատարվող սոցիալական փոփոխությունները կարելի է բնորոշել որպես սոցիալական ադապտացիոն, սոցիալական մերձեցման գործընթացներ, որոնք կատարվում են փոխկապված արտաքին և ներքին գործոնների առկայությամբ և ազդեցությամբ: Այդ իսկ պատճառով օտար միջավայրում էթնիկ խմբում սոցիալական փոխակերպումները կարող են կրել էվոյուցիոնիստական կամ փոխակերպական բնույթ: Առաջին դեպքում կատարվում է էթնիկ համակարգի առանձին բաղադրիչների փոփոխություն, որը չի հանգեցնում խմբի ամբողջական կերպարի և նրա հատկանիշների խաթարմանը կամ փաստմանը, և խումբը պահպանվում է որպես այդպիսին՝ շատ դեպքերում անցնելով որակապես նոր վիճակի՝ պահպանելով էթնիկ ինքնագիտակցությունը: Երկրորդ դեպքում էթնիկ գիտակցությունը էապես փոփոխվում է և, անցնելով նոր վիճակի, ամեն դեպքում ձեռք է բերում նոր հատկանիշներ: Էթնիկ մարկերների

² Волков Ю. Г., Добренев В. И., Нечипуренко В. Н., Попов А. В., Социология, М., 2003, с. 428.

³ Зубенко С. А., Трансформация социально-экономических систем: тенденции и факторы // Вестник Тамбовского университета, Серия: гуманитарные науки, 2009, N 3, с. 303-308.

(մշակույթ, լեզու, ավանդույթներ և այլն) փոփոխությունները կապված են ներքին զարգացման օրինաչափությունների կամ այլ էթնոսների ազդեցությունների հետ, որոնք հանգեցնում են արտաքին ազդեցության և ներքին պաշարների հավասարակշռության խախտմանը: Էթնիկ խմբի փոխակերպումը կարող է ունենալ այնպիսի հետևանքներ, ինչպիսիք են էթնիկ ինքնագիտակցության կորուստը, ավելի մեծ էթնիկ խմբի հետ ձուլումը և այլն: Միյուրքի տարբեր հատվածները որպես տվյալ հասարակության առանձին էթնիկ հանրույթներ նույնպես բնորոշվում են նշված խնդիրներով: Եվ այստեղ է, որ առաջ է գալիս այդ խմբերի էթնոսոցիալ ներուժի ուսումնասիրման, գնահատման և փոփոխվելու հնարավորության անհրաժեշտությունը:

Այսպիսով օտար միջավայրում գտնվող էթնիկ հանրույթների սոցիալական հատկանիշների փոխակերպումը իր հերթին հանգեցնում է դրանց էթնոմշակութային առանձնահատկությունների փոփոխություններին: Այս խնդիրը վառ արտահայտված է հատկապես ցրիվ էթնիկ հանրույթների շրջանում, որոնց կենսագործունեությունը ընթանում է բոլորովին տարբեր այլէթնիկ միջավայրերում: Սա պայմանավորված է բազմաթիվ գործոններով, որոնցից հարկ է առանձնացնել տարբեր տարածաշրջանների տնտեսական զարգացման առանձնահատկությունները, երկրների քաղաքական և ազգային յուրահատկությունները, միջավայրերի (սեփական և այլէթնիկ) առանձնակիությունը և այլն: Այս գործոններից յուրաքանչյուրն առանձին և ընդհանրության մեջ սահմանում է միևնույն էթնոսի տարբեր խմբերի փոխակերպման գործընթացների ուղղվածությունը:

Էթնիկ խմբում փոխակերպման գործընթացների գնահատման և որոշման լավագույն ցուցիչը կարող է հանդիսանալ տվյալ խմբում սոցիալական տեղաշարժերի (որոնք գրականության մեջ գործածվում են սոցիալական մոբիլություն տերմինով) ընթացքի և արդյունքի ուսումնասիրումը: Ըստ Պ. Սորոկինի՝ սոցիալական մոբիլությունը անհատի կամ սոցիալական օբյեկտի ցանկացած անցումն է մի սոցիալական վիճակից դեպի մյուսը: Սոցիալական մոբիլության գործընթացները կազմավորվում են խմբի անդամների նպատակաուղղված ակտիվության հետևանքով կենսական նպատակներին հասնելու ընթացքում: Էթնիկ խմբերի համար ցանկալի սոցիալական կարգավիճակի ձեռքբերման ճանապարհին սոցիալական մոբիլության պայմաններ կարող են ստեղծվել և խմբի անդամների ներքին մղումներից ու նպատակներից, և պայմա-

նավորված լինել տվյալ երկրի կողմից սահմանված արտաքին գործունեությունը ու պայմաններով (արժեքներ, նորմեր, օրենքներ, իրավունքներ և այլն):

Կոնկրետ խմբի սոցիալական հատկանիշներով և էթնոսոցիալ միջավայրի գործոններով են պայմանավորված նաև հայկական սփյուռքի տարբեր հատվածների զարգացման ընթացքի առանձնահատկություններն ու ընդհանրությունները: Վերջինիս ուսումնասիրումը արդիական է դառնում տարբեր միջավայրերում հայերի զարգացման հեռանկարների վերախմաստավորման համար: Հաշվի առնելով հայկական սփյուռքի տարբեր կացութաձևը, որը բնորոշվում է մի կողմից միջավայրերի բազմազանությամբ, մյուս կողմից՝ ազգի ամեն մի հատվածի դիսկրետ և դիսպերս տարաբնակեցմամբ, հոդվածում դիտարկվում են երեք տարբեր միջավայրերում իրենց գործունեությունը ծավալած հայ համայնքների ներկայացուցիչների սոցիալական տեղաշարժերի ընդհանուր և առանձնահատուկ կողմերը: Ուսումնասիրության հիմքում ընկած են հեղինակի իրականացրած Լոս Անջելեսի և Թեհրանի համայնքների էթնոսոցիոլոգիական հետազոտությունների նյութերը: Համեմատական վերլուծության համար օգտագործվել են նաև Մոսկվայի հայերի էթնոսոցիոլոգիական ուսումնասիրության նյութերը, ինչը հնարավորություն է տվել ուսումնասիրել էթնիկ խմբի մեջ կատարվող սոցիալական տեղաշարժերի գործընթացները տարբեր ձևի տարաբնակեցված և տարբեր էթնիկ միջավայրերում գոյատևող հայերի օրինակով:

Հետազոտության ընթացքում համայնքներում սոցիալական տեղաշարժերի առանձնահատկությունների և ընթացքի պարզաբանման համար առանձնացվել են մի քանի ցուցիչներ, որոնք թույլ են տալիս ֆիքսել անհատի սոցիալական մոբիլության և կարգավիճակային աճի գործընթացը, հետևել միջսերնդային մոբիլության ընթացքին:

Դրանք են՝ անհատի առաջին աշխատանքային գործունեության տեսակը, ներկայիս աշխատանքը, ծնողների կատարած աշխատանքը, կրթությունը, սեռը, ելքի երկիրը, տարիքը և այլն: Նշենք, որ աշխատանքային գործունեության ձևերը վերլուծության ընթացքում ամբողջացվել են երեք պայմանական միավորված մեծ սոցիալամասնագիտական խմբերում, որոնք իրենց հերթին ևս ներառել են ևս մի քանի խմբեր:

1) առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խումբ
ա. առանց հատուկ պատրաստվածության ֆիզիկական աշխա-

տանք կատարողներ,

բ. ոչ արդյունաբերական ուղղվածությամբ հատուկ պատրաստվածությամբ ֆիզիկական աշխատանք կատարողներ,

գ. արդյունաբերական ուղղվածությամբ հատուկ պատրաստվածությամբ ֆիզիկական աշխատանք կատարողներ,

2) ծառայողների խումբ

ա. առանց հատուկ պատրաստվածության մտավոր աշխատանք կատարողներ,

3) առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողների խումբ

ա. միջին մասնագիտական կրթությամբ մտավոր աշխատանք կատարողներ (հիմնականում սպասարկման ոլորտի աշխատողներ),

բ. բարձրագույն և հետբուհական կրթությամբ մտավոր աշխատանք կատարողներ,

գ. միջին և բարձր օղակների ղեկավարներ:

Հարկ է նշել, որ առանձնացվել են նաև այնպիսի խմբեր, ինչպիսիք են՝ սովորողները և չաշխատողները:

Հոդվածում փորձ է արվում գտնել սոցիալական տեղաշարժերի ընդհանուր ուղղվածությունը, դինամիկան, համեմատական անցկացնել համայնքների միջև, գտնել առանձնահատուկ և ընդհանուր կողմերը՝ կապված միջավայրի ու ձևավորված խմբի առանձնահատկությունների հետ:

Քանի որ խոսքը երեք համայնքների (Լոս Անջելես, Մոսկվա, Թեհրան) մասին է, ապա ճիշտ կլինի նախ ընդհանուր գուգահեռներ տանել, ցույց տալ դրանց առանձնահատկություններն ու ընդհանուր կողմերը:

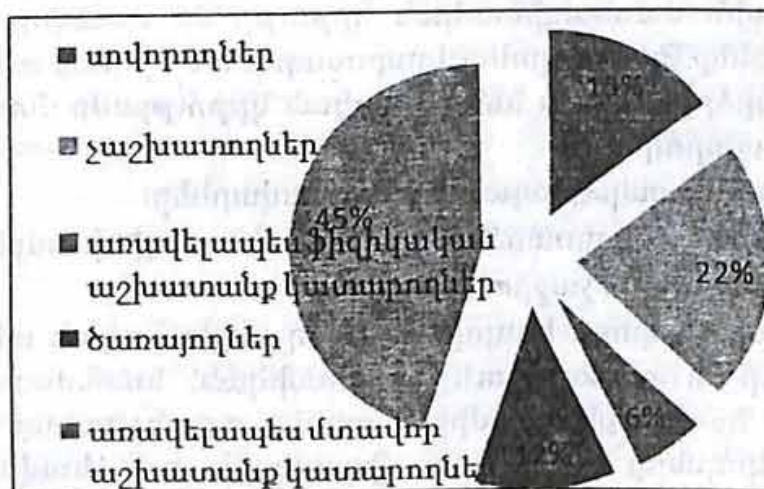
Այսպես՝ նշված երեք քաղաքներն էլ բնորոշվում են հայերի մեծ զանգվածի առկայությամբ: Միաժամանակ հետազոտության համար կարևոր նշանակություն ունի հայերի այնպիսի հատվածների համեմատումն ու վերուծությունը, որոնց կենսագործունեությունը մի կողմից ընթանում է միայն մեծ քաղաքներին հատուկ պայմաններում, և մյուս կողմից՝ տարբերվում շրջապատի էթնիկ ու կրոնական հատկանիշներով (սեփական և այլազգի, մոնո և բազմէթնիկ միջավայր, մոտ, հեռու և բազմադավան շրջապատ), համայնքի ձևավորման ժամանակով (հին և նոր գաղութներ), կազմով (պարզ և բարդ), բնակեցման ձևով (ցրիվ և հավաք) և այլն⁴:

⁴ Ռ. Ս. Կարապետյան, Ժամանակակից հայկական տեղեկատվական տարածքի ուսումնասիրության խնդիրները (Հայրենիք-սփյուռք առնչությունները հայկական մամուլում), Երևան, 2012, էջ 22:

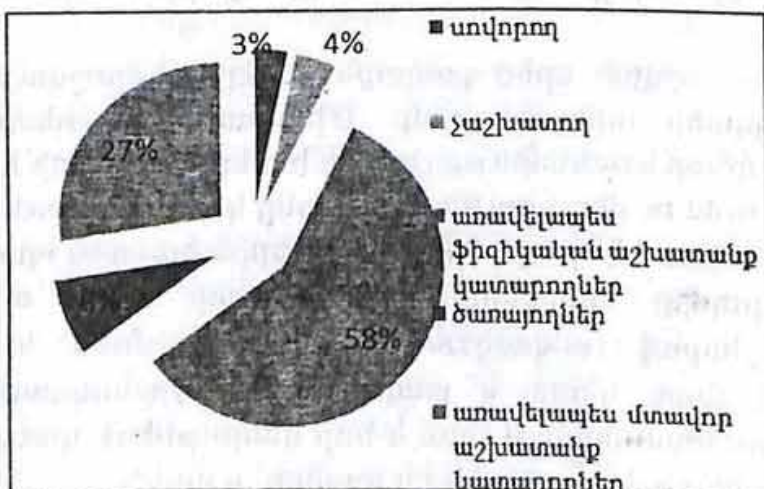
Նշված առանձնահատկություններն էլ ընդհանուր առմամբ պայմանավորում են հայերի սոցիալական տեղաշարժերի զարգացման ընթացքի առանձնահատկություններն ու ընդհանրությունները:

Գծապատկեր 1. Թեհրանի և Լոս Անջելեսի հայ համայնքների զբաղվածության պատկերը

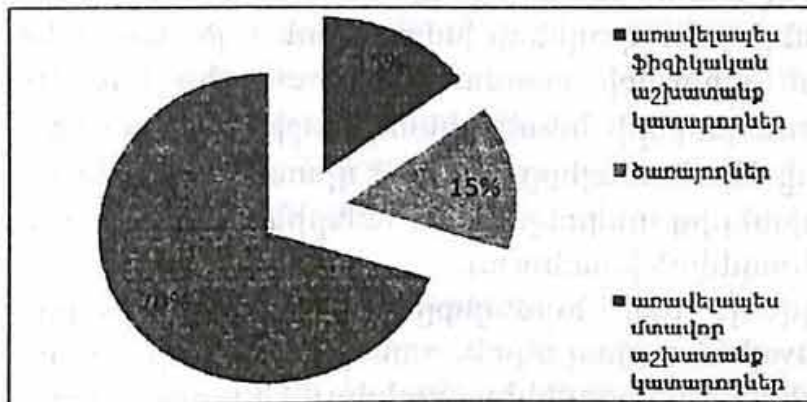
Լոս Անջելես

Թեհրան

Մոսկվա

Թեհրանի հայ համայնքը, որն ավելի քան 300 տարեկան է և տարածականորեն հավաք, ունի զարգացած, արդեն ավանդական դարձած ազգային-մշակութային կենտրոններ ու սոցիալ-քաղաքական կառույցներ: Քաղաքում հայերի թիվն, ըստ որոշ գնահատականների, հասնում է շուրջ 80 հազարի, սակայն վերջին տարիների դինամիկան նվազման միտում է ցույց տալիս⁵:

Ըստ հետազոտության տվյալների՝ Թեհրանի հայ համայնքում 58%-ը առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խումբն է, 27%-ը առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողներ են, ապա ավելի քիչ տոկոսներով՝ 8, 3, 4, համապատասխանաբար ծառայողները, սովորողները և չաշխատողները (տե՛ս գծապատկեր 1):

Լոս Անջելեսն ունի մեծ և ըստ ծագման բազմաշերտ հայ համայնք՝ բավականին դիսպերս սոցիալական կառուցվածքով և ինտենսիվ քանակական աճով: Այս քաղաքի բազմաթիվ մշակութային, կրթական, քաղաքական, հայրենակցական ու կրոնական կենտրոններով հայ համայնքն ընդհանուր առմամբ դիսպերս է, սակայն այդ ընդհանուր պատկերի մեջ կան որոշ դիսկրետ խմբեր (Գլենդեյլ, Հոլիվուդ, Ֆրեզնո և այլն), որոնք գտնվում են բավականին բազմազան էթնոմշակութային միջավայրերում⁶:

Ըստ ստացված տվյալների՝ Լոս Անջելեսի հայ համայնքն ունի հետևյալ պատկերը. 45%-ը զբաղվում է առավելապես մտավոր աշխատանքով, որի մեջ մտնում են միջին և բարձր որակավորում ունեցող մասնագետները, 22%-ը չաշխատողների խումբն է, սրա մեջ

⁵ Հ. Փահլևանյան, Իրան, Հայ Միություն. Հանրագիտարան, Երևան, 2003, էջ 240-248:

⁶ Ռ. Փիրումյան, Քն. Ավագյան, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ, նշվ. աշխ., Երևան, 2003, էջ 33-46:

մտել է թոշակառուների խումբը, ապա 15%-ը սովորողներն են, իսկ մնացածը զբաղված են ծառայողների կամ առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խմբում (տե՛ս գծապատկեր 1): Որպես հայկական սփյուռքի բազմատարր համայնք Լոս Անջելեսի հայ համայնքում խմբերի նմանօրինակ բաշխվածությունը բնական է և օրինաչափ: Այս համայնքը կարելի է դիտարկել որպես այլ հայկական գաղթօջախներից տարբեր, բուն ամերիկահայերից և հայաստանցի հայերից կազմված խառնուրդ:

Մոսկվայի հայ համայնքը բավականին բազմաշերտ է և ցրիվ՝ ինչպես սոցիալական, այնպես էլ տարածական առումով: Ազգապահպան կենտրոնները գտնվում են սաղմնավորման փուլում, շրջապատը բազմամշակութային է՝ պայմանավորված օտարազգի խմբերի առանձնահատկություններով⁷:

Մոսկվայում հայերի առկայությունը և զբաղվածությունը իհարկե բացատրվում է նախկին ԽՍՀՄ տարածքային ամբողջականությամբ, որի արդյունքում Մոսկվան որպես կենսագործունեության միջավայր դեռևս մտնում է հարազատ: Մոսկվայի հայ համայնքում առանձնացված են երեք մեծ սոցիալ-մասնագիտական խմբեր՝ առավելապես ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողներ, ծառայողներ և առավելապես մտավոր աշխատանքով զբաղվողներ: Այս համայնքում հավասարապես (15%) բաշխվել են առավելապես ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողների և ծառայողների խմբերը, իսկ առավելապես մտավոր աշխատողների խումբը կազմել է ամենամեծը՝ 60%⁸ (տե՛ս գծապատկեր 1):

Համեմատության մեջ տեսնում ենք, որ երեք համայնքներում էլ կա մեկ գերակա՝ Լոս Անջելեսի և Մոսկվայի հայերի շրջանում առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողների, իսկ Թեհրանում առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խումբ: Մա թույլ է տալիս դատել այս համայնքների զարգացածության և հնարավորությունների տարբերությունների մասին՝ կախված դրանց ձևավորմանը նպաստող «բաց» (Լոս Անջելես) և «փակ» (Թեհրան) միջավայրերից: Պետք է նշել նաև այն հանգամանքը, որ լոսանջելեսյան միջավայրում կյանքի և առաջընթացի նկատմամբ չափանիշներն ու պահանջները բավականին բարձր են, ինչն էլ դառնում է մոբիլ վարքագծի շարժառիթ, ի տարբերություն Թեհրանի,

⁷ Ю. В. Арутюнян, Об армянской диаспоре России, Этносоциологическое исследование армян Москвы и Краснодара, Ереван, 2012, с. 12-23:

⁸ Նույն տեղում:

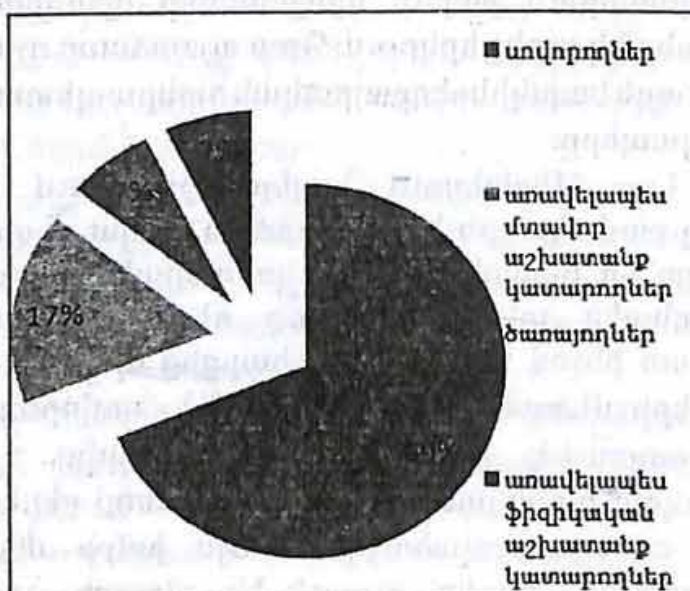
որտեղ միջավայրի կրոնական և այլ առանձնահատկությունները թելադրում են համեմատաբար համեստ կենսական պահանջներ: Իսկ Մոսկվայում թվային նման բաշխվածությունը կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ դեռևս այս միջավայրում հայերի առաջընթացը և տարբեր ոլորտներում բարձր պաշտոններ զբաղեցնելն ավելի հնարավոր է, քան մեկ ուրիշ երկրում: Դրա պատճառը ոչ միայն լեզվի իմացությունն է, այլև նախկին «եղբայրական հանրապետությունների» միջև եղած մեծ կապերը:

Քանի որ Լոս Անջելեսում հայերի շրջանում միգրացիոն գործընթացները բավականին հարաշարժ են, ապա դիտարկենք, թե ինչպիսի ընթացք են ստացել հայերի կատարած աշխատանքները անմիջապես այնտեղ տեղափոխվելուց հետո: «Տեղափոխվելուց անմիջապես հետո ինչով եք զբաղվել» հարցից պարզ է դարձել, որ տեղափոխվողների մեծամասնությունը (69%) սովորողների խմբի մեջ է, ինչը ենթադրում է, որ, կախված միջավայրից, անհրաժեշտ է եղել սոցիալական ադապտացիայի համար ձեռք բերել որոշակի գիտելիքներ և պատրաստվածություն: Այս խմբի մեջ են մտել թե՛ երիտասարդները, որոնք ուսում են ստացել այնտեղ, թե՛ մեծահասակները, որոնք կարիք են ունեցել իրացնելու լեզվական կամ այլ գիտելիքներ ու հմտություններ հետագա աշխատանքներ նախաձեռնելու համար: Տեղափոխվելուց անմիջապես հետո 17%-ը զբաղվել է առավելապես մտավոր աշխատանքով, այսինքն՝ տվյալ խումբը գնացել է նպատակադրված և արդեն իսկ որոշակի ռեսուրսներով, հետևապես և ավելի արագ է մտել բնականոն կյանքի մեջ: Ապա հավասարապես (7%) տեղափոխվածները զբաղեցրել են ծառայողների և առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների ոլորտները (տե՛ս գծապատկեր 2):

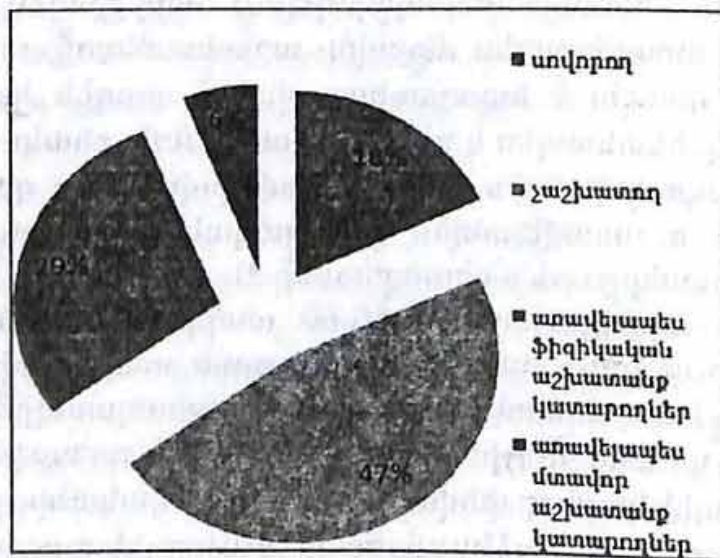
Թեհրանի հայերը սրանից 50-60 տարի առաջ մեծ մասամբ ապրել են գյուղերում: Հայրենադարձության տարիներին մի մասը տեղափոխվել է Հայաստան, մյուս մասն էլ անսպասելիորեն ժամացել է Թեհրանում առանց ոչնչի: Եվ դեռևս 60 տարի առաջ բնակչության կառուցվածքային կարևոր փոփոխությունը գյուղականից քաղաքային բնակչություն դառնալն էր: Այս պարագայում արդեն առաջ է գալիս այն փաստը, որ թեհրանահայերի տեղաշարժը կատարվել է միևնույն երկրի մեջ և որպես հետևանք, հայտնվելով որակապես նոր միջավայրում, բնականաբար մեծ մասը (47%) տեղ է գտել չաշխատողների, ապա՝ 29%-ը ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խմբում (տե՛ս գծապատկեր 2):

Գծապատկեր 2. Թեհրանի և Լոս Անջելեսի հայ համայնքների զբաղվածության պատկերը տվյալ քաղաք տեղափոխվելուց անմիջապես հետո

Լոս Անջելես

Թեհրան

Երեք համայնքների ընդհանուր պատկերի ամբողջացման համար ղիտարկենք նաև դրանց անդամների զբաղեցրած աշխատանքային ոլորտների բաշխվածությունն ըստ սեռային կազմի:

Ըստ սեռային կազմի Լոս Անջելեսի հայ համայնքում զբաղվածության մեջ ակնհայտ տարբերություններ չկան, գրեթե բոլոր ոլորտներում փոքր-ինչ տարբերությամբ և՛ կանայք, և՛ տղամարդիկ զբաղված են (տե՛ս գծապատկեր 3): Հավանաբար սա կապված է ամերիկյան միջավայրի հետ, որտեղ երկու սեռերին էլ տրվում են լայն հնարավորություններ, և հավասարապես խրախուսվում է աշխատանքային գործունեությունը: Մյուս կողմից, տվյալ միջավայրը պահանջում է ողջ ջանքերն ուղղել ձեռք բերված գույքի, տնտեսական բարեկեցության, ապրուստի, զավակների կրթության ապահովման և այլնի համար: Պետք է նշել նաև այն հանգամանքը, որ լոսանջելեսյան միջավայրում կյանքի և առաջընթացի նկատմամբ չափանիշներն ու պահանջները բավականին բարձր են:

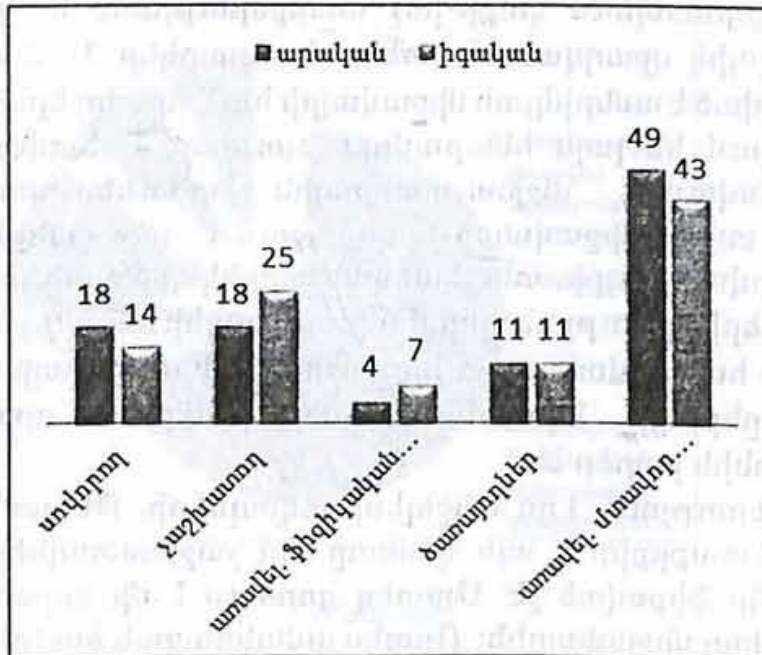
Ի տարբերություն Լոս Անջելեսի տվյալների, Թեհրանի հայերի շրջանում հետաքրքիր է այն փաստը, որ չաշխատողների խմբում կանանց թիվը ֆիքսված չէ: Այստեղ գործում է մի նրբություն, որը հատուկ է տվյալ միջավայրին: Որպես ավանդական համայնք, որտեղ գործում են մի շարք բարեգործական, կրթական, կուսակցական և այլ միություններ, գրեթե բոլոր կանայք ներգրավված են որպես մասնակիցներ, կազմակերպիչներ և այլն: Ըստ այս համատեքստի կանայք համարվում են զբաղված անձինք՝ «տարբեր ոլորտների աշխատողներ»:

Մոսկվայում բոլոր խմբերում էլ երկու սեռերի կողմից նկատվում է զբաղվածության բարձր աստիճան: Ե՛վ տղամարդկանց, և՛ կանանց շրջանում ավելի մեծ խումբ են կազմում առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողները, համապատասխանաբար՝ 71% և 69% ⁹ (տե՛ս գծապատկեր 3):

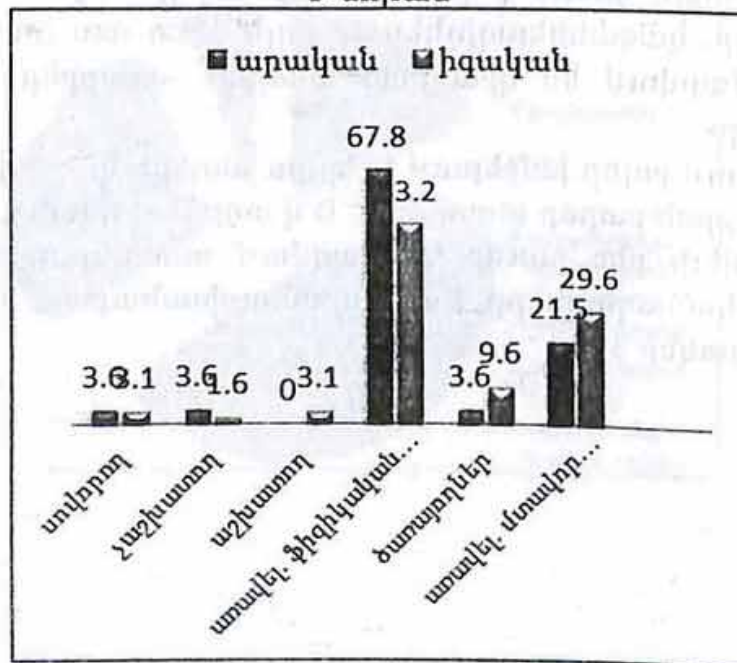
⁹ Ю. В. Арутюнян, там же, с. 83.

Գծապատկեր 3. Թեհրանի, Լոս Անջելեսի և Մոսկվայի հայերի զբաղվածությունն ըստ սեռային կազմի

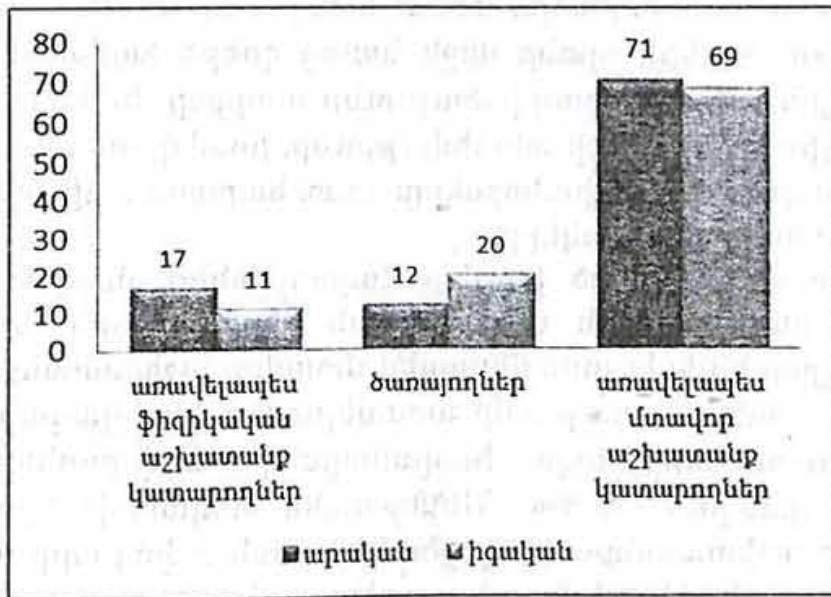
Լոս Անջելես

Թեհրան

Մոսկվա

Համեմատության մեջ տեսնում ենք, որ Լոս Անջելեսի և Մոսկվայի համայնքներում կանանց և տղամարդկանց թիվը կիզակետին է հասնում առավելապես մտավոր, իսկ Թեհրանի համայնքում՝ առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խմբում: Սա թույլ է տալիս դատել այս համայնքների զարգացածության և հնարավորությունների տարբերությունների մասին՝ կախված դրանց ձևավորմանը նպաստող միջավայրերի առանձնահատկություններից:

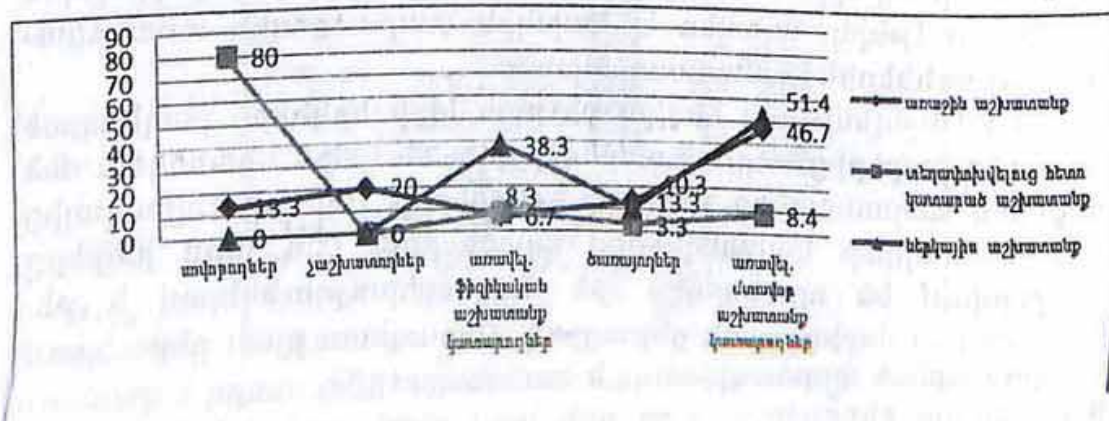
Դիտարկված համայնքներից, ինչպես արդեն նշվել է, առավել բազմատարր համայնքն ըստ ծագման և քանակական աճի համարվում է Լոս Անջելեսի հայ համայնքը, ինչը ենթադրում է, որ այստեղ հայերը կարող են իրենց աշխատանքային ակտիվությունը ցուցաբերել ինչպես ընդհանուր էթնիկ, այնպես էլ նախկին տարածքային առանձնահատկություններին համապատասխան:

Լոս Անջելեսի հայ համայնքն ըստ ելքի երկրների բաղկացած է տարբեր խմբերից, որոնք ամբողջացվել են չորս հիմնական մեծ հոսքերով՝ Հայաստանից, Արևելքի երկրներից, ԱՊՀ-ից, Եվրոպայից և ԱՄՆ տարբեր նահանգներից եկածներով: Այս չորս խմբերը տարբերվում են որակապես թե՛ հարաբերություններով և թե՛ սոցիալական մոբիլության ընթացքով: Հետազոտության ընթացքում իրականացված փորձագիտական հարցազրույցից պարզ է դառնում մեկ կարևոր բնորոշում, ըստ որի համայնքը բաժանված է երկու

ավելի մեծ, հիմնական խմբերի՝ ակտիվ համայնքային կյանքով ապրող դասական սփյուռք (մինչև 2000-ական թթ. Արևելքից, ԱՄՆ տարբեր նահանգներից եկած) և նոր սփյուռք (հիմնականում հայաստանցի հայեր), որոնց միջև կապը գրեթե խզված է: Նշված համայնքային խմբերի զբաղվածությունը տարբեր ժամանակներում ցույց է տալիս տվյալ խմբի ակտիվությունը, ինտեգրման աստիճանը և շարժունակության չափանիշները: Ըստ հարցումների տվյալների ստացվել է հետևյալ պատկերը:

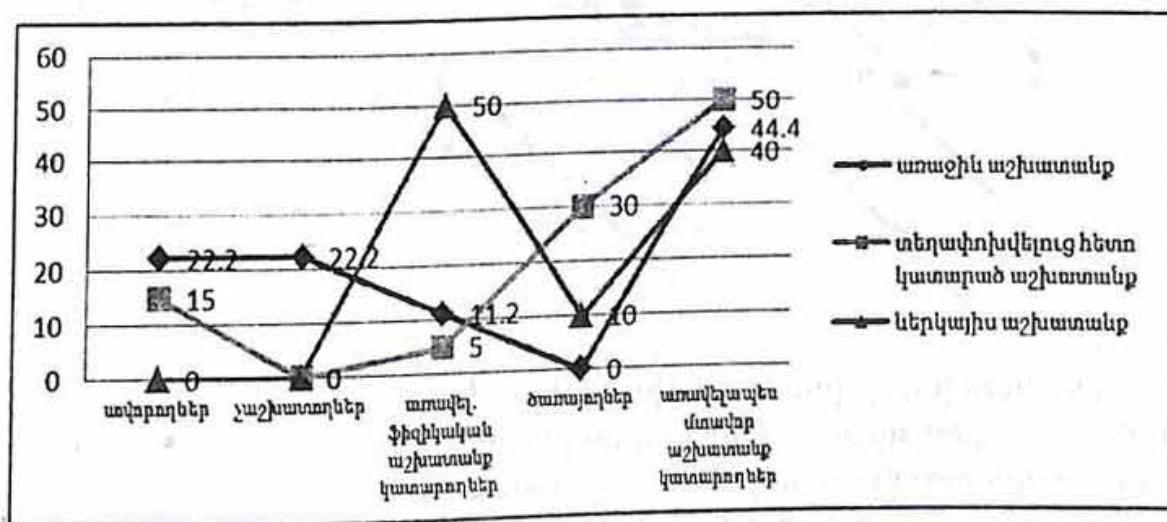
Առաջին դիտարկված խումբը Հայաստանից գնացած հայերն են, որոնք ըստ առաջին սոցիալական դիրքորոշման տվյալների կենտրոնացած են եղել առավելապես մտավոր աշխատանք (46,7%), ապա՝ 20% համամասնությամբ առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների, ապա՝ հավասարապես սովորողների և ծառայողների ցանկում (13,3%): Անմիջապես տեղափոխվելուց հետո զբաղեցրած աշխատանքային գործունեության տվյալների մեջ տեսնում ենք, որ նախկինում մտավոր աշխատանքով զբաղված մարդիկ ունեցել են կարգավիճակի կտրուկ իջեցում և հիմնականում տեղ են գտել սովորողների խմբում (80%): Իհարկե այստեղ առաջին հայացքից խնդրահարույց է չաշխատողների խմբի թվի նվազումը, որն էլ կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ այստեղից գնացածները հակված են ամերիկյան հասարակության մեջ արագ ներգրավմանը: Հատկանշական է, որ ներկայումս հայաստանցի հայերի մեծամասնությունը կրկին համալրել է մտավոր աշխատանք կատարողների (51,4%), իսկ 38,3%-ը՝ ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խումբը (տե՛ս գծապատկեր 4):

Գծապատկեր 4. Լոս Անջելեսի հայ համայնքի հայաստանցի հայերի զբաղվածությունն ըստ երեք փուլերի

ԱՄՆ տարբեր շրջաններից եկած անձանց խմբում պատկերը հետևյալն է՝ 44.4%-ն առաջին գործն սկսել է առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողների ոլորտում, 22.2%-ը հավասարապես բաշխվել է սովորողների և չաշխատողների խմբերում, 11.2%-ը առավելապես ֆիզիկական աշխատողներ են եղել: Տեղափոխվելուց հետո, ինչպես երևում է, չաշխատողները, սովորողների խմբի և ֆիզիկական աշխատողների որոշ մասը տեղաշարժ են կատարել դեպի ծառայողների և մտավոր աշխատողների ոլորտ: Վերջին գործի ժամանակ նշված թիրախային խմբում տեսնում ենք, որ 50%-ն առավելապես ֆիզիկական աշխատողներ են, 10%-ը՝ ծառայողներ և 40%-ը՝ առավելապես մտավոր աշխատանքով զբաղվողներ (տե՛ս գծապատկեր 5):

Գծապատկեր 5. Լոս Անջելեսի հայ համայնքի ԱՄՆ տարբեր շրջաններից տեղափոխված հայերի զբաղվածությունը՝ ըստ կենսագործունեության երեք փուլերի (առաջին աշխատանք, աշխատանք անմիջապես տեղափոխվելուց հետո և ներկայիս աշխատանք):

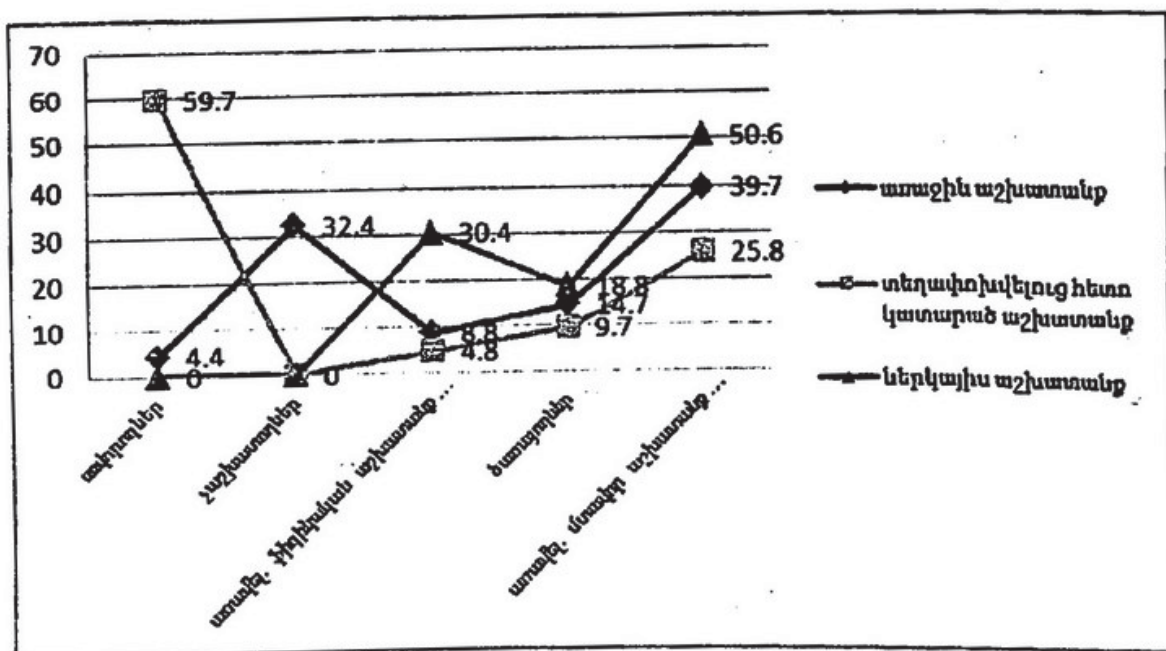

Ինչպես ցույց են տալիս թվային տվյալները, այնտեղ ծնված հայերը գործունեության երեք փուլերում էլ (առաջին աշխատանքային գործունեություն, տեղափոխվելուց անմիջապես հետո և ներկայիս աշխատանքային գործունեություն) կենտրոնացած են առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողների խմբում: Մա բացատրվում է այն փաստով, որ այնտեղ ծնված հայն արդեն իսկ ունի որոշակի

սոցիալական սկզբնակետ, որի վրա սկսում է կառուցել իր կյանքի հետագա ընթացքը և իր սոցիալական կապիտալը ստեղծում է ծնողներից ստացած կարգավիճակային հենքի վրա:

Արևելքից գնացած հայերի խմբում առկա է հետևյալ իրավիճակը՝ աշխատանքային գործունեության սկզբում նշված խմբի հիմնական մասը (39.7%) գտնվում է առավելապես մտավոր աշխատանքով զբաղվողների, 32.4%-ը՝ չաշխատողների խմբում, 14.7%-ը ծառայողներ են եղել, և միայն 4.4%-ը՝ սովորողներ (տե՛ս գծապատկեր 6):

Գծապատկեր 6. Լոս Անջելեսի հայ համայնքում Արևելքից եկած հայերի զբաղվածությունը՝ ըստ կենսագործունեության երեք փուլերի (առաջին աշխատանք, աշխատանք անմիջապես տեղափոխվելուց հետո և ներկայիս աշխատանք)

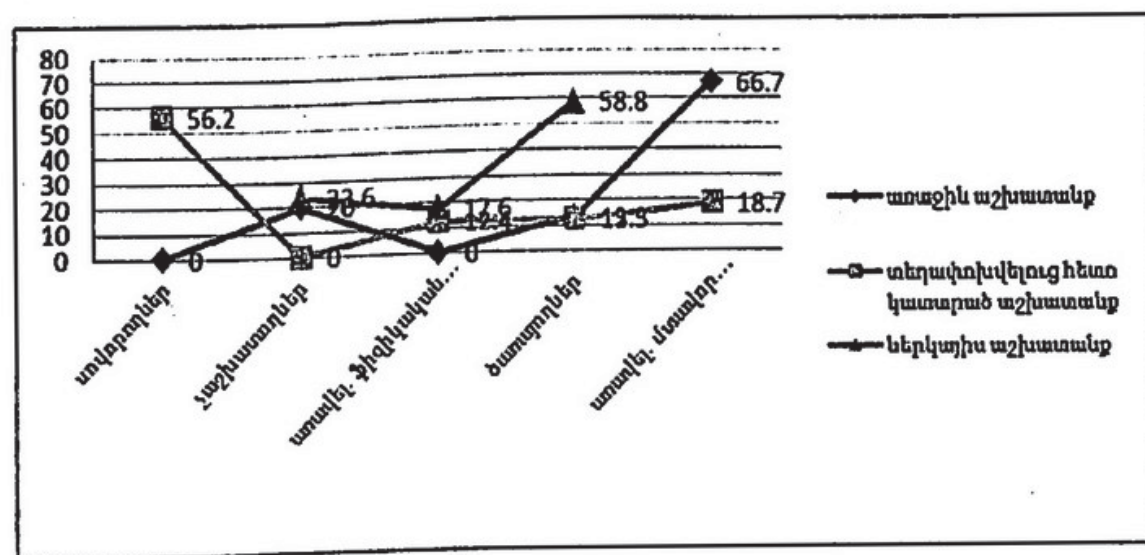

Նմանատիպ թվային բաշխումները կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ արևելյան երկրների հայ համայնքները համարվում են պահպանողական, և կանանց աշխատանքային գործունեությունը հիմնականում չի խրախուսվում: Այստեղից կարելի է ենթադրել, որ չաշխատողների խմբում հիմնականում կենտրոնացած են կանայք, իսկ աշխատողների խմբում (առավելապես մտավոր աշխատողներ և ծառայողներ) հիմնականում տղամարդիկ են: Տեղափոխվելուց անմիջապես հետո նկատվում է սովորողների թվի բարձրացում՝ չաշխատողների խմբի հաշվին: Հետևաբար դուրս գալով ամերիկյան միջավայր՝ կանայք մուտք են գործել սովորողների խումբ՝ հետագայում աշխատանքային գործունեությամբ զբաղվելու նպատակով: Վերջինս

հաստատվում է ներկայիս գործի ժամանակ արևելքի հայերի բաշխվածությունը դիտարկելիս. սովորողները և չաշխատողները արդեն տեղաշարժվել են և տեղ են գտել առավելապես ֆիզիկական աշխատողների (30.4), ծառայողների (18.8) և առավելապես մտավոր աշխատողների (50.6 %) խմբերում:

ԱՊՀ-ից և Եվրոպայից եկած հայերի խումբն ունի հետևյալ պատկերը. աշխատանքային գործունեության անցնելիս մեծամասնությունը (66.7%) զբաղվել է առավելապես մտավոր աշխատանքով, 20%-ը չաշխատողներն են, իսկ 13.3%-ը՝ ծառայողներ: Տեղափոխվելուց անմիջապես հետո մեծամասնությունը հայտնվել է սովորողների խմբում չաշխատողների և մտավոր աշխատանք կատարողների հաշվին: Ծառայողների տեսակարար կշիռը մնացել է գրեթե անփոփոխ, իսկ առավելապես ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողների թիվը կազմել է 12.4%: Հարցման ժամանակահատվածում նշված խումբը հիմնականում լրացրել է ծառայողների շարքը (58.8%), 23.6%-ը չէր աշխատում, իսկ 17.6%-ը առավելապես ֆիզիկական աշխատողներ են (տե՛ս գծապատկեր 7):

Գծապատկեր 7. Լոս Անջելեսի հայ համայնքում ԱՊՀ-ից և Եվրոպայից եկած հայերի զբաղվածությունը՝ ըստ կենսագործունեության երեք փուլերի (առաջին աշխատանք, աշխատանք անմիջապես տեղափոխվելուց հետո և ներկայիս աշխատանք)

Այսպիսով, եթե փորձենք ամբողջացնել համայնքի ներկայիս պատկերը՝ ըստ նրա տարբեր հատվածների ելքի երկրի և զբաղեցրած կարգավիճակի, կստացվի հետևյալ խճանկարային պատկերը:

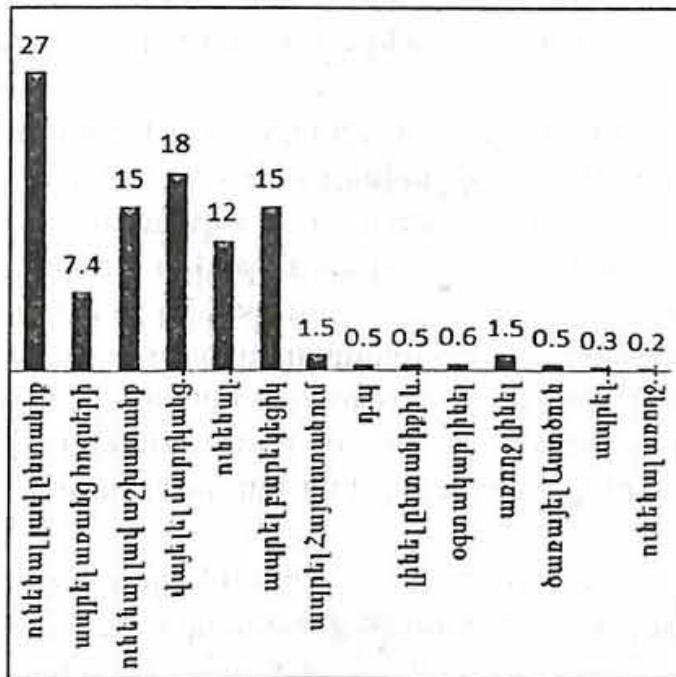
Հայաստանից և Արևելքի երկրներից Լոս Անջելես գնացած հայերի խմբերը հիմնականում ակտիվ են առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողների շրջանում, ԱՊՀ-ից և Եվրոպայից եկած հայերի խումբը տեղ է գտել սպասարկման ոլորտում, իսկ ԱՄՆ տարբեր մասերից Լոս Անջելես տեղափոխվածները գրեթե հավասարապես զբաղվում են և՛ մտավոր, և՛ ֆիզիկական աշխատանքով: Որպես ընդհանուր միջավայրային գործոն՝ հատկանշական է այն փաստը, որ Լոս Անջելես դրսից եկած հայերի երեք խմբերն էլ տեղափոխվելուց անմիջապես հետո սովորողների խումբ են ձևավորել: Ենթադրաբար կրթությունը տվյալ միջավայրում դառնում է սոցիալական մոբիլության կարևորագույն գործոն:

Նշված սոցիալական տեղաշարժերը հավանաբար նաև այլ տեսակ գործընթացների արտահայտություն են: Որպես օրինակ դիտարկենք Լոս Անջելեսի և Թեհրանի համայնքներում հայերի «լավ ապրելու» վերաբերյալ պատկերացումները, որոնք հնարավորություն կտան տեսնել հայերի դիրքորոշումները կենսակերպի և արժեքների նկատմամբ:

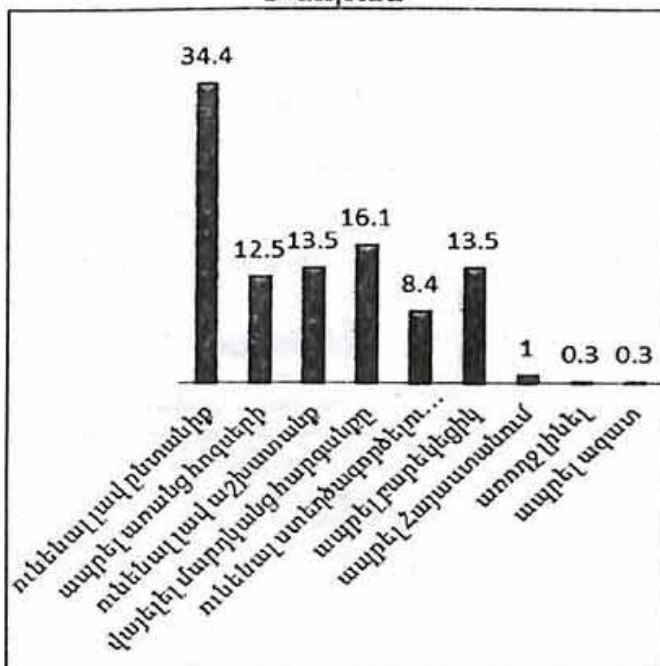
Լոս Անջելեսի հայ համայնքում «ինչ է Ձեզ համար նշանակում լավ ապրելը» հարցի պատասխաններից պարզ է դառնում, որ «լավ ընտանիք ունենալուց» (27%) և «հարգանք վայելելուց» (18%) հետո հավասարապես կարևոր պայմաններ են եղել «լավ աշխատանք ունենալ» (15%) և «բարեկեցիկ ապրել» տարբերակները, որոնք ըստ էության գրեթե նույնն են (տե՛ս գծապատկեր 8):

Գծապատկեր 8. Լոս Անջելեսի և Թեիրանի հայերի՝ «լավ ապրելու» նկատմամբ դիրքորոշումը

Լոս Անջելես

Թեիրան

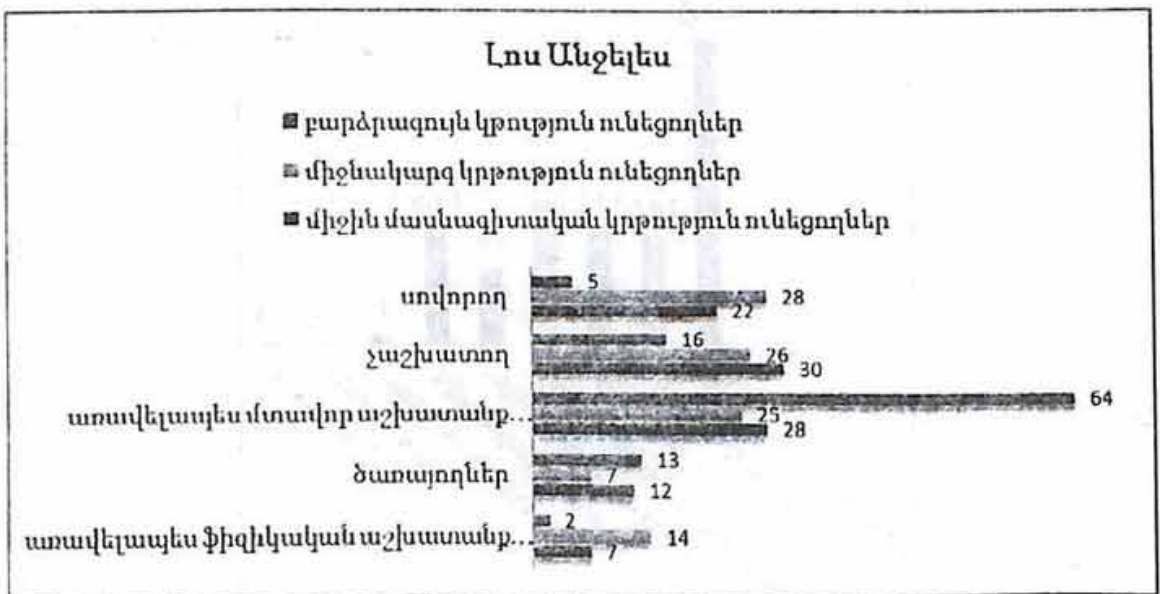
Գրեթե նույն պատկերն ենք տեսնում Թեիրանում: Կրկին, ըստ պատասխանների տեսակարար կշռի, առաջին երկու տեղերում են

«լավ ընտանիք ունենալ» (34,4%) և «վայելել մարդկանց հարգանքը» (16,1%), ապա «ունենալ լավ աշխատանք» (13,5%) և «ապրել բարեկեցիկ» (13,5%) պատասխանները (տե՛ս գծապատկեր 8): Այստեղ կարևոր է այն հանգամանքը, որ լավ ընտանիքի բաղկացուցիչ է դիտվել լավ աշխատանք ունենալը, ինչն արդեն սոցիալական տեղաշարժի ձգտումների հիմք է:

Այստեղ ի հայտ է գալիս հայ էթնիկության առանձնահատկության դրսևորումը հակադիր միջավայրային պայմաններում: Կարելի է ասել, որ աշխատանքի և ընտանիքի նկատմամբ վերաբերմունքը պայմանավորված է էթնիկ ավանդույթով և անկախ շրջապատից կրում է նույն բնույթը: Կախված այն բանից, թե տվյալ միջավայրը որքանով է նպաստում աշխատանքային առաջխաղացմանը, այս երկու համայնքներում անհատական դինամիկան կարող է հանգեցնել մոբիլության ընթացքի առանձնահատկությունների. մի միջավայրում անընդհատ վայրիվերումներով, իսկ մյուսում կարող է կրել գծային բնույթ:

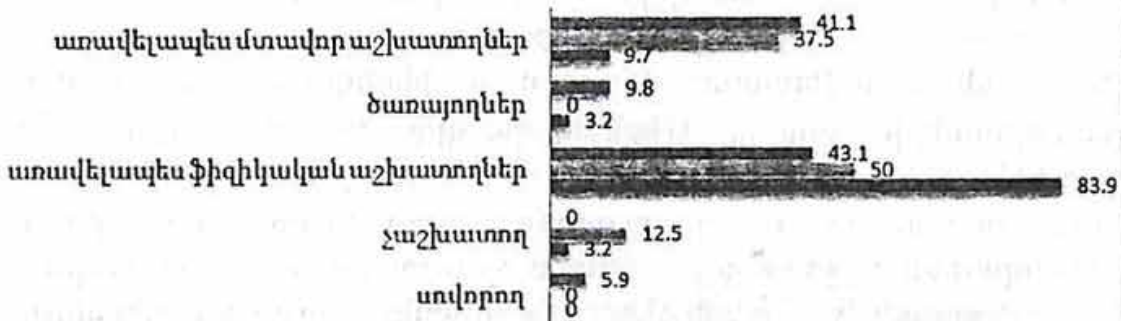
Կրթության և զբաղեցրած դիրքի ադեկվատության աստիճանի որոշման համար դիտարկենք երեք համայնքներում հայերի ներկայիս աշխատանքի և կրթության միջև կապը (տե՛ս գծապատկեր 9):

Գծապատկեր 9. Լոս Անջելեսի, Թեհրանի և Մոսկվայի հայերի կրթության և ներկայիս զբաղեցրած դիրքերի կապը

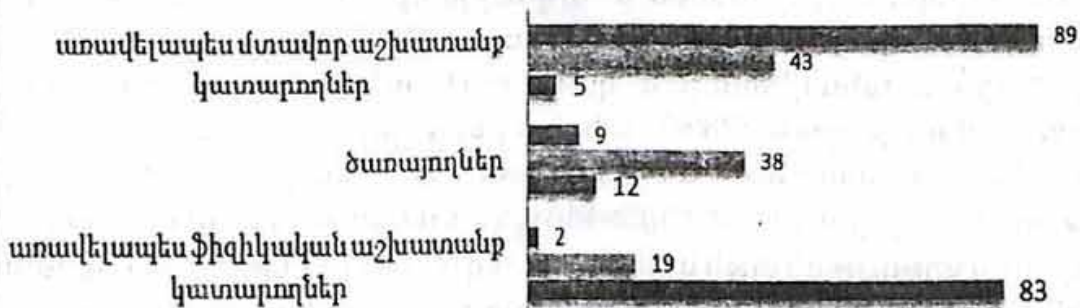
Թեհրան

■ բարձրագույն ■ միջին մասնագիտական ■ միջնակարգ

Մոսկվա

■ բարձրագույն ■ միջին մասնագիտական ■ միջնակարգ

Լոս Անջելեսի համայնքում ներկայումս բարձրագույն կրթություն ստացած անձինք ամենից շատ զբաղված են մտավոր աշխատանքով, ինչից կարելի է եզրակացնել, որ տվյալ միջավայրը պայմաններ է ստեղծել, որպեսզի դրսևորվեն նրանց գիտելիքներն ու կրթությանը համապատասխան սոցիալական կարգավիճակ զբաղեցնեն: Միջին մասնագիտական կրթություն ունեցողները բաշխված են բոլոր կարգավիճակային խմբերում, իսկ ահա միջնակարգ կրթություն ունեցողների մեծ մասը կենտրոնացած է սովորողների, չաշխատողների և ինչը զարմանալի է՝ մտավոր աշխատանք կատարողների մեջ: Մակայն վերջինս կարելի է բացատրել դիտարկման արդյունքում ձեռք բերած նյութի հիման վրա, ըստ որի նրանք, ովքեր միջնակարգ կրթություն ունեն և գտնվում են առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողների խմբում, մասնակցում են կամավորական աշխատանք-

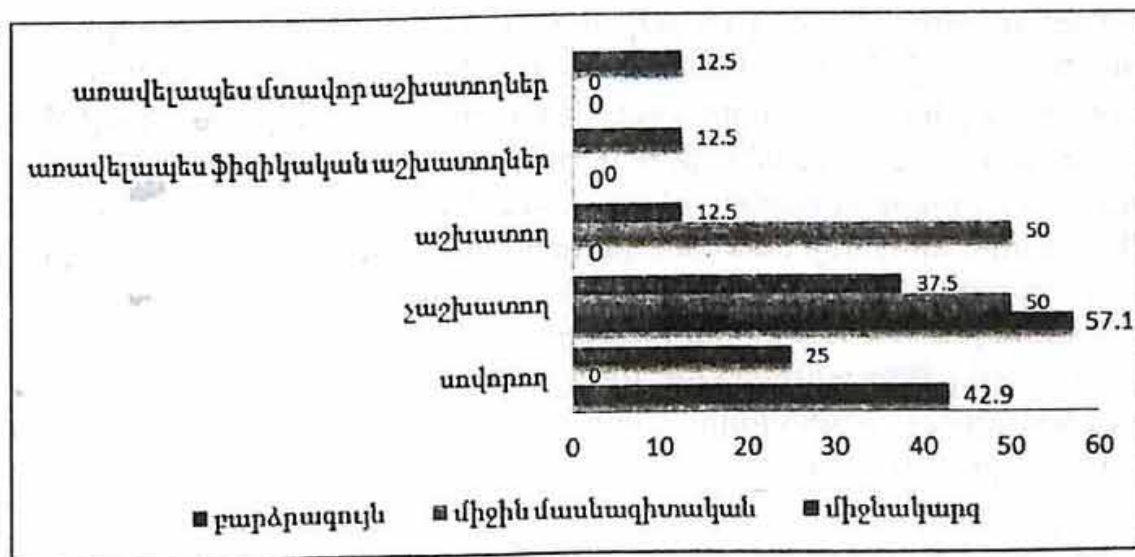
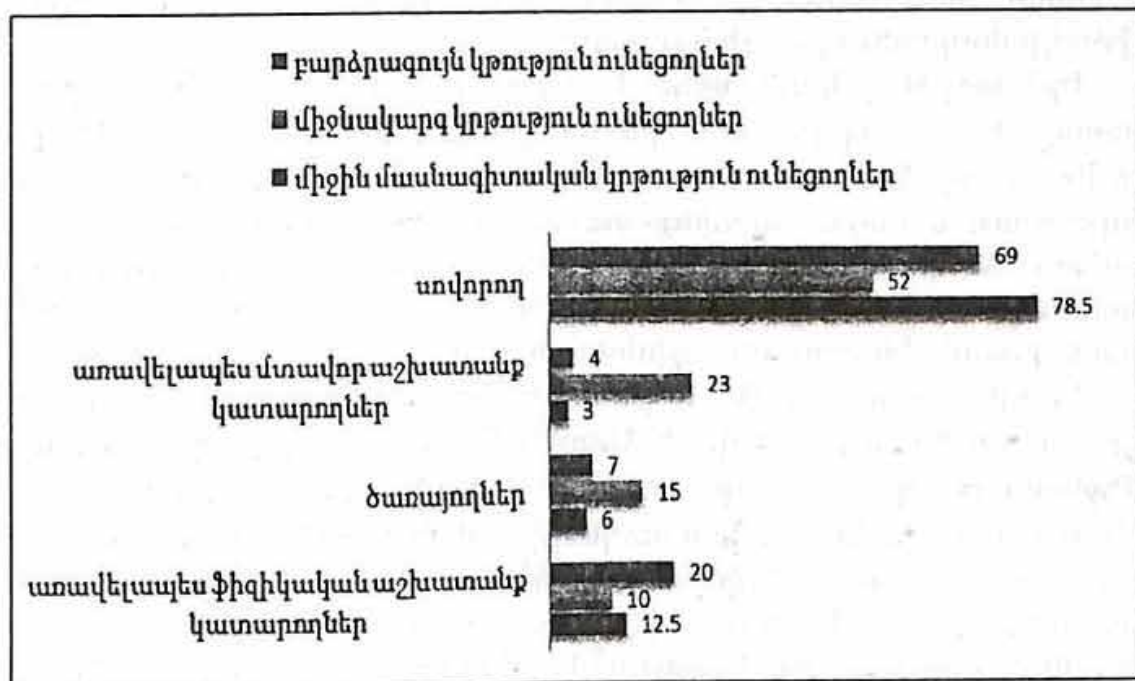
ներին և պարզապես ներգրավվում համայնքային կյանքում: Սրանք հիմնականում հին սփյուռքի, այսպես կոչված դասական ամերիկյան սփյուռքի անդամներն են:

Թեհրանի հայ համայնքում պատկերն այլ է՝ ներկայումս բարձրագույն կրթությամբ անձինք գրեթե հավասարապես զբաղեցրել են առավելապես մտավոր և ֆիզիկական աշխատանք կատարողների շարքերը: Միջնակարգ կրթությամբ մարդիկ ավելի շատ կենտրոնացել են ֆիզիկական աշխատանք կատարողների մեջ: Միջին մասնագիտական կրթությամբ մարդկանց խումբն ընդգրկված է ֆիզիկական աշխատանք և մտավոր աշխատանք կատարողների մեջ: Փաստորեն, համայնքի ճնշող մեծամասնությունն անկախ կրթությունից զբաղվում է և՛ ֆիզիկական, և՛ մտավոր աշխատանքով: Ենթադրվում է, որ այստեղ գործում է ինչպես սոցիալական կապերի և հարաբերությունների խտությունն ու դրանց ռեսուրսի օգտագործումը, այնպես էլ բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթությամբ մասնագետների մակարդակների միմյանց մոտ լինելը:

Մոսկվայում բարձրագույն կրթությամբ անձինք մեծ թիվ են կազմում առավելապես մտավոր աշխատանք կատարողների (89%), իսկ միջին մասնագիտական կրթություն ունեցողների մեծ մասը՝ ծառայողների խմբում (38%): Միջնակարգ կրթություն ունեցողները մեծ թիվ են կազմում առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խմբում (83%)¹⁰: Ինչպես տեսնում ենք, սոցիալական դիրքերի և կրթության միջև կապն այստեղ արտահայտել է բավականին ադեկվատ պատկեր, ինչը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ գտնվելով նույն տարածաշրջանում (նախկին ԽՍՀՄ տարածք) և չհանդիպելով կրոնական կամ այլ խոչընդոտների՝ հայերը կարողանում են զբաղեցնել իրենց կրթությանը համապատասխան աշխատատեղեր:

¹⁰ Ю. В. Арутюнян, там же, с. 83.

Գծապատկեր 10. Լոս Անջելեսի և Թեհրանի հայերի կրթության և այնտեղ տեղափոխվելուց հետո զբաղեցրած սոցիալական դիրքերի միջև կապը

Ակնհայտ է, որ Լոս Անջելես տեղափոխվելուց անմիջապես հետո երեք խմբերի մեծ մասն, անկախ ստացած գիտելիքներից, հայտնվել է սովորողների խմբում, և միայն փոքր մասն է սկսել

աշխատել իր կրթությանը համապատասխան: Ովքեր հատուկ պատրաստվածություն, միջին և բարձր որակավորում չեն ունեցել, միանգամից կարողացել են տեղ գտնել և զբաղվել ֆիզիկական աշխատանքով: Կարելի է ենթադրել, որ այստեղ սոցիալական կարգավիճակի փոփոխություն չի կատարվել:

Եթե փորձենք համեմատել Լոս Անջելեսի հայ համայնքի վերաբերյալ վերջին երկու տեղեկատվական պատկերները, կտեսնենք, որ մոբիլության վերընթաց ձևը ակնհայտ է, ըստ որի բարձրագույն կրթություն ստացած անձինք տեղափոխվելուց անմիջապես հետո նախապես որոշակի պայմաններ են ստեղծել իրենց կրթական մակարդակը բարձրացնելու համար և հեռահար նպատակ դնելով տեղափոխվել են մտավոր աշխատանքի ոլորտ:

Ինչպես արդեն նշվել է, թեհրանահայ համայնքը նույն երկրի գյուղական բնակչությունից է ձևավորվել և դարձել քաղաքաբնակ: Միջնակարգ կրթությամբ անձինք տեղափոխվելուց անմիջապես հետո հայտնվել են չաշխատողների խմբում, քանի որ քաղաքում կրթության և աշխատանքի նկատմամբ «քաղաքային» հմտությունների պահանջարկ է եղել, ինչը չէր կարող բավարարել գյուղի նախկին բնակիչը: Բարձրագույն կրթությամբ անձինք տեղափոխվելուց հետո տեղաբաշխվել են բոլոր հինգ ոլորտներում: Վերջիններս փոքր-ինչ ավել թվով հայտնվել են չաշխատողների խմբում: Սա կարելի է բացատրել այն հանգամանքով, որ նրանք տեղափոխվել են ոչ թե մնալու, այլ հայրենադարձության նպատակով և ենթադրաբար չեն կարողացել օգտագործել իրենց գիտական ներուժը միջավայրին անձանոթ լինելու պատճառով, և տեղում ինտեգրվելու համար անհրաժեշտ է եղել որոշակի ժամանակահատված: Միջին մասնագիտական կրթությամբ մարդիկ հավասարապես բաշխվել են պարզապես աշխատողների և չաշխատողների խմբերում:

Եթե փորձենք տեսնել Լոս Անջելեսի հայկական համայնքի հայերի առաջին գործի և ներկայիս գործի միջև կապը, ապա կստանանք հետևյալ բացատրությունը:

Բարձրագույն կրթություն ստացածների մեջ մոբիլության վաղընթաց և վերընթաց ձևերը հաջորդում են միմյանց: Նրանց գրեթե կեսը տեղափոխվելուց անմիջապես հետո զբաղեցրել է ավելի ցածր դիրք, քան նախկինում էր: Ապա կտրուկ աճ են ունեցել և գրեթե նախնական դիրքին համապատասխան՝ համալրել առավելապես մտավոր աշխատանքով զբաղվող մարդկանց շարքերը:

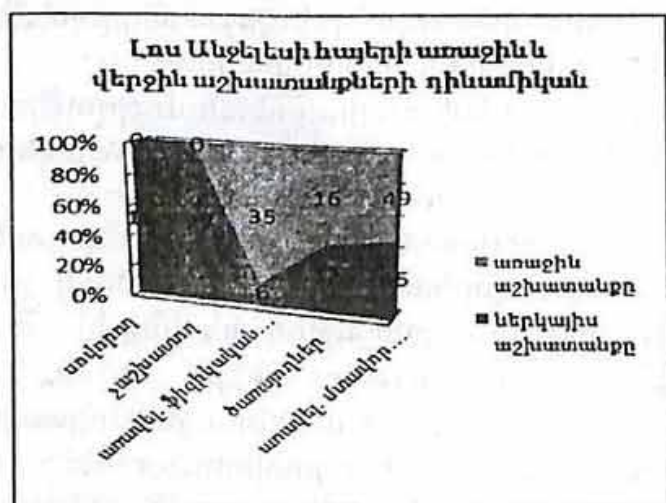
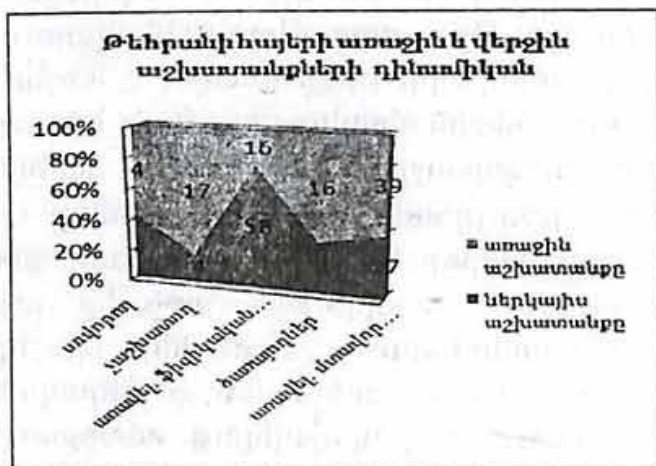
Միջին մասնագիտական կրթությամբ մարդիկ մեծ մասամբ

առաջին աշխատանքային գործունեությունը սկսել են ֆիզիկական աշխատանքով (79%), տեղափոխվելուց անմիջապես հետո նույն խմբում են ժամացել նրանց ընդամենը 9%-ը՝ ավելի շատ զբաղեցնելով սովորողների խումբը: Դրա արդյունքում ներկայումս ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողների թիվը ժամացել է նույնը, իսկ նախկին սովորողների խմբից միջին մասնագիտական կրթությամբ անձինք տեղափոխվել են մտավոր աշխատանքի ոլորտ: Տվյալ դեպքում միջին մասնագիտական կրթությամբ անձանց մեծ մասը Լոս Անջելեսում զբաղեցրել է ավելի բարձր կարգավիճակ, քան նախկինում: Միջնակարգ կրթությամբ մարդկանց առաջին աշխատանքային գործունեությունը դիտարկելիս տեսնում ենք, որ նրանք մեծ մասամբ կենտրոնացած են առավելապես ֆիզիկական աշխատանք կատարողների խմբում: Տեղափոխվելուց անմիջապես հետո այս խումբը ևս ձգտել է սովորել և ներկայումս համալրել է սովորողների ու չաշխատողների շարքերը: Մտավոր աշխատողների շրջանում ևս տեսնում ենք նրանց առկայությունը, ինչը բացատրվում է համայնքային կառույցներում չգրանցված աշխատողներով:

Համայնքներում հայերի սոցիալական մոբիլության արձանագրման համար համեմատենք անհատների առաջին և վերջին պաշտոնն ու աշխատանքի ոլորտը (տե՛ս գծապատկեր 11):

Ինչպես երևում է գծապատկեր 11-ից, Թեհրանի համայնքում առաջին աշխատանքային գործունեության ժամանակ չաշխատողների և ծառայողների շարքերը զբաղեցնող անձինք հետագայում տեղափոխվել են ֆիզիկական աշխատողների խումբ: Սա կարելի է բացատրել հետևյալով. լինելով ավանդական միջավայրում և չունենալով առաջընթացի լայն հնարավորություններ՝ հայերն իրենց գործունեությունն սկսում են ավելի ուշ և նախապես որոշակի ծառայողական աշխատանքներով որևէ համայնքային կառույցում, մինչև որ կհմտանան կամ ձեռք կբերեն որոշակի արհեստ, ինչն էլ ապավում է համայնքում առավելապես ֆիզիկական աշխատողների խմբի գերակայությունը:

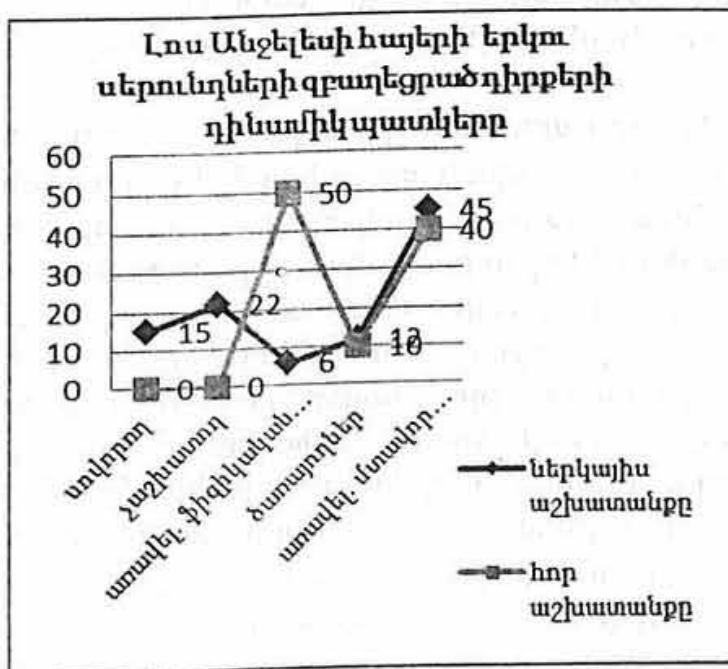
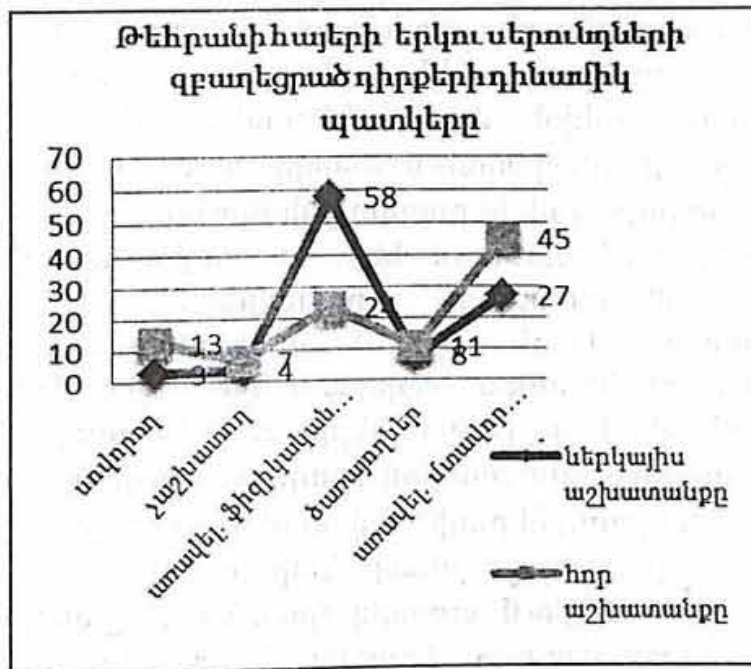
Գծապատկեր 11. Հայերի սոցիալական մոբիլությունը Թեհրանում
և Լոս Անջելեսում

Լոս Անջելեսում պատկերը հետևյալն է. ամենակայուն խումբը կրկին մտավոր աշխատանք կատարողներն ու ծառայողներն են: Միաժամանակ պետք է նշել, որ նախկինում ֆիզիկական աշխատանքով զբաղվողները ներկայումս համալրել են չաշխատողների և սովորողների խմբերը: Ենթադրաբար, այս երկու խմբերը հետագայում կարող են համալրել երեք խմբերից որևէ մեկը:

Այժմ տանենք զուգահեռներ և տեսենք ինչպիսի փոփոխությունների է ենթարկվել միջսերնդային մոբիլության գործընթացը (տե՛ս գծապատկեր 12):

Գծապատկեր 12. Լոս Անջելեսի և Թեհրանի հայերի միջսերնդային մոբիլությունը

Թեհրանի հայ համայնքում նախորդ և ներկայիս սերունդների զբաղեցրած դիրքերի միջև կապի դինամիկ պատկերը ցույց է տալիս, որ գրեթե նույնությամբ ներկայիս սերունդը կրկնում է նախորդ սերնդին՝ հիմնական կուտակումներ ունենալով ֆիզիկական աշխա-

տանք և մտավոր աշխատանք կատարողների խմբերում: Այսպիսով, թեհրանահայերի մեջ գործում է սերնդից սերունդ գործունեության տեսակի ժառանգման ավանդույթը: Այս ավանդույթը գործում է առավելապես ֆիզիկական աշխատողների խմբի մեջ, որտեղ ներառվում են տարբեր տեսակի արհեստների գիտակները և այլ անձինք, որոնց շնորհիվ մինչ այժմ պահպանվել է տվյալ միջավայրում (պարսիկների շրջանում) հայերի՝ որպես լավագույն արհեստավորների հավաքական կերպարի ընկալումը:

Լոս Անջելեսում տեսնում ենք, որ սոցիալական վարքագծի ավանդույթի միջսերնդային տրանսմիսիան, ի տարբերություն Թեհրանի, այնքան էլ չի գործում, մասնավորապես նախկինում առավելապես ֆիզիկական աշխատողների մեծ խումբը (50%) այժմ փոխարինվել է չաշխատողների (22%) և սովորողների (15%) խմբերով: Մտավոր աշխատանքով զբաղվողները գրեթե նույնությամբ պահպանել են նախորդ սերնդի սոցիալական կազմը:

Ամբողջացնելով վերը նշվածը կարելի է ասել, որ Թեհրանի ավանդական համայնքում առավել կայունը ֆիզիկական և մտավոր աշխատանքով զբաղվող խմբերն են: Իսկ ավելի բաց և ցրիվ միջավայրում, ինչպիսին է Լոս Անջելեսը, առավել կայունը ծառայողների և առավելապես մտավոր աշխատանքով զբաղվողների խմբերն են:

Լոս Անջելեսում պայմանները նպաստում են անհատի սոցիալական առաջընթացին՝ նրան տալով լայն հնարավորություններ և միջոցներ՝ ցանկալի կարգավիճակ զբաղեցնելու համար: Սա էլ ապահովում է անհատների սոցիալական մոբիլության տատանումների հավանականությունը՝ ինչպես անկումները, այնպես էլ վերելքները: Ավանդական «փակ» միջավայրում Թեհրանում, որպես ազգային կրոնական փոքրամասնություն, հայերի սոցիալական կարգավիճակն ավելի կայուն է: Մերնդեսերունդ փոխանցվող ավանդույթի առկայությունը թույլ է տալիս ենթադրել, որ մի քանի սերնդի սոցիալական վարքագիծը պահպանում է իր կայունությունը և կարող է խախտվել միայն որևէ լուրջ հասարակարգային կամ այլ տեսակի հեղաշրջման ներգործությամբ: Նշվածից զատ, որպես ազգային նկարագրի առանձնահատկություն կարելի է համարել այն, որ երկու համայնքներում էլ մտավոր աշխատանքով զբաղվողների սոցիալ-մասնագիտական խումբը փոքր-ինչ տոկոսային տարբերությամբ գերակա խմբերից մեկն է համարվում: Ինչն էլ խոսում է անկախ միջավայրից կրթության՝ որպես ազգային արժեքի ընկալման մասին:

Այսպիսով, նույն էթնոսի խմբերը, որոնք գտնվում են տարբեր միջավայրերում, կարող են ունենալ սոցիալական մոբիլության յուրօրինակ ընթացք, որը բնորոշվում է և՛ տվյալ խմբին հատուկ առաջնային սոցիալական հատկանիշներով, և՛ էթնոսոցիալ միջավայրով:

Սոնա Ներսիսյան

Ցանցային հարաբերությունների առանձնահատկությունները սփյուռքում. հայերի ինքնակազմակերպման խնդիրները այլերթնիկ միջավայրում

Օտար միջավայրում էթնիկ խմբի համար առանձնահատուկ նշանակություն ունեն սոցիալական ցանցերը, որոնց ներսում իրագործվում և բավարարվում են նրա անդամների ինքնության պահպանման, սոցիալական ռեսուրսների տիրապետման, խմբի ներսում ու դրանից դուրս փոխհարաբերությունների հարմարավետության ապահովման պահանջները: Սոցիալական ցանցերի միջոցով հնարավորություն է ընձեռվում ձևավորել էթնիկ խմբի ինքնակառավարման կառուցվածքներ, որոնց գործառույթները պայմանավորված են ցանցում ստեղծված նոր և հին կապերի գոյությամբ:

Ահա այս պատճառով շատ կարևոր է ուսումնասիրել սփյուռքում սոցիալական ցանցերի գործառնության բնույթը, սահմանել նրանց որակական չափանիշները և վերհանել ազդող գործոնները: Այն փաստը, որ հայ ազգի տարբեր հատվածների կենսագործունեությունն ընթանում է տարբեր և բազմազան այլերթնիկ միջավայրերում, կարելի է ենթադրել, որ սփյուռքի սոցիալական ցանցերի գործառույթների փորձը կարող է կարևոր նշանակություն ստանալ բոլոր սփյուռք ունեցող էթնոսների զարգացման օրինաչափությունները հե-տևելու և հեռանկարներն ընկալելու գործում: Հետևաբար սփյուռքում գործող սոցիալական ցանցերի գործառնության բնույթի իմաստավորումը թույլ կտա կողմնորոշվել ժամանակակից բազմազգ պետություններում ընթացող էթնոսոցիալ գործընթացների հեռանկարների որոշակիացման հարցում: Այս նպատակով նախ և առաջ որոշակիացնենք սոցիալական ցանց տերմինը և դուրս բերենք նրա բնորոշիչների սահմանումները, ապա էմպիրիկ նյութի վրա դիտարկենք սփյուռքում՝ տարբեր էթնոսոցիալ պայմաններում կենսագործունեություն վարող հայերի շրջանում սոցիալական ցանցերի գործառնության մեջ ընդհանուրն ու առանձնահատուկը:

Այս աշխատանքի շրջանակներում սոցիալական ցանցը դիտվում է որպես մարդկանց կամ կազմակերպությունների սոցիալական դիրքի և դրանց միջև եղած կապերի ճկուն համակարգ՝ միավորված ըստ ռեսուրսների, հետաքրքրությունների, սոցիալական կարգավիճակի, դիրքի և այլն:

Սոցիալական գիտություններում մարդը դիտարկվում է հանրության համատեքստում, որի պարագայում հնարավոր է երկու տեսանկյուն: Առաջին տեսանկյունը ենթադրում է մարդու դիտարկումը կառուցվածքի մեջ, որտեղ նա իրականացնում է որոշակի գործունեություն, դրսևորում է որոշակի վարքագիծ, ներկայանում է որպես այդ կառուցվածքի անդամ, դրա ենթամշակույթի կրող և այլն: Այս դեպքում մարդը ստանում է կոնկրետ պատկանելիություն, և նրան անխուսափելիորեն վերագրվում են տվյալ կառուցվածքի արժեքները, նորմերը և այլն:¹

Մյուս տեսանկյունը մարդու դիտարկումն է իր սոցիալական կապերի համատեքստում, որը եզակի է յուրաքանչյուրի համար: Սոցիալական կապերը ոչ թե ապրիորի գոյություն ունեցող երևույթներ են, այլ լիովին իրական, որի համար մարդն իր սոցիալականացման ողջ ընթացքում նպատակաուղղված աշխատանքներ է տանում՝ կապեր ստեղծելու, դրանք ամրապնդելու կամ կատարելագործելու համար և այլն:

Այսպիսով, եթե առաջին դեպքում վեր ենք հանում անհատի տեղը սոցիալական համակարգում, կառուցվածքի մեջ, ապա երկրորդ տեսանկյունը տալիս է դրա բովանդակությունը:

Սոցիալական ցանցում ինֆորմացիայի փոխանցումն իրականացվում է ուղղակի՝ առանց միջնորդ կապի, և անուղղակի՝ որևէ կապի կամ կապերի միջոցով: Անուղղակի կապերի վրա կառուցվող անմիջական հարաբերությունները ձևավորում են անհատի էգոցենտրիկ ցանցը (ego-centred networks), որն ուղղակի կապերով հարստանալով վերաճում է լիարժեք սոցիալական ցանցի (full relational networks)՝ ներառելով նաև հարակից կապերը: Ցանցերն ակտիվացնում, կուտակում են ռեսուրսներ, որոնք անհատական կապերի միջոցով դառնում են հասանելի ցանցի յուրաքանչյուր անդամին: Կապերին է վերապահվում նաև ռեսուրսների վերաբաշխումը ցանցի ներսում: Տվյալ հետազոտության մեջ որպես ռեսուրս ընդունում ենք դրա ամենատարբեր բնորոշումները՝ նյութական, հոգևոր, ինչպես նաև սոցիալական ռեսուրսը, որը ներառում է վստահություն, երաշխիք,

¹ Барсукова С. Ю., Вынужденное доверие сетевого мира, М., 2001:

փոխօգնություն և այլն:² Այս ամենը մեկ բառով կարելի է կոչել սոցիալական կապիտալ, ուր համապատասխանաբար ցանց մտնող նոր անհատն իր հետ բերում է որոշակի ռեսուրս և միաժամանակ ստանում հնարավորություն օգտվելու ընդհանուր կապիտալից: Այս երևույթն ինչ-որ չափով հիշեցնում է փակ խմբերի գործառնության մեխանիզմը: Վերջինիս հետ կարելի է համեմատել նաև հարաբերությունների այսպես կոչված «հարկադրված» բաղադրիչը: Ցանցի ներսում այսպես թե այնպես առկա է հարկադրված շփման երևույթ. հնարավոր չէ կառուցել միջնորդավորված կապ և չունենալ որոշակի հարաբերություն միջնորդ կապի հետ: Բացի դա ցանցի ներսում առկա է նաև հարկադրված վստահության, երաշխիքի և մագցյալ բոլոր սոցիալական ցուցիչների երևույթը:

Կարևոր է նշել, որ ցանցի ներսում ունեցած դիրքը սահմանում է տվյալ անհատի գործառնությունները, իսկ դիրքի բնութագրիչները կարող են լինել ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին ցուցիչներ: Ներքին բնութագրիչներն են՝ սեռը, տարիքը, մտավոր կարողությունները, դավանանքը, իսկ արտաքինները՝ անհատի եկամուտը, նրա մասնագիտական կարգավիճակը, ցանցի ներսում ունեցած կապերը և դրանց բնույթը, ինչպես նաև տվյալ երկրում կենսամակարդակը, հասարակական նորմերն ու արժեքները, էթնիկ պատկերն ու ավանդույթները:³ Իհարկե, կախված հետազոտության նպատակից ու խնդիրներից, այս բնութագրիչների դասավորվածությունը կարող է փոփոխվել: Այն հասարակությունները, որտեղ հարաբերություններն ավելի անձնավորված են, և հանրույթները կառուցվում են առավելապես անհատի շուրջը՝ հարաբերություններ հաստատելիս առաջնային դեր է տրվում անհատի ձեռքբերովի հատկանիշներին, ինչպիսիք են մասնագիտական հմտությունները, սոցիալական կարգավիճակը, եկամտի չափը և այլն:

Իսկ այն հասարակությունները, որոնք ավելի ավանդական են, հարաբերություններ հաստատելիս ևս առաջնայնությունը տալիս են ավանդական բնութագրիչներին, ինչպիսիք են անհատի ժառանգած հատկանիշները: Համապատասխանաբար կապերի կարգավորումը՝ առաջնային, երկրորդային, երրորդային և այլն, կատարվում է նշվածի համաձայն:

Հայկական հասարակության մեջ ցանցային հարաբերությունների

²Barnes J., Networks and political process, Ed.J.C.Mitchell.Manchester, 1969:

³ Wasserman S., Faust K., Social Network Analysis, Cambridge University Press, Cambridge, 1994:

կառուցման և գործառնության դեպքում որոշիչ դեր ունեն ցանցի ներսում ունեցած կապերը և դրանց բնույթը: Այսպիսով, առաջնային գոտում գտնվում են ամենամերձ՝ ընտանեկան-բարեկամական կապերը, ապա նոր ընկերական, հարևանական, գործընկերային և այլն: Համապատասխանաբար, դերերին կարգավիճակների բաշխման պարագայում որոշիչ գործոնները դասավորվում են ըստ վերոնշյալ հաջորդականության: Այս առումով շատ կարևոր է ուսումնասիրել, թե այլ միջավայրերում հայերն ինչպես են հարաբերություններ հաստատում և զարգացնում, արդյոք պահպանվում են նշյալ առանձնահատկությունները, և արտաքին միջավայրի ազդեցությամբ դրանք ինչ փոփոխությունների են ենթարկվում:

Այս կապակցությամբ կատարվել է հետազոտություն հայ սփյուռքի երեք տիպական համայնքներում՝ Մոսկվա, Թեհրան, Լոս Անջելես: Յուրաքանչյուր համայնքում փորձ է արվել վերոնշյալ խնդիրները պարզել տվյալ միջավայրի համատեքստում և համեմատել միմյանց հետ: Հետազոտությունները կատարվել են դիտարկման, ստանդարտացված հարցաթերթիկով, «դեմ առ դեմ» հարցազրույցի մեթոդով:

Դիտարկենք ցանցային հարաբերությունների դասավորման իրավիճակները, որոնք պայմանավորված են համայնքի կազմակերպման տեսակով, ընդունող երկրի տարբերությամբ: Այդպատակով դիտարկենք մեր կողմից հետազոտված էթնոսի երեք սեգմենտ, որոնք ապրում են տարբեր երկրներում: Որպեսզի գտնենք ընդհանուրն ու առանձնահատուկը սոցիալական ցանցերի ձևավորման մեջ, հարկ է սկսել ավանդական՝ Իրանի հայ համայնքից, որն ունի այլերթիկ միջավայրում գոյատևելու պատմական փորձ:

Նախ և առաջ ըստ վերլուծության արդյունքների ներկայացնենք Թեհրանի հայ համայնքում ցանցային հարաբերությունների դրսևորման բնութագրող հատկանիշները:

Թեհրանի հայ համայնքի դեպքում տեղի ունի կենտրոնացման բարձր աստիճան, որը բնորոշվում է մեկ կառույցի շուրջն առավել մեծ քանակի կապերի ակտիվությամբ: Որպես այդպիսին հանդես է գալիս Ազգային առաջնորդարանը, որի շուրջն են տեղակայվում մյուս համայնքային կառույցներն ըստ հաջորդականության: Վերջինս որոշվում է ըստ կենտրոնից ունեցած հեռավորության: Ազգային առաջնորդարանը ներկայանում է որպես յուրատեսակ ինֆորմացիոն կենտրոն Թեհրանի հայ համայնքի համար, քանի որ ցանկացած տեղեկատվություն այսպես թե այնպես կապված է առաջնորդարանի

հետ: Մնացած կառույցները գտնվում են ինֆորմացիոն երկրորդ (դպրոցներ, կուսակցություններ, համալսարանական ամբիոն), երրորդ (միություններ, ակումբներ) և հաջորդ գոտիներում: Այս աստիճանավորումն, ի դեպ, համընկնում է դրա տարածական տեղակայմանը:

Հարկ է նշել, որ Թեհրանի հայ համայնքում կենտրոնացումը մեծ մասամբ կատարվում է ոչ թե անհատների, այլ կառույցների շուրջը: Սրա պատճառ կարող է լինել այն, որ Թեհրանի հայ համայնքում առկա է բավականին բարդ ցանցային համակարգ, որտեղ ներգրավվածության խորությունից կախված իջնում է անձնավորվածության աստիճանը՝ մի կողմից որպես ավանդական վարքի դրսևորում, մյուս կողմից՝ արտաքին միջավայրի ճնշում:

Թեհրանի հայ համայնքում դիտարկվել է ցանցային բարձր խտություն, սրա մասին է վկայում այն, որ մեկից մեկ այլ անհատի հետ կապ հաստատելու համար կարող են կիրառվել առնվազն մի քանի ուղի: Սրա պատճառն այն է, որ համայնքում առկա է դերերի համընկնման բարձր հաճախականություն: Սա մի կողմից ամրապնդում, մյուս կողմից բարդացնում է հարաբերությունները, որն էլ նպաստում է համայնքի ներփակմանը:

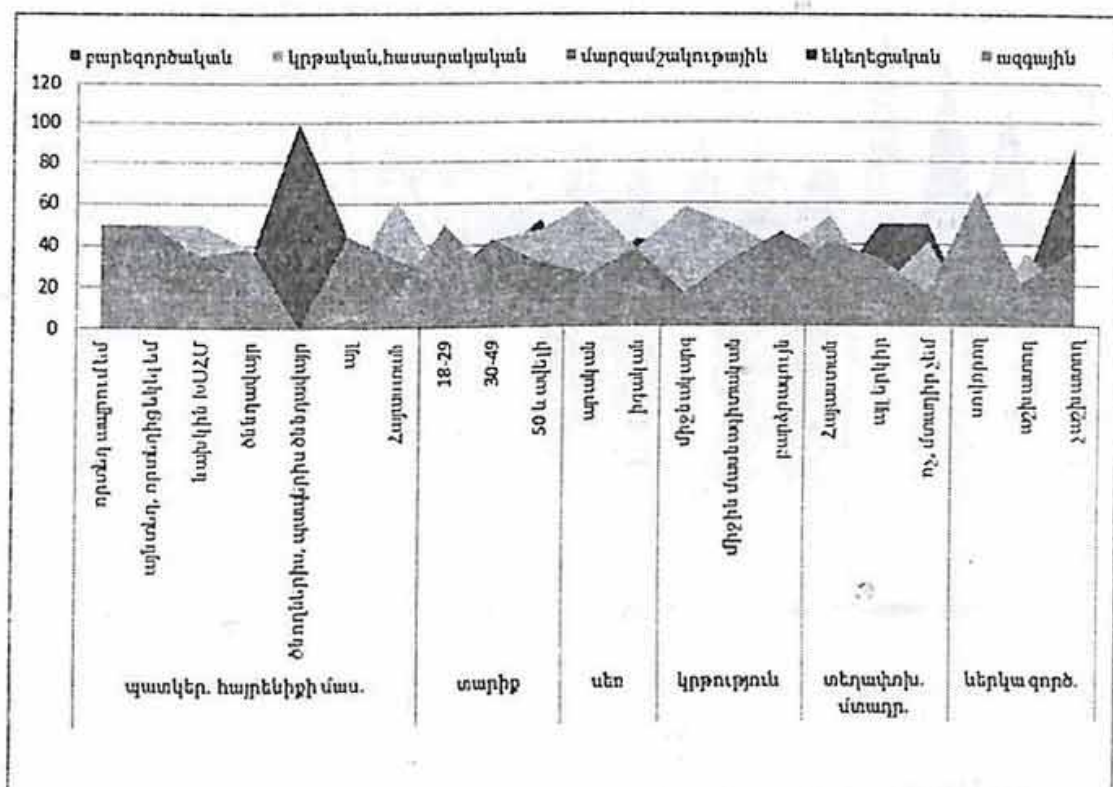
Վերջինից ելնելով կարելի է ենթադրել, որ համայնքն առնվազն ֆորմալ առումով փակ է, քանի որ հարաբերությունների բազմազանության պահանջը բավարարվում է ներքին ռեսուրսների հաշվին՝ անտեսելով պահանջվող որակը: Մյուս կողմից տվյալ պետության պատասխանատու մարմինների և նույն միջավայրում գտնվող այլ էթնիկ հանրույթների հետ հարաբերությունները տեղի են ունենում մեկ ելքով: Թեհրանի հայերի համայնքային կառույցներին ներգրավվածության առանձնահատկությունները ընկալելու համար համեմատենք Թեհրանի և Լոս Անջելեսի հայերի՝ համայնքային կառույցներին ներգրավվածության աստիճանը և բնույթը:

Թեհրանի համայնքային կառույցներում նկատվում են սոցիալական կյանքի կազմակերպման տարիքային, սեռային առանձնահատկություններ: Իսկ ինչ վերաբերում է քաղաքական, կուսակցական պատկանելությանը, ապա թեհրանահայերը դա չեն հիշատակում որպես առանձին կառույց: Սա կարելի է համարել արտաքին միջավայրի գործոնի ազդեցություն, քանի որ այս տիպի կառույցներն իրականում բացակայում են, փոխարենը մյուս կառույցները տարբեր հարաբերակցությամբ իրականացնում են քաղաքական, կուսակցական գործունեություն: Հատկանշական է

համայնքի անդամների մեծամասնության ներգրավվածությունը համայնքային կառույցներին, ինչը նրանց կողմից ընկալվում է որպես սոցիալական պատկանելություն, ուստի և դառնում է բնութագրիչ տվյալ անհատի տեղը համայնքում մատնանշելու համար:

Գծապատկեր 1. Թեհրանի և Լոս Անջելեսի հայերի ներգրավվածությունը համայնքային կառույցներին

Թեհրան

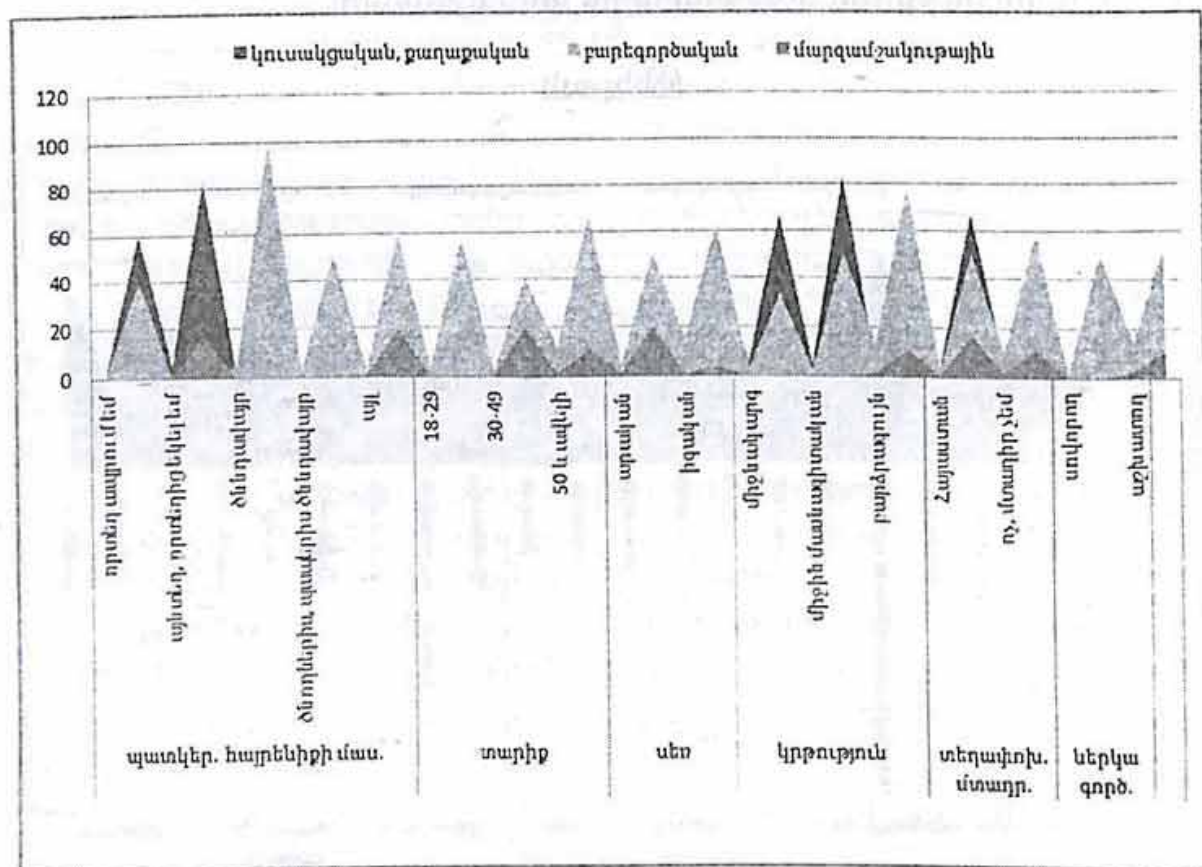

Վերոնշյալից ելնելով կարող ենք ասել, որ Թեհրանի հա-
համայնքը բավականին ակտիվ է, ինչը դրսևորվում է առավելապես
հասարակական ոլորտում, քանի որ համայնքի ներսում կապերի
ներգրավումն ու ամրապնդումը կարևորագույն խնդիրներից է:

Եթե դիտարկենք առանձին խմբերի ներգրավվածությունը կոնկրետ կառույցներում, ապա կարելի է տեսնել, որ ռեսպոնդենտների այն խումբը, որը հայրենիքը համարում է ծնողների, պապերի ծննդավայր, ընդգրկված չէ ազգային կառույցներում և փոխարենը բավականին բարձր ակտիվություն է ցուցաբերում բարեգործական կառույցներում: Կրթական, հասարակական գործունեություն ծավա-

լող կառույցներում ընդգրկվածների խումբը դիտարկելով կտեսնենք, որ դրան անդամակցում են առավելապես բարձրագույն կամ միջնակարգ կրթություն ունեցողները:

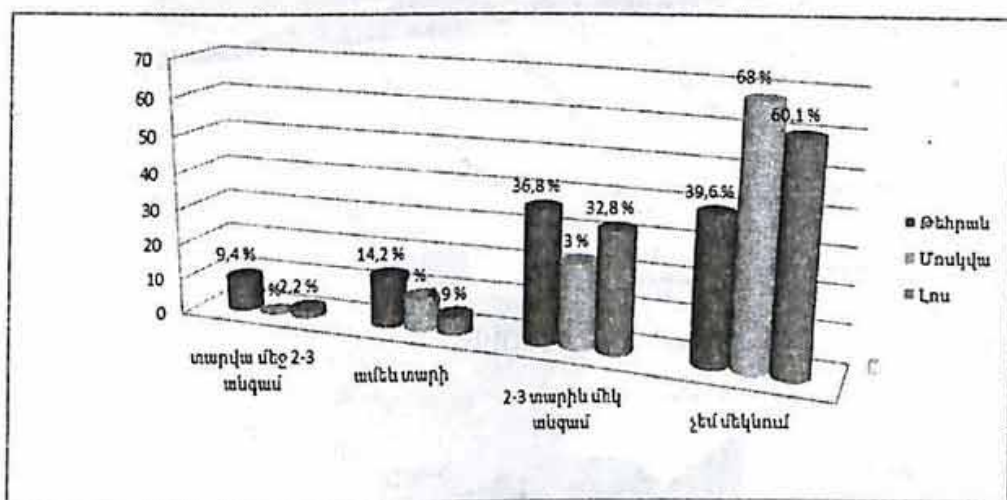
Լոս Անջելես

Լոս Անջելեսում, ի տարբերություն Թեհրանի, նկատվում է հայերի ինքնակառավարման կենտրոնացում մի քանի կառույցներում, սակայն երևում է հայերի բոլոր խմբերի ներգրավվածությունը համայնքային կառույցներին՝ տարբեր հարաբերակցությամբ: Կառույցների գործունեության ուղղվածությունից պարզ երևում է, որ Լոս Անջելեսի հայ համայնքում հասարակական կապեր պահելու, ուժացման դեմ պայքարելու, համայնքը համասեռելու ավանդական մեխանիզմներ չկան: Սրա գլխավոր պատճառը, թերևս, արտաքին միջավայրի գործոնն է, ինչն իր բազմազանությամբ կարողանում է բավարարել մարդկանց հետաքրքրությունները տարբեր մակարդակներում՝ դուրս բերելով նրանց գործունեությունը ազգային, կրոնական հարթակից ավելի բաց հարաբերությունների դաշտ:

Հետաքրքիր է Հայաստան մեկնելու հաճախականությունը երեք համայնքների տվյալներով: Հայրենիք այցելելու հաճախականությունը կարող է բացատրվել անհատի անձնական նախընտրությամբ և արտաքին գործոններով: Յուրաքանչյուր պարագայում բարձր հաճախականությունը «ամեն տարի և ավելի հաճախ» ցույց է տալիս տվյալ համայնքի և հայրենիքի միջև ակտիվորեն գործող ցանցի առկայությունը:⁴

Գծապատկեր 2. Մոսկվայից, Թեհրանից, Լոս Անջելեսից Հայաստան մեկնելու հաճախականությունը

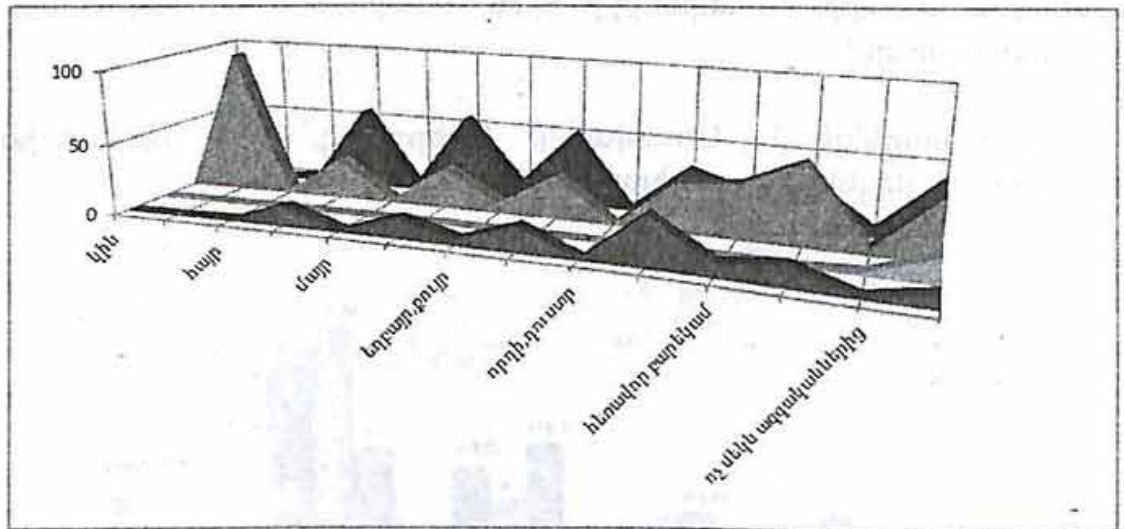
Վերոնշյալ դիտարկումները ցույց են տալիս սփյուռքահայերի համայնքի մակարդակով կենսագործունեության որոշակի առանձնահատուկ դրսևորումներ:

Այժմ փորձենք վեր հանել ընտրված համայնքներում մարդկանց հարաբերությունները և դրանց առանձնահատկությունները ընտանիքի կտրվածքով: Այդ նպատակով դիտարկվել են Լոս Անջելեսի և Թեհրանի հայերի տեղաշարժվելու մտադրությունները՝ կախված նրանից, թե իրենց հարազատներից ովքեր են ապրում Հայաստանում:

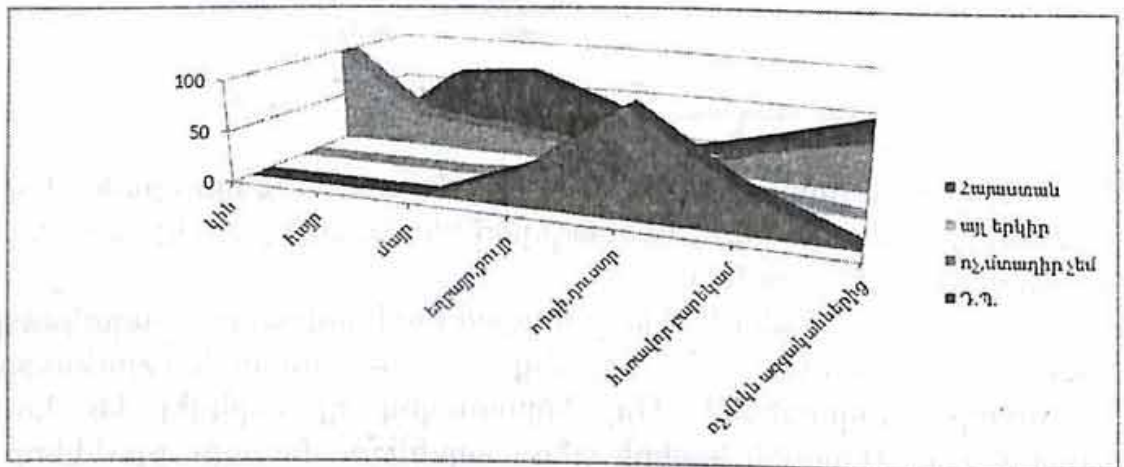
⁴ Арутюнян Ю.В., Об армянской диаспоре в России, Ереван, 2011:

Գծապատկեր 3. Լոս Անջելեսի և Թեիրանի համայնքների հայերի տեղաշարժվելու մտադրությունները՝ կապված Հայաստանում հարազատներ ունենալու հանգամանքի հետ

Լոս Անջելես

Թեիրան

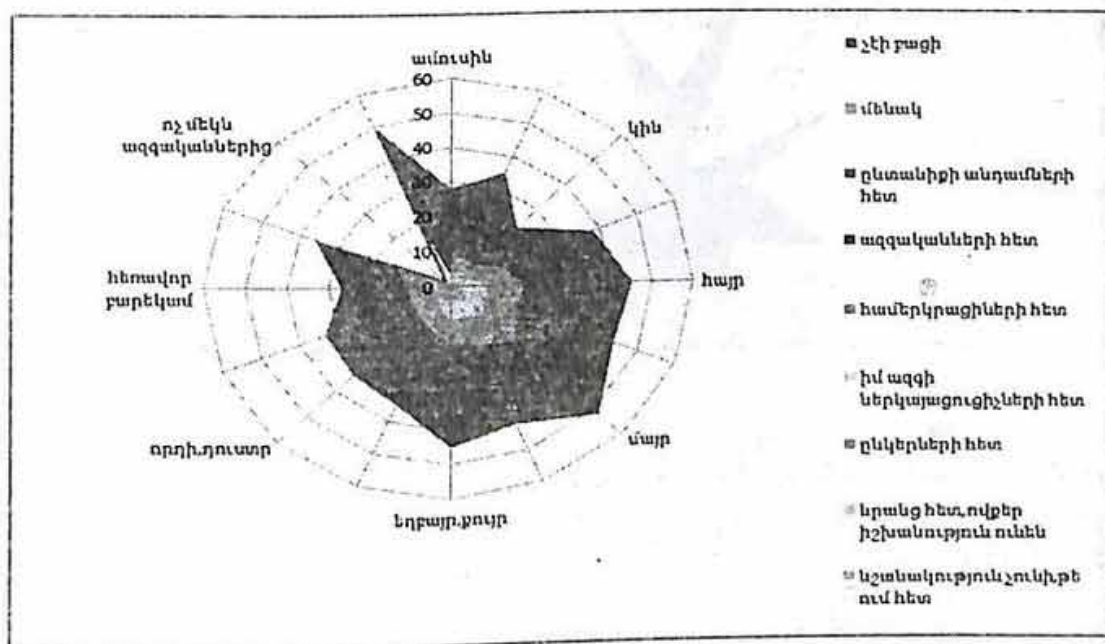

Ելնելով ներկայացված գծապատկերից կարելի է ենթադրել, որ տվյալ համայնքի անդամների Հայաստան տեղափոխվելու որոշման վրա մեծ ազդեցություն է թողնում այնտեղ բնակվող բարեկամների արյունակցական կապի աստիճանի հանգամանքը: Այս օրինաչափ կապը երկու համայնքներում էլ արտահայտված է: Միևնույն դեպքում նկատվում են արյունակցական հարաբերությունների ավանդական ինստիտուտի՝ միջանձնային այլ որակի հարաբերությունների վրա

ազդեցության որոշ առանձնահատկություններ: Օրինակ, այդ կապերն առանձնահատուկ դեր ունեն տնտեսական կյանքում, տարբեր միջավայրերում: Այս առումով հետաքրքիր է դիտարկել սեփական գործ բացելու հարցը՝ կախված միևնույն երկրում ապրող արյունակից հարազատների հանգամանքից:

Գծապատկեր 4. Լոս Անջելեսի և Թեհրանի համայնքներում հայերի՝ սեփական գործ բացելու մտադրությունը՝ կապված միևնույն երկրում ապրող արյունակից հարազատներ ունենալու հանգամանքի հետ

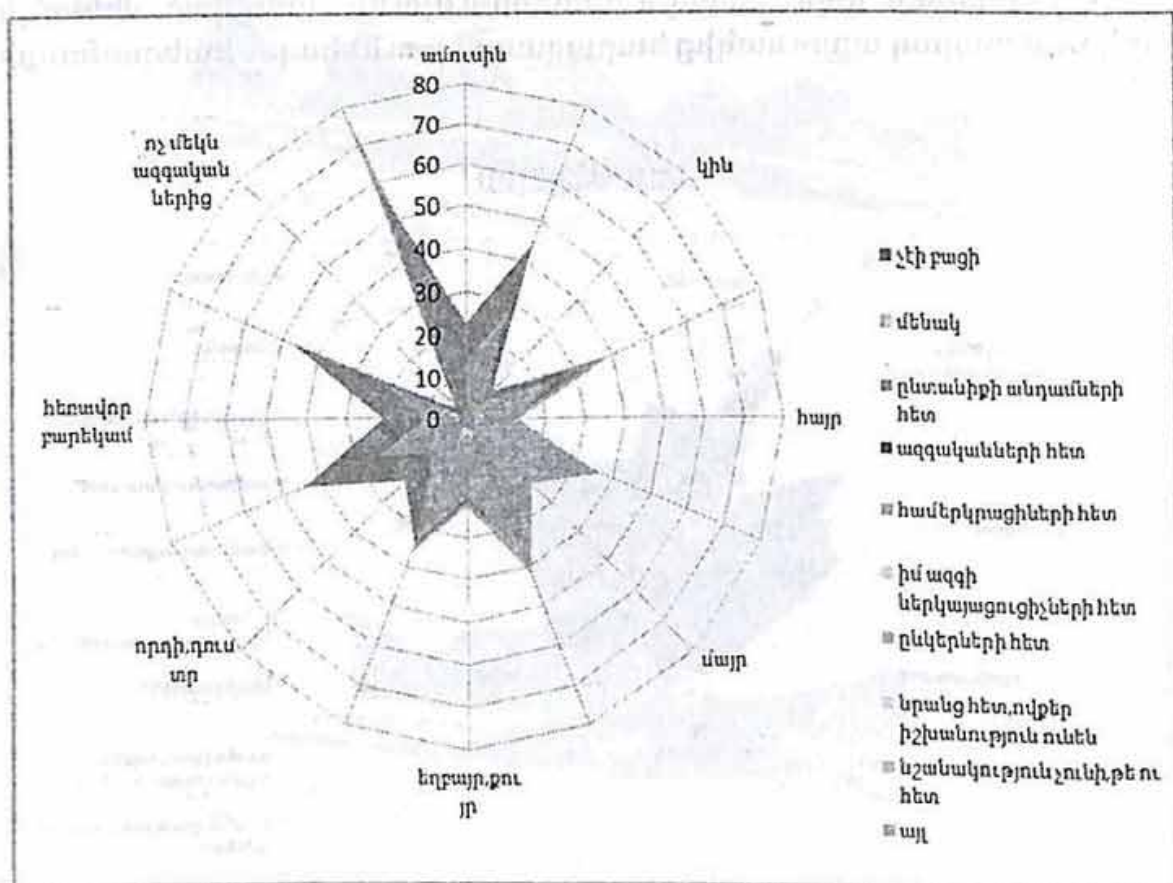
Լոս Անջելես

Ստացված պատկերից երևում է, որ ավելի խիտ բարեկամական կապեր ունեցող Թեհրանի համայնքում հայերը նախընտրում են տնտեսական գործունեություն ծավալել ավելի շատ ընկերների, քան հարազատների հետ, չնայած այն հանգամանքին, որ վերջիններիս մեծ մասը բնակվում է միևնույն երկրում: Մրա պատճառ կարող է հանդիսանալ հենց նույն հարազատական կապերի խտությունը, որտեղ տնտեսական գործունեությունը տեղ չունի, այն ավելի շատ դիտվում է որպես դրսի, օտարների հետ հարաբերակցության դաշտ: Սա խոսում է այն մասին, որ համայնքում տիրում է դրսի միջավայրի

հետ առնչվելու հետևյալ բանաձևը. մենք համախմբվում ենք համայնքի, ընտանիքի ներսում, իսկ արտաքին աշխարհի հետ հարաբերվելու համար լիազորում ենք ընտանիքի կամ համայնքի ներկայացուցչին, որն ընդունակ է փոխհամաձայնության գալ շրջապատի հետ: Սա էլ հենց երևույթի առանձնահատկությունն է Թեհրանում:

Թեհրան

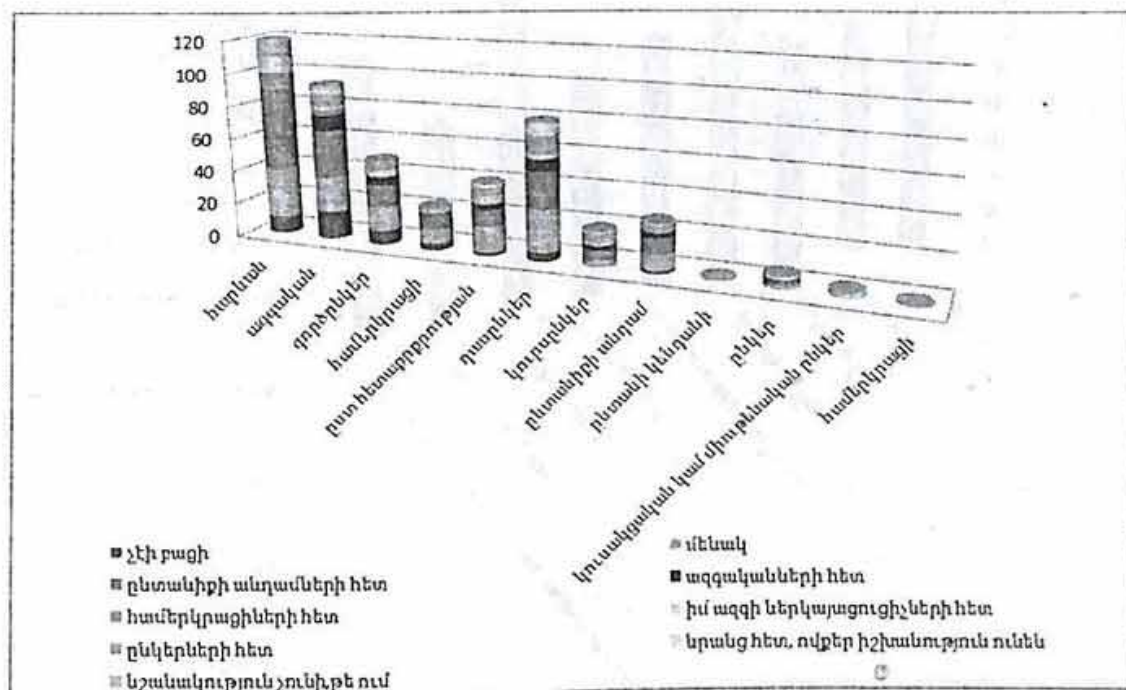

Իսկ Լուս Անջելեսում թերևս առկա է նյութական կապիտալն ընդհանրացնելու, մեկտեղելու խնդիրը, որն էլ առավելապես արյունակից հարազատներից գործընկեր ընտրելու պատճառ է դառնում:

Կարևոր է դիտարկել միևնույն հարցը, բայց արդեն կախված այն հանգամանքից, թե ով է համայնքի անդամի ամենամոտ ընկերը:

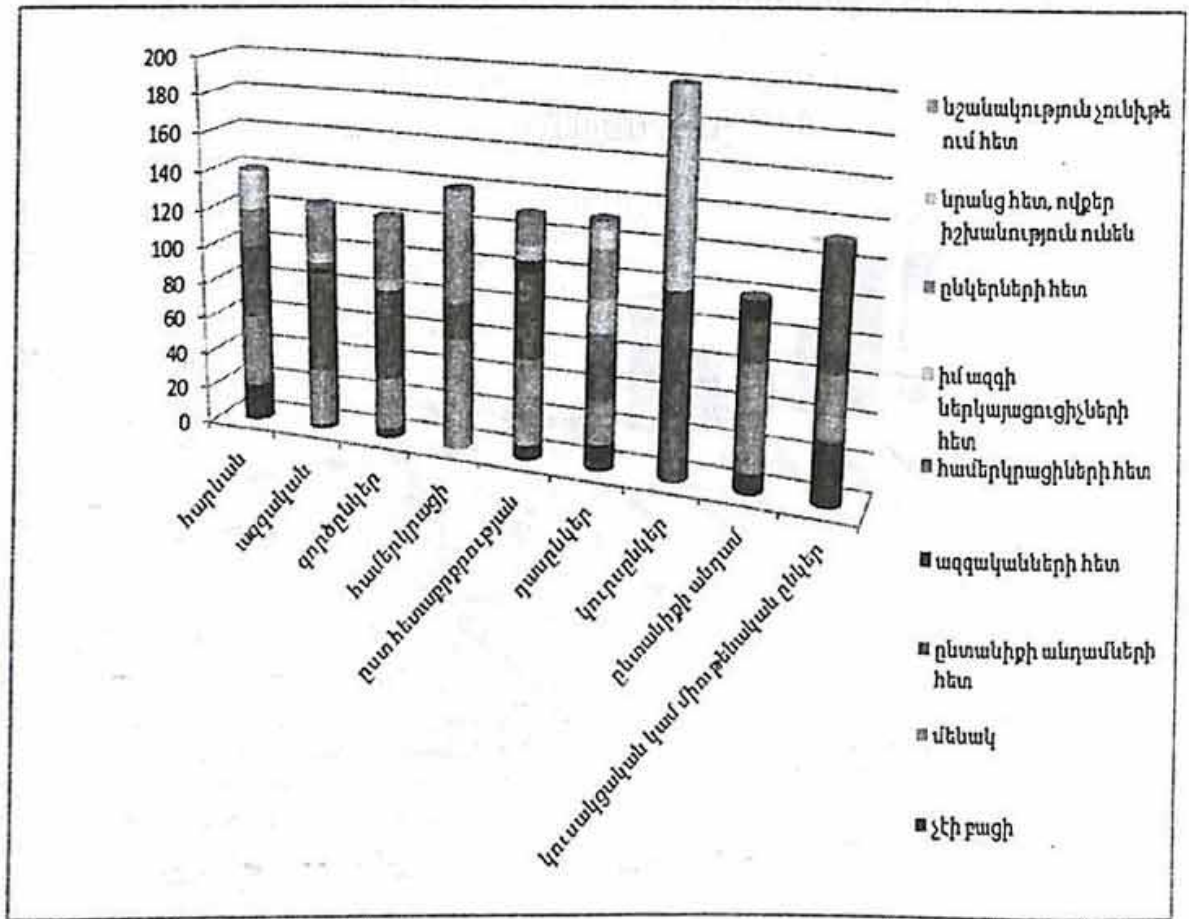
Գծապատկեր 5. Լոս Անջելեսի և Թեհրանի համայնքներում հայերի ամենամոտ ընկերոջ և սեփական գործ բացելու մտադրության կապը

Լոս Անջելես

Ինչպես և ենթադրվում էր, Լոս Անջելեսի հայ համայնքում ամենամոտ ընկերների նախընտրություններն ավելի բազմազան են, քան Թեհրանում, սակայն ոչ առաջին, ոչ էլ երկրորդ դեպքում ամենամոտ ընկերոջ և տնտեսական գործունեության մեջ նրան գործընկեր ընտրելու միջև ուղիղ կապ չկա: Իհարկե, գրեթե բոլոր խմբերը երկու համայնքներում էլ պատասխանել են, որ կուզեն որպես գործընկեր տեսնել ընտանիքի անդամին, սակայն նույն չափով, երբեմն էլ ավելի, նկատվում է միայնակ տնտեսական գործունեություն ծավալելու միտում: Սա կարող է բացատրվել ավելի շատ որպես գաղթականի ընդհանուր անձնային հատկանիշ, քան որևէ առանձնահատկություն պարունակող երևույթ:

Թեքան

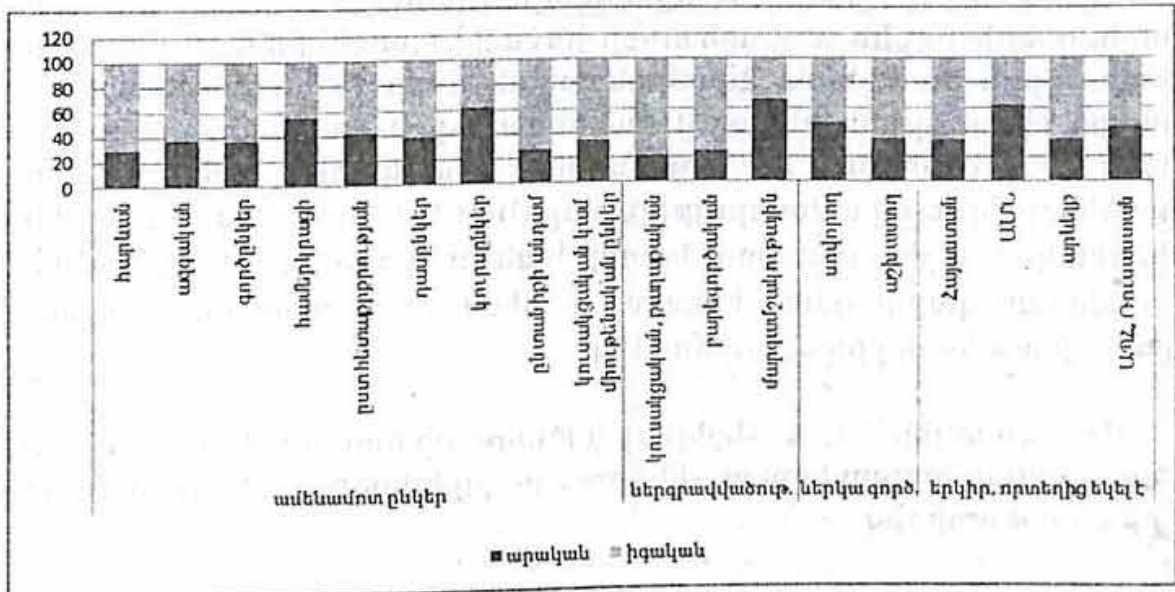

Այժմ դիտարկենք տվյալ երկրի ընդհանուր սոցիալական հարաբերություններում ներգրավվածության, ցանցային կողմնորոշման հանգամանքներն անհատական մակարդակում:

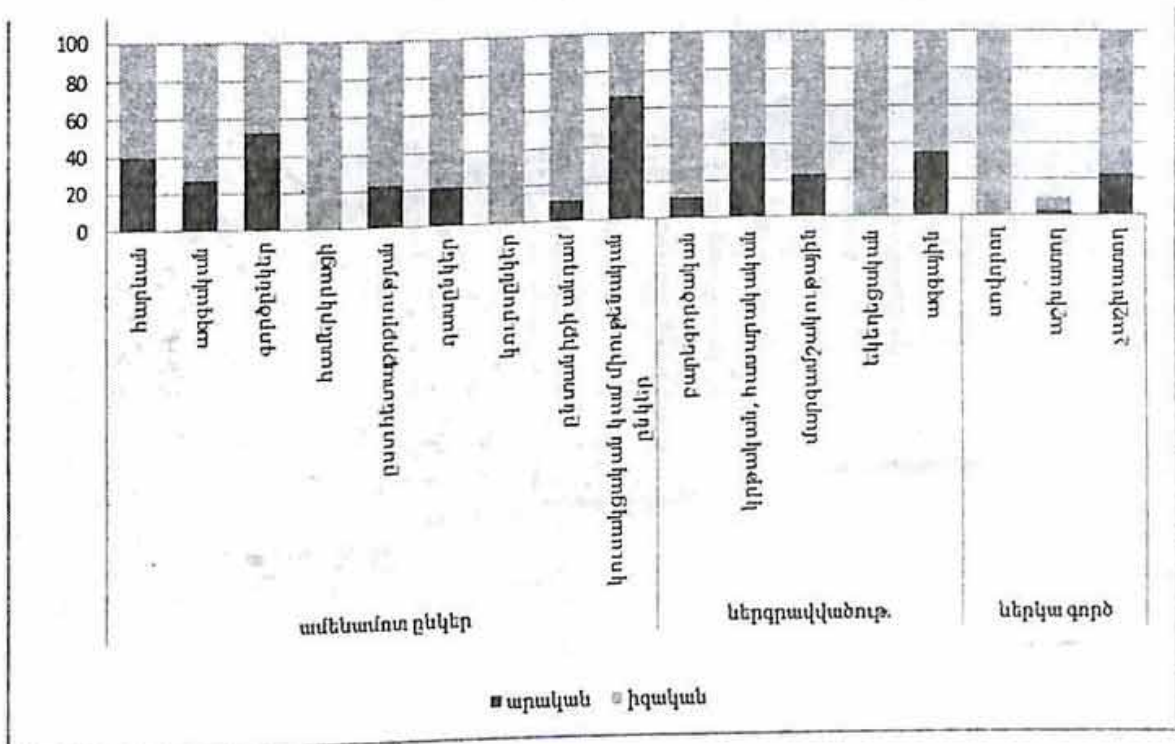
Ընտրված համայնքներում հայերի սոցիալական հարաբերություններում ընգրկվածության աստիճանը դուրս բերելու համար դիտարկվել են հետևյալ ցուցիչները՝ ռեսպոնդենտի ներկայիս աշխատանքը, նրա ներգրավվածությունը համայնքային կառույցներին, երկիրը, որտեղից եկել է, թե ում է ընտրում որպես ամենամոտ ընկեր կախված ռեսպոնդենտի սեռից, տարիքից և կրթությունից:

Գծապատկեր 6. Լոս Անջելեսի և Թեիրանի համայնքների հայերի սոցիալական հարաբերություններում ընդգրկվածության աստիճանը կախված սեռից

Լոս Անջելես

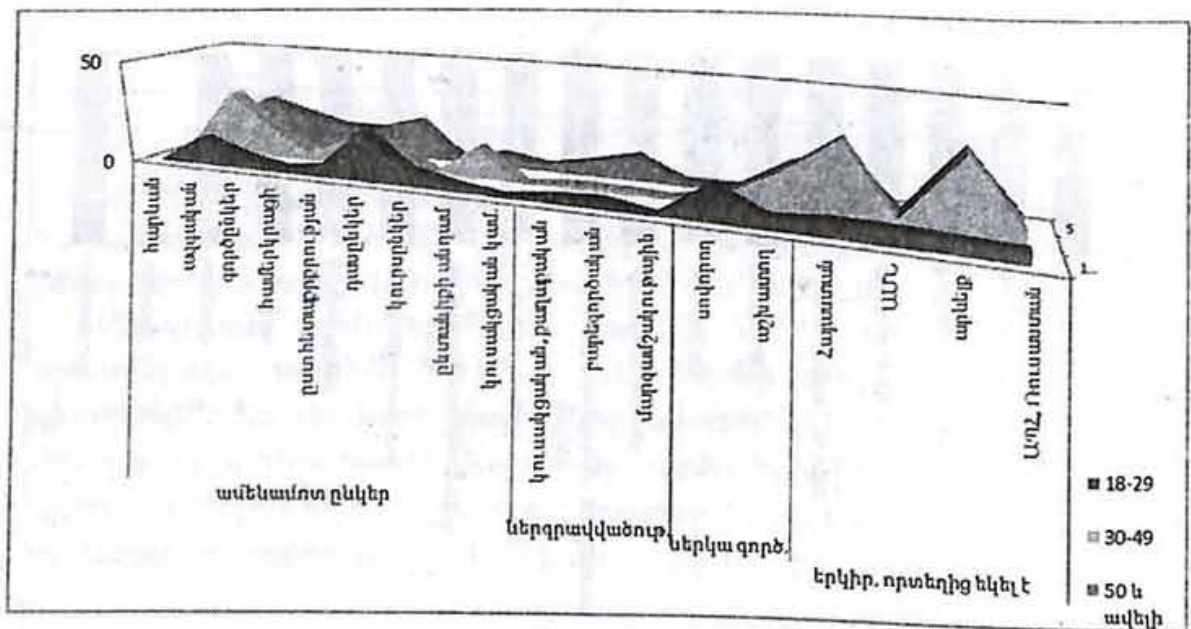
Թեիրան

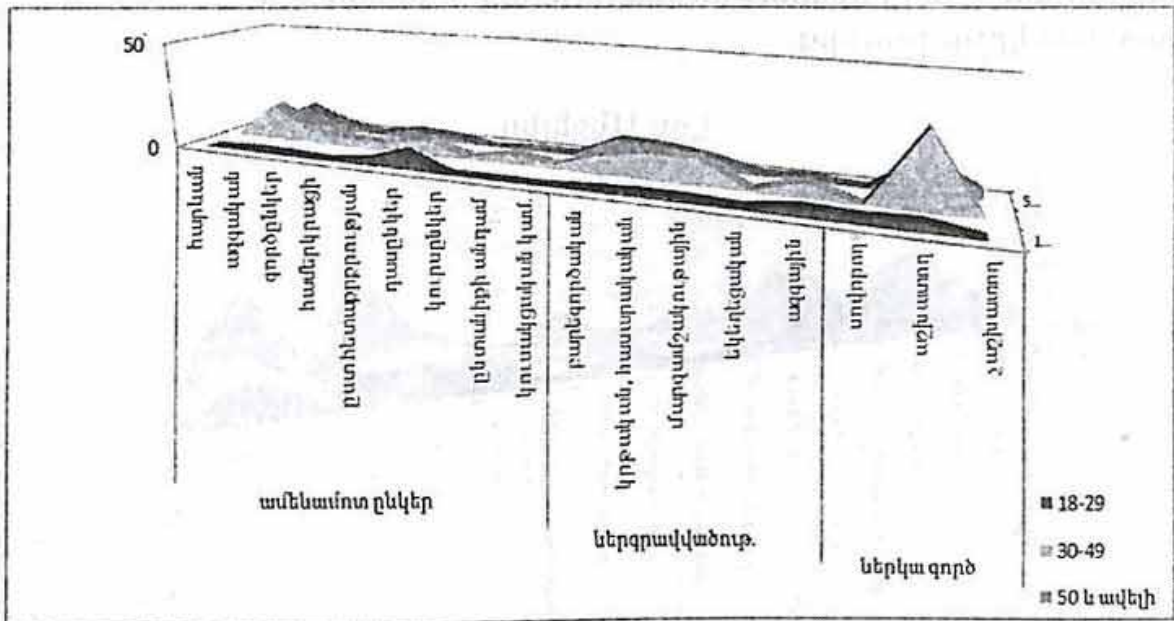
Եթե համեմատենք այս երկու համայնքներում հայերի՝ սոցիալական հարաբերություններում ընդգրկվածության աստիճանը տղամարդկանց և կանանց միջև, ապա պարզ է դառնում, որ կանայք թե՛ Թեհրանում, թե՛ հատկապես Լոս Անջելեսում նկատելիորեն գերազանցում են տղամարդկանց: Ընկերների ընտրության հարցում կանայք ավելի բաց են, նույնը կարելի է ասել նաև համայնքային կառույցների մասին, սակայն փոքր-ինչ այլ է պատկերը աշխատանքի ընտրության ժամանակ: Հատկանշական է, որ Թեհրանում աշխատանքի ընտրության հարցում ամենաբարձր և ամենացածր աստիճաններում զբաղված են տղամարդիկ: Սա կարող է վկայել այն մասին, որ, ելնելով ավանդույթից, ընդունված չէ, որ կանայք զբաղվեն ֆիզիկական աշխատանքով, նրանք նաև հավակնություններ չունեն կարիերայի զարգացման հարցում և հետևաբար աշխատանքի մեջ զբաղեցնում են միջին աստիճաններ:

Գծապատկեր 7. Լոս Անջելեսի և Թեհրանի համայնքների հայերի՝ սոցիալական հարաբերություններում ընդգրկվածության աստիճանը կախված տարիքից

Լոս Անջելես

Թեհրան

Լոս Անջելեսում «50-ից ավելի» տարիքային խմբի կողմից բարձր ակտիվություն է նկատվում աշխատանքային, սոցիալական շփումների և համայնքային կառույցներում ներգրավվածության ցուցանիշներով, ի տարբերություն տարիքային մյուս խմբերի, որոնք առավելապես կենտրոնացած են որոշ խմբերում՝ հիմնականում ցուցաբերելով սոցիալական հարաբերությունների նեղ օղակ և գրեթե ամբողջովին դուրս գալով համայնքային կյանքից:

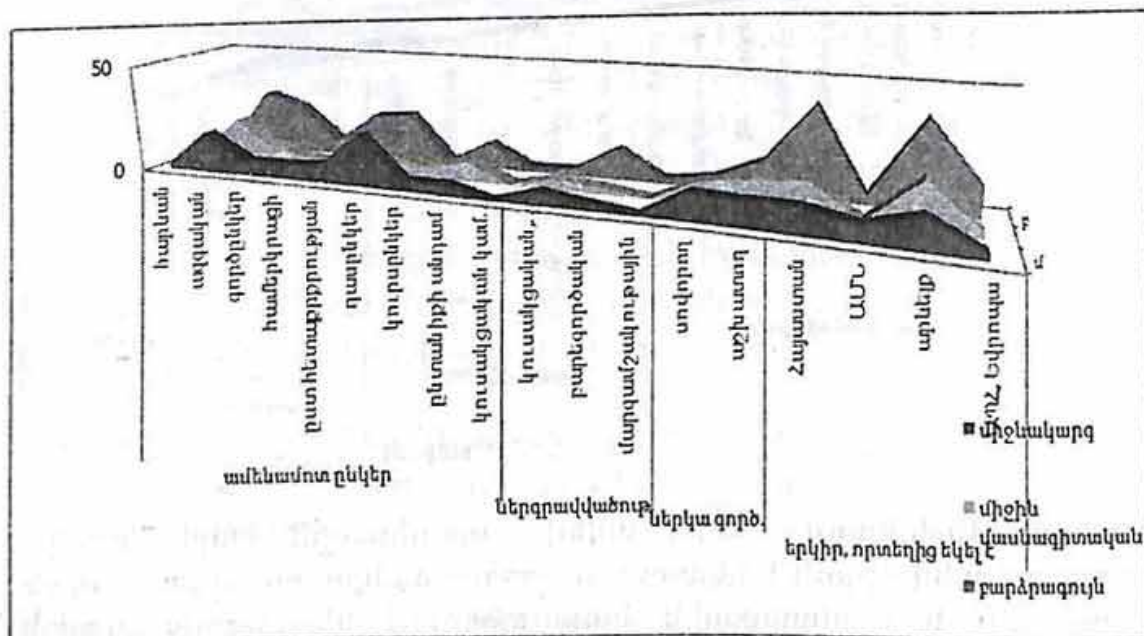
Ինչ վերաբերում է Թեհրանի համայնքին, ապա միջին և բարձր տարիքի խմբերը դրսևորում են գրեթե նույնչափ ակտիվություն բոլոր ոլորտներում, իսկ երիտասարդները նկատվում են սովորողների և մարզամշակութային կառույցների խմբերում:

Հաջորդիվ դիտարկում ենք Լոս Անջելեսի և Թեհրանի համայնքների հայերի՝ սոցիալական հարաբերություններում ընգրկվածության աստիճանը կախված կրթությունից:

Լոս Անջելեսում նկատվում է կրթության բարձր մակարդակ գրեթե բոլոր խմբերում: Հետաքրքիր է, որ միջնակարգ ու միջին մասնագիտական խմբերը բաշխվել են հատկապես համայնքային, այդ թվում կուսակցական-քաղաքական կառույցներում:

Գծապատկեր 8. Լոս Անջելեսի և Թեհրանի համայնքների հայերի սոցիալական հարաբերություններում ընդգրկվածության աստիճանը կախված կրթությունից

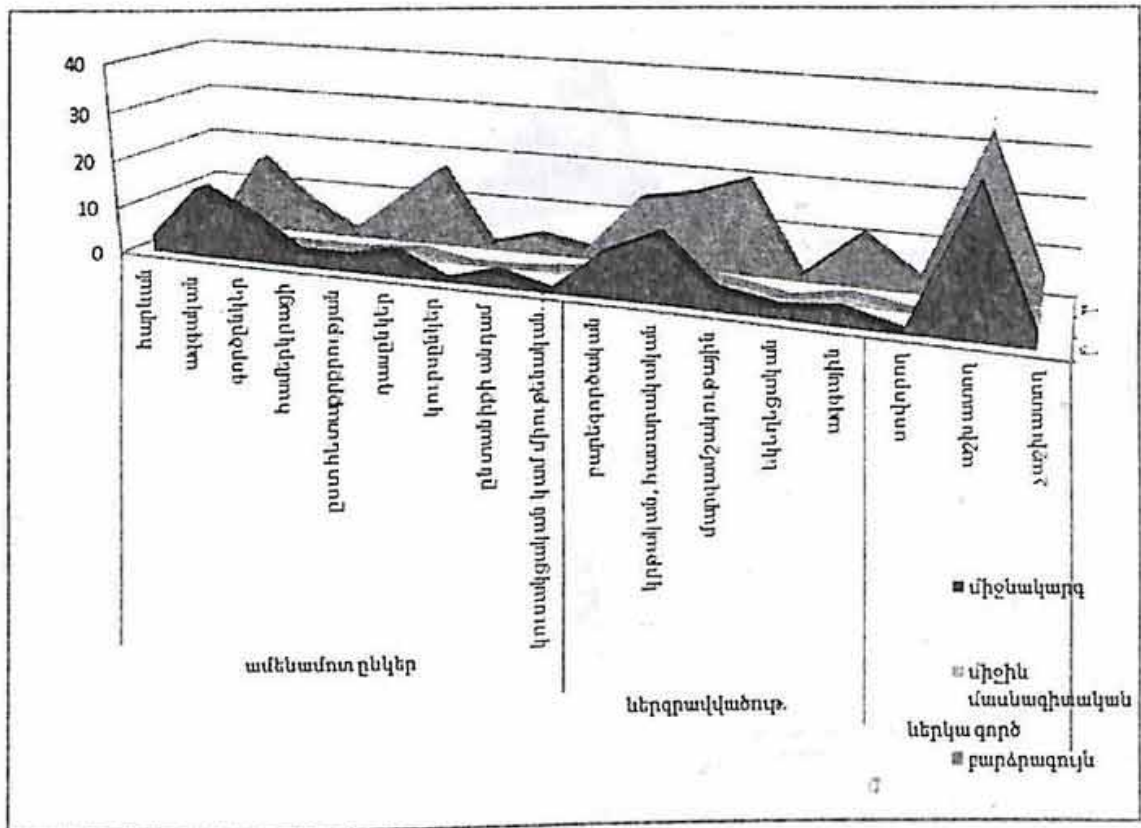
Լոս Անջելես

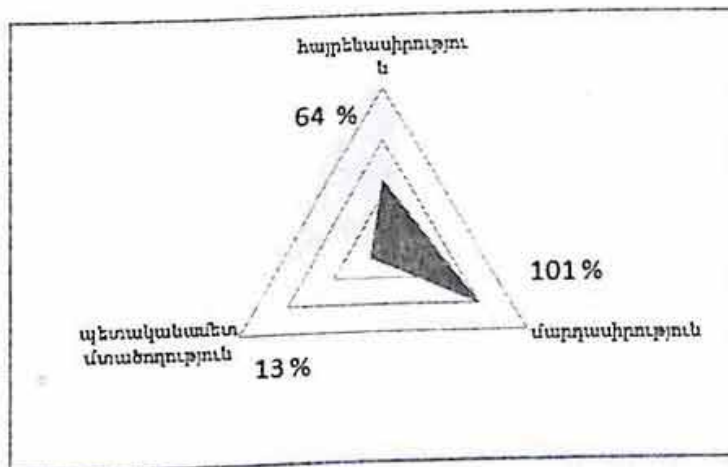
Թեհրանում ևս դիտվում է բարձրագույն կրթություն ստացածների գերակշռություն: Այստեղ հատկանշական է կրթության մակարդակի բևեռացվածությունը որոշ խմբերում՝ եկեղեցի, աշխատանքային որոշ խմբեր:

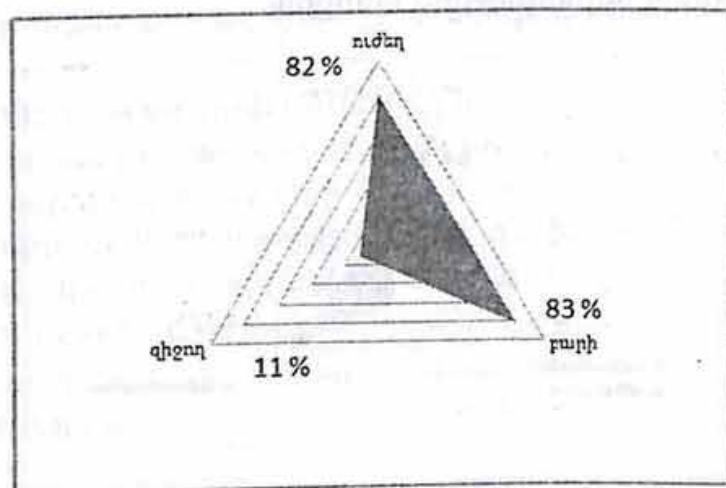
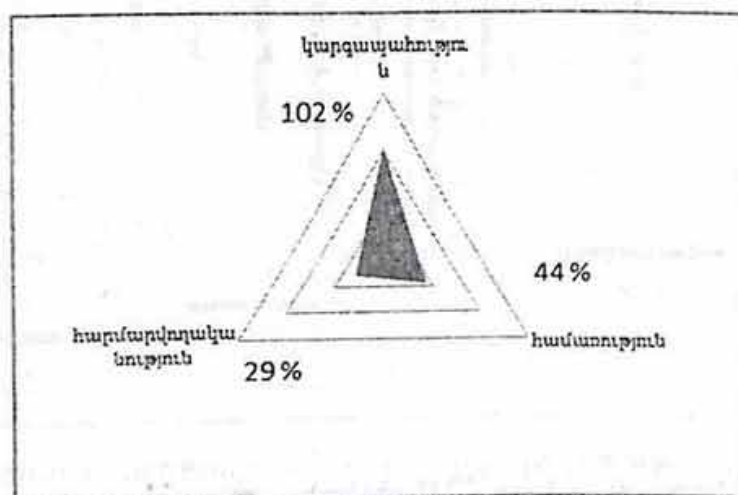
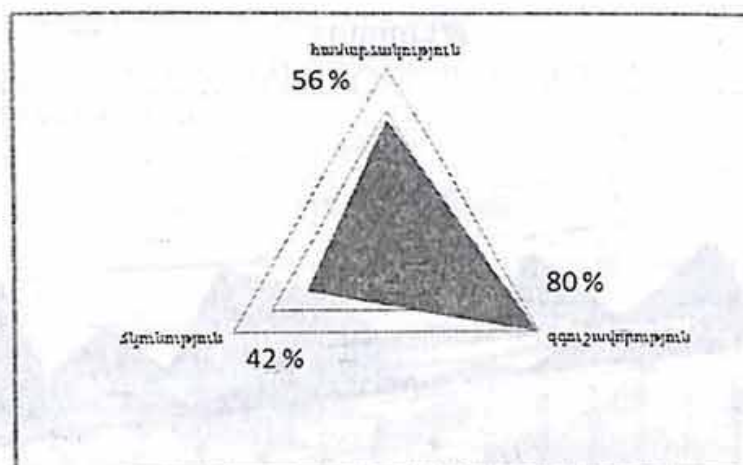
Համայնքում կատարվող խորքային գործընթացների մասին տեղեկություն ստանալու համար անհրաժեշտ է գտնել այնպիսի ցուցիչներ, որոնցով կարելի է համայնքի ներքին կյանքի կարգավորման գործում ավանդական սովորությունների դերի, ինչպես նաև նրա մեջ կատարվող փոփոխությունների մասին որոշակի պատկերացում կազմել: Այդպիսի ցուցիչներից է այն հարցը, թե ինչ որակներ են ուզում դաստիարակել իրենց երեխաների մեջ Լոս Անջելեսի և Թեհրանի հայերը:

Թեիրան

Գծապատկեր 9. Լոս Անջելեսի հայերի վերաբերմունքը երեխաների դաստիարակության հարցին

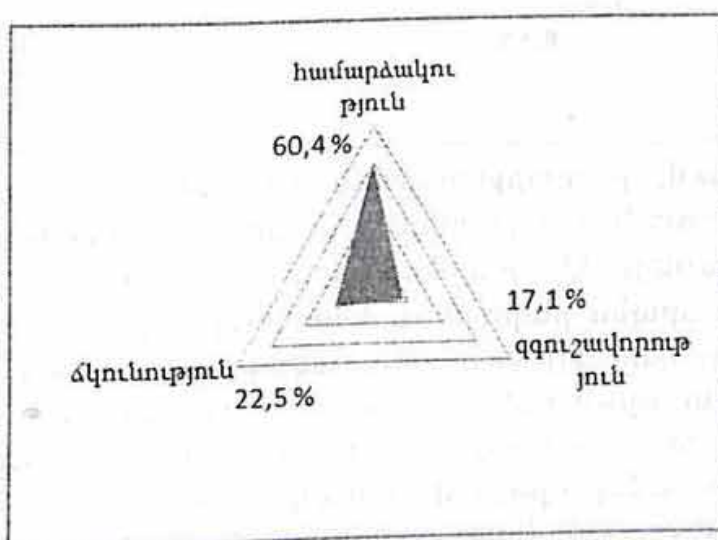
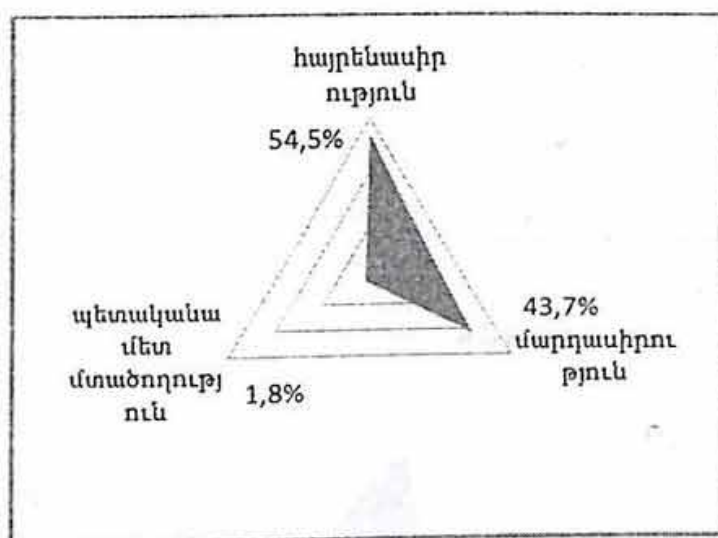

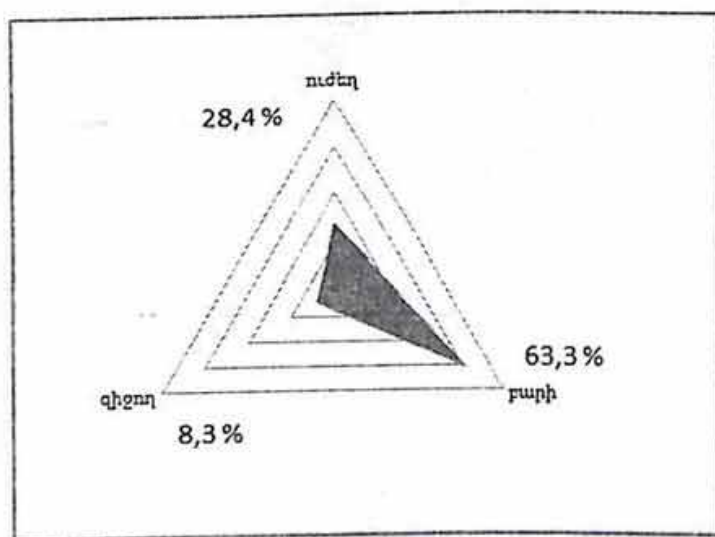
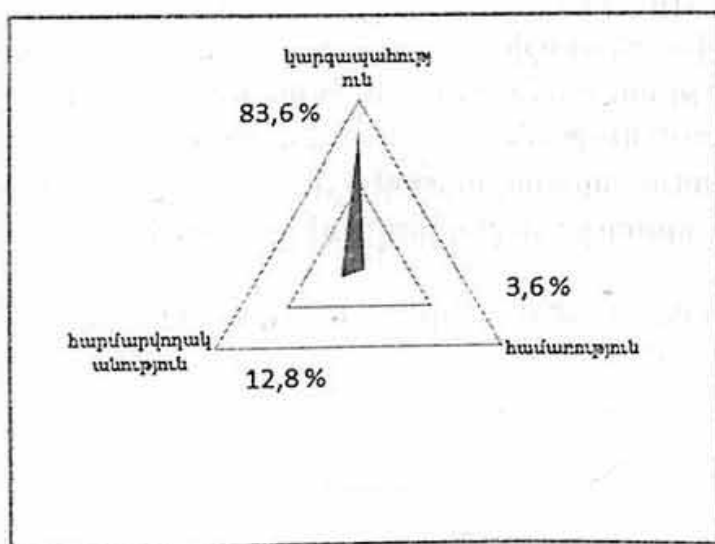

Պատկերից կարելի է տեսնել, որ դաստիարակության հարցում ծնողների նախընտրությունները տրվում են մարդկային որակներին, ինչպես նաև օտար միջավայրում առավել արագ կողմնորոշվելուն և ա-

ռաջընթացին: Միևնույն ժամանակ նկատվում է հակասականություն՝ զիջողության հատկանիշի մերժում, բայց հարմարվողականության, կարգապահության, համառության չափավոր խրախուսում: Կարելի է խոսել նաև ուժեղության, համարձակության խրախուսման մասին, ինչն ավելի շուտ արտագաղթողի ինքնապաշտպանության, օտար միջավայրում զգոնության բարդույթ է հիշեցնում:

Գծապատկեր 10. Թեհրանի հայերի վերաբերմունքը երեխաների դաստիարակության հարցին

Թեհրանում, ի տարբերություն Լոս Անջելեսի, ավելի ուժեղ քնեռացվածություն է նկատվում: Այսպես, թեհրանահայերի կողմից խրախուսելի են հայրենասիրությունը, մարդասիրությունը, բարությունը որպես ընդհանուր հատկանիշներ, իսկ անձնային որակներից խրախուսելի են համարձակությունը, ճկունությունը, հարմարվողականություն, ուժը, մասամբ նաև զգուշավորությունը:

Պարզ է, որ ի տարբերություն Լոս Անջելեսի հայերի, թեհրանահայերն առավել որոշակի ապագա են տեսնում իրենց երեխաների համար՝ առնվազն սոցիալական վարքի առումով, ուստի կողմնորոշվում են ներկայիս անհրաժեշտ չափանիշներից:

Այսպիսով, այլեթնիկ միջավայրում ցանցային վարքի փոփո-

խության կամ առանձնահատկությունների պահպանման համար կարևորագույն գործոններից է տվյալ միջավայրի ազդեցության և ներքին գործոնի հարաբերակցությունը: Որևէ մեկի գերիշխումը հանգեցնում է բոլորովին այլ սոցիալական հարաբերությունների, վարքի և համայնքի ձևավորման:

Բացի արտաքին ու ներքին գործոններից, կարևոր է առանձնացնել անհատ-ընտանիք-համայնք շղթան, որտեղ յուրաքանչյուր բաղադրիչ կարող է հանդես գալ որպես առանձին գործոն համայնքի ձևի, բնույթի, դրա ներսում սոցիալական հարաբերությունների սահմանման համար:

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ
ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Յուրի Հարությունյան

Մոսկվաբնակ հայեր. էթնոսոցիոլոգիական հետազոտության որոշ արդյունքներ

Ակնհայտ է, որ «սեփական» պետության սահմաններում ու դրանից դուրս գտնվող էթնիկ խումբը հիմնականում գտնվում է անձի վերարտադրության տարբեր պայմաններում: «Սեփական» միջավայրում էթնիկ խումբը զարգանում է համաձայն անձի վերարտադրության նորմերի ու պահանջների և նրա սեփական էթնիկ ու մշակութային զարգացման տրամաբանության: Ամենամերձավոր միջավայրերում գտնվող էթնիկ խմբերը, որոնք անհրաժեշտաբար ենթարկվում են ադապտացիայի, կարող են ամբողջովին ձևափոխվել՝ համապատասխան այն երկրի առանձնահատուկ դրսևորումների, որտեղ նրանք ապրում են: Երկու երևույթներն էլ՝ կայունացումը և փոխակերպումը, հայերի մեջ դրսևորվում են: Հայաստանի սահմաններում նրանք այժմ պահպանում են իրենց ազգային առանձնահատկությունները: Երկրի սահմաններից դուրս նրանք փոփոխվում են՝ որոշ չափով պահպանելով իրենց էթնիկական անհատականությունը, որը հարմարեցնում են այլազգի միջավայրին, որը հիմնականում Ռուսաստանն է: Հետագա փոփոխությունները կարող են լինել այնքան զգալի, որ եկած էթնիկ խմբերի երկրորդ և ավելին՝ երրորդ սերնդի մարդիկ կկորցնեն իրենց ժառանգած հիմքային էթնիկ առանձնահատկությունները և վերջիվերջո՝ նույնիսկ իրենց ազգային նույնականացումը (իդենտիկությունը): Արդյունքում նրանց ազգային անհատականությունը կարող է դառնալ միանգամայն պայմանական: Ահա թե ինչու շատ հեղինակներ նույնիսկ տեսական պայմանական: Ահա թե ինչու շատ հեղինակներ նույնիսկ տեսական հարցեր են բարձրացրել ազգերի «սահմանների» և «ազգ» ու «ազգային» գաղափարների միջև եղած հարաբերակցության մասին: Հանրապետությունից դուրս մենք գործունենք ոչ թե ազգերի, այլ ավելի շատ տարածականորեն դիսպերս էթնիկ խմբերի հետ՝ միավորված «մեկ ազգությամբ մարդկանց» համընդհանուր գաղափարի ներքո: Այս գաղափարը հաճախ ձևական է, քանի որ չի ենթադրում էթնիկ ու մշակութային առանձնահատկություններ, և դեռ ավելին, չի

արտահայտի ազգային ու պետական շարժառիթներ:

Այս իրավիճակում Հայաստանից դուրս գտնվող հայերի մեջ կատարված հետազոտությունը հատուկ նշանակություն ունի, քանի որ հայերը պատկանում են ծայրահեղ դիսպերս էթնոսներին: Ըստ 1979 թ. մարդահամարի տվյալների ԽՍՀՄ-ում ապրող հայերի ավելի քան 30%-ն ապրում էր Հայաստանից դուրս, մինչդեռ նախկին խորհրդային պետությունների մյուս ազգերի ներկայացուցիչների, ներառյալ ռուսների, մոտ 18 %-ն էր ապրում իր պետությունից դուրս:

Հայերը նախկինում հիմնականում կենտրոնացած էին Հայաստանում, իսկ Խորհրդային Միության փլուզումից հետո սկսեցին գաղթել ռուսական քաղաքներ և նախկին ԽՍՀՄ-ից դուրս: 1926 թ. Խորհրդային Միության հայերի 47%-ն ապրում էր Հայաստանում, 1989 թ. նրանց թիվն աճեց 2/3-ով (70%): Իսկ սկսած 1990 թ. արձանագրվում է հակադարձ միտումը:

Քանի որ քանակական փոփոխությունները ակնհայտ են, նրանց գլխավոր հանգույցը Ռուսաստանն է՝ որպես հայկական սփյուռքի կենտրոնացման գլխավոր շրջան: Որակական փոփոխությունների ամենակարևոր մասը հավանաբար սփյուռքի տարածական, սոցիալական ու էթնիկական բազմազանությունն է, որն ինքնաբացահատվում է ոչ միայն պետության մեջ, այլև տեղի միջավայրում:

Մոսկվայի համար մենք ունենք բավականաչափ առանձնահատուկ համեմատական հետազոտության ժամանակագրություն, որն իրականում ցույց է տալիս, որ հայկական սփյուռքի գաղափարը միմաստ չէ: Ըստ այս տեղեկությունների՝ ներկայումս Մոսկվայում կան հայերի երկու բավականաչափ տարբեր հայկական խմբեր. հնաբնակներ և նորեկներ, որոնք դեռևս չեն ինտեգրվել միջավայրին: Այս փաստը միանգամայն պարզ է: Հնաբնակները, որոնք Մոսկվա են ժամանել Խորհրդային Միության փլուզումից առաջ, կենտրոնացել են մայրաքաղաքում, ունեն միգրացիայի այն պատճառները, որոնք ոչ մի ընդհանուր բան չունեն հետխորհրդային միգրացիայի հետ, որոնք բացատրվում են ծանր տնտեսական վիճակով: Ավելի վաղ Մոսկվա ժամանած հայերի համար այդ քաղաքը սոցիալական ցատկատախտակ էր հանդիսանում: Մոսկվա ձգտողների գերակշռող մեծամասնությունը ամենաշարժուն երիտասարդ հայերն էին, որոնք կարողացան հարմարվել նոր միջավայրին շատ արագ և սկսեցին ակտիվորեն մասնակցել մայրաքաղաքի սոցիալական կյանքին: Շատ խմբեր, որոնք հիմա են ժամանում, բացարձակապես տարբեր են և

կրում են ծանր դժվարություններ:

Հայ տեղաբնիկների և նորեկների մեջ եղած տարբերությունները ինքնադրսևորվում են նրենց սոցիալական ու էթնիկական առանձնահատկությունների ամբողջ համակարգում: Բավական է ասել, որ հին հայերի 2/3-ը բարձրագույն կրթություն ունի, մինչդեռ այս ցուցանիշը նորեկների մեջ չի գերազանցում 1/4-ը: Կան նաև մեծ տարբերություններ նրանց աշխատանքի ոլորտներում: Հնաբնակ հայերի գրեթե կեսը (41%) աշխատում է կրթության, գիտության, մշակույթի ասպարեզում, իսկ արդյունաբերության, տրանսպորտի, շինարարության և առևտրի մեջ համեմատաբար փոքր խմբեր են ընդգրկված: Նորեկ հայերի աշխատանքի ոլորտները տարբեր են: Նրանց մեծամասնությունը աշխատում է առևտրի, արդյունաբերության, շինարարության, տրանսպորտի, հաղորդակցության և վերջապես՝ կրթության, գիտության, առողջապահության ու մշակույթի ոլորտներում:

Հայերի երկու խմբերի միջև եղած տարբերությունները դրսևորվում են նաև իրենց ընդհանուր մշակութային մոտեցումներում: Նորեկները մեծ մասամբ կապված են հայկական մշակույթին, որը նրանց առանձնացնում է ավելի շուտ եկածներից ու տեղաբնիկներից:

Ռուսաստանի հայերի համար մշակութային տարբերության միանգամայն կարևոր ցուցանիշը լեզուն է: 1990-ականների բոլոր հայ միգրանտները հայերենը համարում են իրենց մայրենի լեզուն, որով վարժ խոսում են: Նրանց միայն 1/3-ն է ռուսերեն լավ խոսում: Մոսկվայի հնաբնակ և այնտեղ ծնված հայերի դրությունը միանգամայն տարբեր է, նրանցից շատերը ռուսերեն ավելի լավ են խոսում, քան՝ հայերեն: Նրանց միայն 38%-ն է պնդում, որ երկու լեզուն էլ հավասարապես լավ գիտի: Ըստ էության սա մեզ հնարավորություն է տալիս, որպեսզի հայերին տարբերենք լեզվական հիմքի վրա՝ մի խմբին անվանելով ռուսախոս, մյուսին՝ հայախոս: Ինչպես ցույց են տալիս 2000 թ. անցկացված հետազոտությունները, ռուսախոս հայերը ռուսերենով են մտածում, նույնիսկ ռուսերենը համարում են մայրենի լեզու: Հայ նորեկների մեջ մարդկանց նման կատեգորիա չկա: Նրանց բոլորի համար (92 %) հայերենը մայրենի լեզու է, որով մտածում են:

Այս մշակութային երկվորությունն ավելի ակնհայտ է երիտասարդ սերնդի մեջ: Մոսկվայի հնաբնակ և այնտեղ ծնված հայերի ավելի քան 60%-ի երեխաներն ընդհանրապես հայերեն չեն խոսում, չնայած որ նրանցից շատերը գրանցված են որպես հայ:

Ակնհայտ է, որ հայերի այս երկու «սուբէթնիկ» խմբերն էլ, իրենց մշակութային առանձնահատկություններով հանդերձ, վարում են

իրենց կենսակերպը և նույնիսկ ունեն շփման տարբեր միջավայրեր: Օրինակ՝ Մոսկվայի հնաբնակ և այնտեղ ծնված հայերը հակված են, որ իրենց ընկերները ռուսներ լինեն (53 %) և ոչ թե հայեր, մինչդեռ հայ նորեկների ընկերական հարաբերությունները հիմնականում հիմնվում են նույն խմբի անդամների միջև:

Հայկական համայնքները, որոնք միավորել են Մոսկվայի հայերին, թվում է, թե անկարող են հաղթահարել ներկայիս դրությունը. Մոսկվայի հնաբնակ և այնտեղ ծնված հայերի ու նորեկների միայն 1315%-ն է կապ պահպանում համայնքների ու համապատասխան կազմակերպությունների հետ: Նորեկները, հին բնակիչները ու հատկապես Մոսկվայում ծնված հայերը փաստորեն կապեր չունեն իրենց էթնիկ խմբերի հետ:

Այս իրավիճակում էթնիկ առանձնահատկությունների հարատևությունը ռուսախոս հայ բնակչության մեծամասնության մեջ, որն ապրում է ժամանակակից ոչ հայկական միջավայրում, հաճախ կասկածի տակ է դրվում: Այս կասկածները ավելի արդարացված դարձան մոսկվաբնակ հայերի շրջանում 2000 թ. կատարված հետազոտության արդյունքների քննարկումից հետո: Մոսկվայի հայերին տրվում էր հետևյալ հարցը՝ «ի՞նչ եք կարծում, դուք աշխարհի քաղաքացի եք, եվրոպայի, Ռուսաստանի, թե՛ Հայաստանի»: Հարցման ենթարկված Մոսկվայի հայերի 1/3-ն իրեն հայ էր ճանաչում, վերոնշյալ ցուցանիշը քիչ է բնորոշ նրանց, ովքեր մեծացել էին Մոսկվայում: Մոսկվայի հայերի գերակշռող մեծամասնությունը (հարցվողների 66%) իրեն համարում էր Ռուսաստանի քաղաքացի, «աշխարհի քաղաքացի» և հազվադեպ՝ եվրոպացի: Ռուսական ինք-անույնականացման տոկոսը ամենաբարձրն էր՝ 44%: Էթնիկ նույնականացման այս չափանիշը թվում է, թե ցույց է տալիս նույնը, ինչ մյուս ցուցանիշները, օրինակ՝ հայրենիքի գաղափարը: Մոսկվայի հայերի միայն 1/3-ն է Հայաստանը համարում իր հայրենիքը, մինչդեռ Մոսկվայում ծնվածների մեջ այս հասկացությունը գոյություն չունի (16%): Բացարձակապես տարբեր է նոր միգրանտների վերաբերմունքը: Նրանց գիտակցության մեջ հայրենիքը Հայաստանն է (80 %) և ոչ թե Ռուսաստանը:

Հայ նորեկների մեջ ակնհայտ է Հայոց ցեղասպանության և Ադրբեջանում կատարված ողբերգական իրադարձությունների վերաբերյալ հիշողությունը: Ի տարբերություն Մոսկվայի հնաբնակ և այնտեղ ծնված հայերի՝ նրանք այդ երկրների հետ հարաբերությունների վերականգնման հեռանկարը պատկերացնում են

առանց որևէ խանդավառության:

Էթնիկական ինքնանույնականացման ուժը և համապատասխանաբար ազգային ինքնագիտակցության արտահայտումը Ռուսաստանի հնաբնակ ու նորեկ հայերի մեջ տարբեր է: Քանի որ առնչվում են օրինականացման գործոնին, տարբեր ինքնանույնականացմամբ մարդիկ իրենց ազգությունը գրանցելու հարցում ունեն տարբեր կարծիքներ: Հայ նորեկների 66% և Մոսկվայում ծնվածների 39%-ն է միայն համարում, որ իրոք նպատակահարմար է: Համապատասխանաբար՝ ազգային ինքնանույնականացման «աշխարհագրական սահմանները» բացահայտվել են որոշակի չափով նաև հայրենիքի փոփոխման գաղափարի միջոցով: Հայ նորեկների 2/3-ը և Մոսկվայում ծնված հայերի 1/3-ը Հայաստանը հայրենիք է համարում: Նույնը բնորոշ է հայ ազգին հատուկ արժեքների համակարգին:

Հայ նորեկներն իրենց ազգին վերագրել են ևս 2/3 արժեքներ, քան՝ ռուսներին, մինչդեռ Մոսկվայում ծնված հայերը շատ ավելի «համեստ» են: Այսպիսով՝ հին բնակիչների ազգային ինքնանույնականացման տարրերն ունեն:

Այս տվյալներն ակնհայտորեն ցույց են տալիս, որ ռուսների միջավայրում, այլ ազգերի ներկայացուցիչներով շրջապատված, հայերն իրենց ազգային ինքնանույնականացումը պահպանում են միայն որոշակիորեն և շատ են փոփոխում: Այս գործընթացը կարող է կոչվել ազգային ինքնագիտակցության միջազգայնացում, եթե ոչ՝ մարում: Այն դրսևորվում է սոցիալական կյանքի տարբեր ոլորտներում, մարդկանց առօրեական վարքագծում և էթնիկ տրանսֆորմացիայի հեռանկարում:

Չափազանցություն չի լինի, եթե ասենք, որ առանց դեպի Ռուսաստան միգրանտների մշտական հոսքի, այն հայերը, որոնք արդեն ապրում են այնտեղ, ակնհայտորեն իրենց կնույնացնեն այդ պետության բնակչության հետ: Տարածական, մասնագիտական, առևտրական, մշակութային ու սոցիալական նույնացման այլ գործոնները ոչ միայն կգերակշռեն, այլև հնաբնակ հայերի համար կլինեն ինքնաբավարարող: Այս դեպքում հայկական լրատվական, հասարակական կազմակերպությունները, որոնք ձգտում են ներկայացնել Ռուսաստանի հայ բնակչությանը, դժվարությամբ կօրինականացնեն իրենց գործունեությունը ռուսական միջավայրում: Եթե մեկն ուզում է հոգ տանել էթնիկական խմբի մասին, ապա պետք է հաշվի առնի նրանց կյանքի առանձնահատուկ բնութագրիչը տարբեր ազգային միջավայրերում: Չի կարող լինել որևէ համընդհանուր

մոտեցում ազգային խնդիրների լուծում գտնելու գործում: Ազգային քաղաքականությունը գերակշռում է երկկողմանիորեն հակադիր կարծրատիպերով՝ իմպերիալ և ռադիկալ ազգայնամոլ, երկուսն էլ պետք է մերժվեն՝ հանուն իրագործելի և արդյունավետ լուծումների: Հայաստանից դուրս գտնվող հայերի խմբերը տարբեր վերաբերմունքի կարիք ունեն ազգային քաղաքականություն վարելիս:

1. Ethnic Groups in Their Own and Another Nations' Environment. The Materials of SovietAmerican Symposium of 1987. Edited by Yu.V. Arutunian. Erevan, 1989; Yu.V. Arutunian. Armenian Muscovites. Social Profile (based on the materials of ethnic and social research). // Social Research, 2001, N 11.

2. Ethnic Groups in Their Own and Another Nations' Environment..., p. 7.

The report will be based on the materials of our research of 2000. The instruments of this research covered the essential aspects of nations' social and cultural development. The selection included 500 Armenian Muscovites and 275 newcomers.

Ժան Գոսագեան

Լոս Անճելըսի հայ համայնքի Ժողովրդագրական պատկերը

Հայաստանի Հանրապետութենէն դուրս, եթէ Ռուսաստանը աշխարհի ամենէն շատ հայ բնակչութիւն ունեցող պետութիւնն է, ապա Լոս Անճելըսը կը համարուի ամենէն հայահոծ հայկական համայնքը: Հայկական Լոս Անճելըսը իր այս հանգամանքը նուաճեց, երբ 20րդ դարու վերջին տասնամեակներէն սկսեալ, Հայաստանի Հանրապետութենէն եւ աշխարհի տարբեր հայկական համայնքներէն գաղթականական հոսանքներ մեծապէս ուռճացուցին տեղական հայկական համայնքը:

Լաւագոյնս ներկայացնելու համար Լոս Անճելըսի հայ համայնքի ժողովրդագրական պատկերը, սոյն յօդուածով ընդհանուր գիծերու մէջ առանձնաբար պիտի ներկայացուին.

- Լոս Անճելըսի հայութեան թուական պատկերի գնահատումը,
- Դէպի ԱՄՆ եւ Լոս Անճելըս կատարուած հայկական գաղթականական հոսանքները,
- Լոս Անճելըսի հայկական աշխարհագրական կեդրոնացումները,
- Սոցիալ-տնտեսական տուեալներ Լոս Անճելըսի հայութեան մասին,
- Հայկական կազմակերպական կառոյցները,
- Հայկական ենթահամայնքները:

Լոս Անճելըսի հայութեան թուական պատկերի գնահատում

Միացեալ Նահանգներու 2010ի մարդահամարի տուեալներով, Միացեալ Նահանգներու ամբողջ տարածքին իրենց ազգութիւնը հայ նկատողներու թիւը 474,559 է, որոնցմէ 241,323 հոգին կ'ապրին Քալիֆորնիոյ նահանգին մէջ: Դարձեալ մարդահամարին համաձայն, իրենց հայկական ինքնութիւնը հաստատած են Լոս Անճելըս քաղաքին մէջ ապրող 73,256 եւ Լոս Անճելըս գաւառի 179,279 բնակիչներ: Մարդահամարէն չորս տարիներ ետք, նոյնինքն ԱՄՆի մարդահամարի գրասենեակի նորագոյն հաշուարկումներուն

համաձայն, Լոս Անճելլես գաւառի հայութեան թուաքանակը 2014ի տուեալներով հասած է 205,869ի:

Իսկ երբ, 2010ի մարդահամարի տուեալներուն համաձայն Լոս Անճելլես գաւառի հայութեան թիւը կը բաղդատենք Քալիֆորնիոյ եւ ԱՄՆի թիւերուն հետ, կը պարզուի հետեւեալը:

- Քալիֆորնիոյ հայութեան թիւը ամերիկահայութեան ընդհանուր թիւին 53.9% է,

- Լոս Անճելլես գաւառի հայութեան թիւը ամերիկահայութեան ընդհանուր թիւին 40.1% է,

- Լոս Անճելլես քաղաքի հայութեան թիւը ամերիկահայութեան ընդհանուր թիւին 16.4% է:

Աշխարհագրական տարածք		Բնակիչներ ըստ մարդահամարի	Տոկոս
ԱՄՆ	USA	447,580	
Քալիֆորնիա	California	241,323	53,9%
Լոս Անճելլես գաւառ	Los Angeles County	179,279	40.1%
Լոս Անճելլես քաղաք	Los Angeles city	73,256	16.4%

Սակայն բացայայտ իրողութիւն է, որ թէ՛ ԱՄՆի եւ թէ Լոս Անճելլես գաւառի հայութեան իսկական թուաքանակը շատ աւելին է, քան ինչ որ մարդահամարի տուեալները կը պարզեն: Ըստ Լոս Անճելլես հրատարակուող «Ասպարէզ» օրաթերթի, դեկտեմբեր 27, 2013ի թիւին մէջ լոյս տեսած իմ յօդուածիս՝ «Միացեալ Նահանգներու Հայութեան Թիւը Կը Գնահատուի 1.2-1.3 Միլիոն», ԱՄՆի հայութեան իսկական թիւը մարդահամարի տուեալներէն շատ աւելին է: Այսինքն յօդուածի խորագրի իսկ նշումով, ԱՄՆի հայութեան իսկական համրանքը առնուազն 1.2 միլիոն է:

ԱՄՆի պետական մարդահամարի ճամբով ներկայացուած թիւի վերատեսութեան պատճառը, հայ բնակիչներու կարեւոր մէկ մասին, իրենց ազգութեան հայ ըլլալը չհաստատելն է: Այս իրողութիւնը արդիւնք է մարդահամարի հարցաթերթիկի պատրաստուած ձեւին,

որ մեծապես կը դժուարացնէ անհատի ազգութեան հաստատումը: Հարցաթերթիկը ուղղակի հարցադրում չի կատարեր անձի ազգային պատկանելիութեան մասին, այլ հարցաթերթիկը ամբողջացնող հայ անհատը պէտք է նշէ, որ ինք կը պատկանի «մէկ այլ ցեղի», ի տարբերութիւն ճերմակ, սեւ, ամերիկացի հնդիկ ցեղերուն, եւ ապա մէկ այլ էջի վրայ պէտք է ձեռագիր կերպով աւելցնէ թէ ինք «հայ» է:

Վերոնշեալ յօդուածով ներկայացուցած եմ երեք տարբեր մօտեցումներ, որպէսզի կարելի ըլլայ մարդահամարէն անկախ, մօտաւոր հաշուարկ կատարել հայութեան իսկական թիւին մասին: Այդ երեք մօտեցումներն են. ա. Լոս Անճելըս գաւառին ենթակայ հայահոծ շրջանի մը հայութեան հարցախոյզի վերլուծումը, բ. Լոս Անճելըս գաւառի հայահոծ մէկ այլ շրջանի հայ քուէարկողներու թիւի վերլուծումը եւ գ. Լոս Անճելըս գաւառի ընդհանուր հայապատկան բնակարաններու թիւի վերլուծումը: Ստորեւ ներկայացուած տախտակը կ'ամփոփէ վերեւ նշուած երեք տարբեր մօտեցումներու հաշուարկներէն ստացուած Լոս Անճելըս գաւառի հայութեան թուական տարբեր պատկերները: Սոյն հաշուարկներուն համաձայն, Լոս Անճելըս գաւառի հայութեան թիւը, ըստ վերոյիշեալ մօտաւոր հաշուարկներուն, կը տարուբերի 315,467ի, 385,449ի եւ 444,612ի միջեւ: Առ այդ, հայութեան թուական իրական պատկերը ունենալու համար, մարդահամարի թիւը պէտք է բազմապատկել 1.76, 2.15 կամ 2.48 անգամով: Այս յօդուածի պարագային, ընդհանրապէս պիտի առաջնորդուինք նուազագոյնով, այսինքն մարդահամարի թիւերը պիտի բազմապատկենք 1.76ով: Ուշադրութիւն պէտք է դարձնել, որ սոյն տոկոսային համեմատութիւնները կարելի չէ գործադրել ամբողջ ԱՄՆի տարածքին համար, որովհետեւ Լոս Անճելըս գաւառի եւ ԱՄՆի այլ շրջաններու հայութեան խտութիւնը եւ հայկական պատկանելիութեան գիտակցութիւնը կը տարբերին շրջանէ շրջան: Ըստ այնմ, տոկոսային համեմատութիւնները եւս կը տարբերին:

Հայութեան թիւի գնահատման մօտեցումներ	Լոս Անճելըս գաւառ	Մարդահամարի թիւը բազմապատկուած
ԱՄՆի 2010ի մարդահամարի տուեալներ	179,279	-
Մարդահամարի նորագոյն տուեալներ	205,869	-

Լոս Անճելըսի հայութեան հարցախոյզի վերլուծում	315,531	1.76 անգամ
Լոս Անճելըսի հայ քուէարկողներու թիւի վերլուծում	385,449	2.15 անգամ
Լոս Անճելըսի հայ բնակարանատէրերու թիւի վերլուծում	444,612	2.48 անգամ

Դէպի ԱՄՆ եւ Լոս Անճելըս կատարուած հայկական գաղթականական հոսանքները

Դէպի Միացեալ Նահանգներ նկատառելի հայկական գաղթականական հոսանք սկսած է 19րդ դարու վերջին երկու տասնամեակներուն, եւ քանի մը ընդմիջումներով հետեւողական կերպով շարունակուած է մինչեւ օրերս: Դէպի ԱՄՆ կատարուած 19րդ դարու վերջաւորութեան գաղթական հոսանքները, ըստ համացանցային Վիքիփիտիա հանրագիտարանին, հետեւեալներն են.

1880-1899 ժամանակաշրջան. Օսմանեան կայսրութենէն ԱՄՆ մուտք գործած են շուրջ 12,000 հայեր, որոնք հիմնականին մէջ համիտեան ջարդերէն փախուստ տալու նպատակով ԱՄՆ ապաստանած անձեր, կամ ամերիկեան միսիոնարներու քաջալերանքով՝ ուսում ստանալու նպատակով ԱՄՆ մեկնած երիտասարդներն են:

1899-1917 ժամանակաշրջան. Ըստ Ամերիկայի գաղթականութեան գրասենեակին, հայկական ջարդերու եւ Համաշխարհային առաջին պատերազմի տեղահանութիւններու բերումով՝ ԱՄՆ ապաստանած են շուրջ 54,000 հայեր: Այսպէս, Համաշխարհային առաջին պատերազմէն ետք, ամերիկահայութեան թիւը հասած է շուրջ 78,000ի: Գաղթականական այս հոսանքներուն ընթացքին, հայութիւնը կեդրոնացած է ԱՄՆի հիւսիս-արեւելեան նահանգներուն մէջ, յատկապէս Նիւ Եորք եւ Մասաչուսէթս նահանգները: Ապա, Քալիֆորնիոյ Ֆրեզնո քաղաքը իր շրջակայքով դարձած է հայ գաղթականներու նախընտրած գլխաւոր բնակավայրերէն մէկը: Իսկ Լոս Անճելըսի մէջ հայկական համայնքը դիմագիծ ունեցած է միմիայն 1920ական թուականներէն սկսեալ:

1918-1945 ժամանակաշրջան. Երկու համաշխարհային պատերազմներուն միջեւ գաղթականական շօշափելի հոսանք տեղի չէ

ունեցած: Մակայն, ներքին տեղափոխութիւններու բերումով, հայ համայնքի թուական ծանրութիւնը սկսած է Ֆրեզնոյէն թեքիլ դէպի Լոս Անճելըս:

1948-1952 ժամանակաշրջան. Համաշխարհային երկրորդ պատերազմէն անմիջապէս ետք, ԱՄՆ իր առաջին զանգուածային հայկական գաղթականութիւնը ունենցած է Գերմանիայէն, երբ գերմանական բանակին կողմէ գերավարուած սովետական բանակի հայ զինուորներ, ազատ արձակուած ըլլալով, խմբովին հասած են Միացեալ Նահանգներ, ապա անոնց մեծագոյն մասը տեղաւորուած է Լոս Անճելըս գաւառի Մոնթեպելլօ քաղաքին մէջ:

Դէպի Միացեալ Նահանգներ յաջորդ հիմնական գաղթականութիւնը թափ առած է 20րդ դարու երկրորդ կէսին, յատկապէս Միջին Արեւելքի հայկական համայնքներէն: Մէկը միւսին ետեւէն քաղաքական անկայունութեանց, քաղաքացիական պատերազմներու եւ պետական յեղաշրջումներու զոհ գացած ու քայքայուած են հայկական համայնքները, եւ մեծաթիւ զանգուածներ գաղթած են ԱՄՆ, ի մասնաւորի Լոս Անճելըս:

Ա. 1952-1956 եգիպտական բանակի սպաներու կողմէ առաջնորդուող ազգայնական շարժումը եւ ստեղծուած քաղաքական ու ապահովական անկայունութիւնը առիթ տուած են եգիպտահայ համայնքին արտագաղթելու դէպի Գանատա եւ մասամբ Միացեալ Նահանգներ:

Բ. 1955 սեպտեմբերի Պոլսոյ հակայոյն ցոյցերու սարսափին բերումով թափ առած է պոլսահայերու արտագաղթը:

Գ. 1960ական թուականներու սկզբնաւորութեան Սուրիոյ մէջ տեղի ունեցան իրարայաջորդ պետական յեղաշրջումներ եւ հայութեան դէմ ծայր տուած հալածանքը ստիպած է մեծ թիւով հայերու մեկնիլ դէպի Լիբանան, Գանատա եւ Միացեալ Նահանգներ՝ յատկապէս Պոսթըն եւ Լոս Անճելըս:

Դ. 1960ական եւ 1970ական թուականներու Իրաքի ներքին քաղաքական խմորումներն ու անկայունութիւնը պատճառ դարձան, որ հայութիւնը նախ արտագաղթէ մասամբ դէպի Լիբանան, եւ ապա դէպի Միացեալ Նահանգներ՝ յատկապէս Լոս Անճելըս գաւառի Կլէնտէյլ քաղաքը:

Ե. 1967ի յունիսին Իսրայէլ պատերազմ մղեց իր դրացի արաբ պետութիւններուն դէմ եւ զքաւման տակ պահեց Երուսաղէմն ու Արեւմտեան ափը: Այդ թուականէն սկսեալ ականատես կ'ըլլանք իսրայէլեան իշխանութեան տակ գտնուող հայկական փոքրաթիւ

համայնքներուն առաւել եւս փոքրացման: Արտագաղթը դարձեալ ուղղուեցաւ դէպի արեւմուտք, մեծ մասամբ դէպի Լոս Անճելըս:

Զ. 1974 յուլիսին Թուրքիա յարձակեցաւ Կիպրոսի վրայ եւ գրաւման ենթարկեց հիւսիսային մասը: Այս յարձակման իբրեւ հետեւանք, համայնքի անդամներէն մաս մը արտագաղթեց դէպի Անգլիա եւ Միացեալ Նահանգներ:

Է. 1975էն սկսեալ եւ տասնամեակէ մը աւելի երկարող ու բազմաթիւ հանգրուաններ թեւակոխած Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմը, լիբանանահայութիւնը ալիք առ ալիք քշեց դէպի Ֆրանսա, Աւստրալիա, Քանադա եւ Միացեալ Նահանգներու հայա-հոծ բոլոր կեդրոնները, յատկապէս Լոս Անճելըս գաւառի մաս կազմող Փասատինայի եւ Սան Ֆերնանտո Հովիտի շրջանները:

Ը. 1979էն սկսեալ, Իսլամական յեղափոխութեան ճամբով տեղի ունեցած պետական յեղաշրջումին պատճառով, երկրի հարուստ եւ բարեկեցիկ դասակարգին հետ, մեծ թիւով հայեր հեռացան Իրանէն եւ հաստատուեցան, հիմնականին մէջ, Լոս Անճելըս գաւառի Կլենտլլ քաղաքը:

Թ. 1990ի օգոստոսին Իրաքի կողմէ Քուէթի վրայ յարձակումը պատճառ հանդիսացաւ, որ պատերազմի հետեւանքով ստեղծուած անապահովութիւնը երկրէն դուրս մղէ լիբանանահայ, սուրիահայ, իրանահայ եւ իրաքահայ համայնքներէն կազմաւորուած այս բարեկեցիկ եւ նորաստեղծ հայ համայնքի գաւակները: Հեռացողները մեծ մասամբ հաստատուեցան Լոս Անճելըսի տարբեր շրջաններուն մէջ:

Ժ. 2003ի մարտին Միացեալ Նահանգներ, գործակցելով միջազգային դաշնակից այլ ուժերու հետ, յարձակեցաւ Իրաքի վրայ, նպատակ ունենալով փճացնել Իրաքի ենթադրեալ «մասսայական ոչնչացման զէնքերը»: Պատերազմին յաջորդող եւ տասնամեակի մը վրայ երկարող ֆիզիքական անապահովութիւնն ու անիշխանութիւնը հայութեան մղեց մասամբ դէպի Իրաքեան Քիւրտիստան ու Սուրիա, եւ ի մասնաւորի դէպի Լոս Անճելըս:

ԺԱ. 2011ի գարնան, Սուրիոյ մէջ արագօրէն թափ առին հակաիշխանական ցոյցերն ու զինեալ յարձակումները: Իշխանութեան եւ հակաիշխանական զինեալ ուժերու շարունակական բախումները ամբողջական քառսի մատնելով երկիրը, պատճառ դարձան հարիւր հազարաւոր բնակիչներու սպանութեան եւ միլիոնաւոր բնակիչներու տեղահանման: Այս արհաւիրքէն զերծ չմտացին երկրի մեծ ու փոքր հայ համայնքները: Մարտ 2014ին, պատմական հայկական Կիլիկիոյ Քեսապ գիւղաքաղաքը ամբողջութեամբ պարսպուեցաւ իր

բնիկ ու հարազատ հայ բնակիչներին, իսկ Հալեպ քաղաքի հայահոծ շրջաններուն կարելուք մէկմասը հիմնովին կործանման ենթարկուեցաւ: Հայ գաղթականներու նախնական ալիքները ուղղուեցան դէպի Լիբանան ու Հայաստան: Սակայն, գաղթականութեան երկրորդական ալիքները սուրիահայութեան քջեցին դէպի Շուէտ եւ դարձեալ դէպի Լոս Անճելըս:

Միջին Արեւելքի հայկական համայնքներէն զատ, 1960-1990 Լոս Անճելըս հաստատուած են նաեւ Արեւելեան Եւրոպայի եւ Խորհրդային Միութեան հանրապետութիւններէն հեռացող շօշափելի թիւով հայեր:

Ա. 1960ական թուականներէն սկսեալ Լոս Անճելըս սկսած են հաստատուիլ Ռումանիոյ, Պուլկարիոյ եւ Յունաստանի հայ համայնքներէն արտագաղթած ընտանիքներ:

Բ. 1970-1989 Խորհրդային Հայաստանէն Միացեալ Նահանգներ արտագաղթած է շուրջ 77,000 հայ (աղբիւր՝ Վիքիփիտիա համայնագիտարան):

Գ. 1988ին տեղի ունեցան Պաքուի հայկական ջարդերը եւ 350,000-400,000 հայեր բռնի ուժով հեռացուեցան Պաքուէն, Սումկայիթէն, Գանձակէն եւ դաշտային Ղարաբաղէն (Գետաշէնէն ու Շահումեանէն մինչեւ Գետաբէկ ու Չարդախլու): Նախնական ալիքները արտագաղթողներուն տարին դէպի Լեռնային Ղարաբաղ, Հայաստանի Հանրապետութիւն եւ Ռուսաստանի տարբեր անկիւնները: Արտագաղթողներու նկատառելի թիւ մը հասաւ Հիւսիսային Քալիֆորնիա Սան Ֆրանսիսքո եւ Սաքրամենթօ: Քալիֆորնիա հասած այս խումբէն մաս մը վերահաստատուած է Լոս Անճելըսի մէջ:

Եթէ մինչեւ 1989 թուականը հայութիւնը ԱՄՆ գաղթած է հայկական սփիւռքի տարբեր անկիւններէն եւ անկախութենէ զուրկ Խորհրդային Հայաստանէն, ապա, նորանկախ Հայաստանի Հանրապետութիւնը, իր ներքին տնտեսական պայմաններուն բերումով, ստիպուած եղաւ անկախութեան դժուարագոյն առաջին տասը տարիներուն ընթացքին, իր դռները բանալու աւելի քան մէկ միլիոն արտագաղթողներու առջեւ: Թէեւ արտագաղթողներու մեծագոյն մասը մեկնեցաւ Ռուսաստան եւ Ուքրանիա, սակայն կարելուք թիւ մը հաստատուեցաւ Յունաստան, Պուլկարիա, Չեխիա, Գերմանիա, Ֆրանսա, Սպանիա եւ ի մասնաւորի Լոս Անճելըս ու Միացեալ Նահանգներու այլ քաղաքներ: Դժբախտաբար, անկախութեան երկրորդ տասնամակին ընթացքին եւս, արտագաղթը տարբեր տարողութիւններով շարունակուեցաւ, եւ Լոս Անճելըս իր բաժինը

ստացաւ հայաստանեան արտագաղթի նորագոյն լայնածաւալ ա-
լիքներէն: Վերջապէս, թէեւ շատ փոքրաթիւ, բայց եւ այնպէս իրենց
ներկայութիւնը զգալի կը դարձնեն նաեւ, Հարաւային Ամերիկայէն
Լոս Անճելըս հաստատուող հայ ընտանիքները:

Այսպէս, ԱՄՆ հաստատուած են հայեր, որոնք արտագաղթած
են աշխարհի բոլոր անկիւններէն, հիմնականին մէջ տեղական տն-
տեսական դժուարութիւններու, քաղաքական տագնապներու եւ
ֆիզիքական անապահովութեան բերումով: Լոս Անճելըս գաւառ
հաստատուած հայութիւնը ժամանած է շուրջ 60 երկիրներէ: Ստորեւ
2010ի մարդահամարի տուեալները, այլ երկիրներէ Լոս Անճելըս
գաւառ հաստատուած հայերու վերաբերեալ:

Արտագաղթողի երկիր		Հայ	Արտագաղթողի երկիր		Հայ
Հայաստան	Armenia	54,698	Ուքրանիա	Ukraine	89
Իրան	Iran	37,303	Մեքսիքո	Mexico	83
Լիբանան	Lebanon	10,393	Պրազիլ	Brazil	72
Սուրիա	Syria	6,319	Հնդկաստան	India	64
Այլ Արմտ. Ասիա	Other West Asia	4,020	Լիպերիա	Liberia	64
Իրաք	Iraq	3,734	Իտալիա	Italy	58
Թուրքիա	Turkey	2,342	Սուտան	Sudan	56
Ռուսիա	Russia	2,204	Նետըրլէնտ	Netherlands	56
Յունաստան	Greece	1,725	Քուպա	Cuba	47
Եգիպտոս	Egypt	633	Լեհաստան	Poland	47
Ռումանիա	Romania	619	Ղազախիստան	Kazakhstan	47
Գերմանիա	Germany	590	Ջուիցերիա	Switzerland	43
Քանադա	Canada	507	Սէուտ. Արաբիա	Saudi Arabia	42
Պուլկարիա	Bulgaria	490	Սերպիա	Serbia	41
Յորդանան	Jordan	401	Լատվիա	Latvia	35
Ֆրանսա	France	383	Հիւ. Ափրիկէ	South Africa	28
Քուէյթ	Kuwait	357	Ուրուկուէյ	Uruguay	26
Այլ Եւրոպա	Other Europe	295	Պելճիքա	Belgium	23

Իսրայել	Israel	292	Նորվեգիա	Norway	12
Ուզպեքիստան	Uzbekistan	171	Իրլանդա	Ireland	12
Արժանթինա	Argentina	168	Սպանիա	Spain	11
Բրիտանիա	Britain	130	Չեխոսլովաքիա	Czechoslovakia	10
Աստրիա	Austria	128	Էլ Սալվադոր	El Salvador	10
Պելառուս	Belarus	109	Մալազիա	Malaysia	8
Եթովպիա	Ethiopia	101	Ֆիլիպին	Philippines	8
Վենեզուելա	Venezuela	101	Ճափոն	Japan	7
Աստրալիա	Australia	94	Մակեդոնիա	Macedonia	7
Շուեդ	Sweden	93	Այլ Աֆրիկե	Other Africa	25
Ինտոնիզիա	Indonesia	90	Այլ Ասիա	Other Central Asia	50

Նախապես հաստատեցինք, որ ԱՄՆ գաղթած հայերուն մեկ մասը միայն իր հայկական ինքնությունը հաստատած է մարդահամարի հարցաթերթիկներուն մէջ: Ուստի, նկատի ունենալով սոյն իրողութիւնը, վերելի սիւնակի մարդահամարի թիւերը պէտք է բազմապատկել, համաձայն վերատեսութեան ենթարկելու մեր տարբեր մօտեցումներուն:

Հոս ուշադրութիւն պէտք է դարձնել նաեւ, որ 2010ի մարդահամարի հաշուարկներուն մէջ, նորագոյն գաղթականական ալիքներու տարեց անհատները տոկոսային աւելի բարձր համեմատութիւն կը կազմեն, քան հին գաղթականական հոսանքներու տարեցները: Մահուան բերումով, բնականաբար, ժամանակի ընթացքին կը նուազի տուեալ երկիրներէն ԱՄՆ հաստատուած տարեցներու թիւը, ըստ այնմ նաեւ, այդ երկրի գաղթականներու ընդհանուր թիւը: Իսկ սոյն գաղթականներուն ամերիկածին զաւակները չեն գումարուիր իրենց ծնողներուն գաղթականական հոսանքի թուաքանակին վրայ: Օրինակ, լիբանանահայութիւնը, որ հիմնականին մէջ Լոս Անճելըս հաստատուած է 1970ական թուականներու վերջերուն, իր տարեցներուն մահացումով, բնականաբար, 2010ի դրութեամբ, ունի համեմատաբար աւելի պակաս թիւ, քան ինչ որ ունէր իր գաղթի գագաթնակէտին: Օրինակ, նոյն կացութեան մատնուած են 20րդ դարու սկզբնաւորութեան Արեւմտեան Հայաստանէն ԱՄՆ հաստատուած գաղթականները, որոնց ամերիկածին սերունդները հիմնականին մէջ

կը կազմեն այսօրուան անգլիախօս ամերիկահայերը:

Լոս Անճելըսի հայկական աշխարհագրական կեդրոնացումները

Լաւագոյնս պատկերացնելու համար Լոս Անճելըսի հայկական աշխարհագրական կեդրոնացումները, նպատակայարմար է նախ պատկերացում ունենալ Լոս Անճելըս գաւառի եւ Լոս Անճելըս քաղաքի վարչաքաղաքական կառոյցին մասին: Ինչպէս նաեւ, թուաքանակի առումով, յստակացնել հայութեան գրաւած դիրքը, այլ փոքրամասնութիւններու հետ բաղդատած:

Լոս Անճելըս գաւառը, ԱՄՆի Քալիֆորնիոյ նահանգի 58 գաւառներէն մէկն է: Լոս Անճելըս գաւառը, 2010ի մարդահամարի տուեալներով, ունի 9,818,605 բնակիչ, եւ, առ այդ, կը համարուի Միացեալ Նահանգներու ամենէն մարդահոծ գաւառը: Լոս Անճելըս գաւառի տարածքը 10,570 քառ. քմ է (4,083 քառ. մղոն), որ հաւասար է Հայաստանի Հանրապետութեան տարածքի մէկ երրորդին, կամ Լիբանանի ամբողջ տարածքին: Ան կը ներառէ լայնձաւայ անտառներ, ընդարձակ անապատային տարածքներ եւ երկու մեծ կղզիներ: Լոս Անճելըս գաւառը կը բաղկանայ 88 քաղաքներէ, որոնցմէ ամենէն մարդաշատ երեքն են. Լոս Անճելըս քաղաքը 3,792,621 բնակիչով, Լոնկ Պիչ քաղաքը 462,257 բնակիչով եւ Կլէնտէյլ քաղաքը 191,719 բնակիչով: Մէկ խօսքով, գործ ունինք անկախ պետականութեան մը տուեալները ունեցող վարչաքաղաքական միաւորի մը հետ: Իսկ Լոս Անճելըս քաղաքի տարածքը 1,280 քառ. քմ է (500 քառ. մղոն) եւ բաժնուած է 98 տեղական թաղամասային շրջաններու (neighborhood): Քաղաքի թաղամասերը եւ բնակելի շէնքերը չեն տարբերիր գաւառի մնացեալ շրջաններէն: Պարզապէս քաղաքը ունի իր շատ աւելի մեծ եւ կեդրոնացած առեւտուրի շուկան: Գաւառը ունի իր Վերակացուներու մարմինը (County Board of Supervisors), քաղաքները ունին իրենց առանձին քաղաքապետական խորհուրդները (city council), իսկ տեղական շրջանները ունին իրենց թաղամասային խորհուրդները (neighborhood council): Այս վերջիններուն իշխանութիւնը կը սահմանափակուի տեղական սահմաններէն ներս, հարցերու վրայ ունեցած մասնակի ու խոհրդանշական իրաւասութեամբ:

Իր ընդարձակ տարածքին տարողութեամբ Լոս Անճելըս գաւառը ունի նաեւ բազմալեզու եւ բազմազգ բնակչութիւն: Այս բազմատեսակ բնակչութեան 38 տոկոսը ծնած է Միացեալ Նահանգներէն դուրս,

իսկ փասցեալին մեծ մասը, գաղթականներու առաջին սերունդը համարուող ամերիկածին գաւակներն են, որոնք ընդհանրապէս կը խօսին իրենց ծնողներու լեզուն: Հայերու կեդրոնացումը Լոս Անճելըս գաւառին մէջ, պատճառ հանդիսացած է, որ մարդահամարի իսկ տուեալներով, Լոս Անճելըս գաւառի ամենէն շատ գործածուող լեզուներու շարքին՝ 167,634 հայախօս հայերով, հայերէնը գրաւէ վեցերորդ տեղը. տե՛ս ներքեւի «Լոս Անճելըսի խօսակցական լեզուները» ցանկը:

Լոս Անճելըսի խօսակցական լեզուները		Անհատ
Միայն անգլերէն	Only English	4,063,042
Սպաներէն	Spanish	3,701,688
Չինարէն	Chinese	358,896
Թակալոկ (Ֆիլիպինի լեզու)	Tagalog (spoken in Phillipines)	218,855
Քորիայերէն	Korean	181,853
Հայերէն	Armenian	167,634
Վիէթնամերէն	Vietnamese	85,397
Պարսկերէն	Persian	74,658
Ռուսերէն	Russian	53,370
Ճափոներէն	Japanese	50,983
Արաբերէն	Arabic	42,830
Ֆրանսերէն	French	38,507

Իսկ ազգային պատկանելութեան ճամբով՝ հայութիւնը, Լոս Անճելըս գաւառի մէջ, լատին (Hispanic), սեւամորթ եւ ասիացի ցեղերէն ետք, կը գրաւէ 5րդ հորիզոնականը (տես տախտակը):

Ազգութիւն		Լոս Անճելըս գաւառի բնակիչ
Գերմանացի	German	467,016
Իրլանտացի	Irish	402,413
Անգլիացի	English	339,900
Իտալացի	Italian	260,937
Հայ	Armenian	179,279
Ռուս	Russian	149,017
Լեհ	Polish	129,577
Ֆրանսացի	French	116,237
Իրանցի	Iranian	88,742
Սկոտլիացի	Scottish	77,416
Արաբ	Arab	76,875

Լոս Անճելլոս գաւառի հայկական աշխարհագրական կեդրոնացումները յստակացնելու համար դարձեալ կը հիմնուինք 2010ի մարդահամարի Լոս Անճելլոս գաւառի տուեալներուն վրայ: Այս մօտեցումով կը յստականան հետեւեալ հիմնական տասը ենթա-բաժանումները:

1. Լոս Անճելլոս գաւառի հարաւային շրջան
2. Լոս Անճելլոս գաւառի հիւսիսային շրջան
3. Լոս Անճելլոս քաղաք
4. Ծովածոցի շրջան
5. Պըրպէնք քաղաք
6. Կլէնտէյլ քաղաք
7. Քրետէնթա Հովիտի շրջան
8. Մանվէլի, Մանլէնտ, Թահլընկայի շրջան
9. Սան Կապրիէլ Հովիտի Հիւսիսային շրջան
10. Սան Կապրիէլ Հովիտի Հարաւային շրջան

Նախքան ենթաբաժանումներու ներկայացումը՝ հայութեան համապատասխան թիւերով, պէտք է անդրադառնալ Լոս Անճելլոս քաղաքի իւրայատուկ իրավիճակին: Լոս Անճելլոս քաղաքին մէջ կը բնակի Լոս Անճելլոս գաւառի հայ բնակչութեան շուրջ 40%-ը, առ այդ կարեւոր է առաւել եւս մանրամասնել քաղաքի տեղական վարչական բաժանումները եւ յստակացնել, թէ քաղաքի տարածքէն ներս ո՞ր ենթաբաժանումներուն մէջ կեդրոնացած են հայերը: Դիւրացնելու համար մեր գործը, զանոնք կը ներկայացնենք ներհայկական հասկացողութեամբ, եւ ոչ թէ հիմնուած Լոս Անճելլոս գաւառի վարչաքաղաքական բաժանումներուն վրայ: Այսպէս, Լոս Անճելլոս քաղաքը կարելի է բաժնել հետեւեալ հայկական չորս ենթաբաժանումներուն.

1. Լոս Անճելլոս քաղաք - Սան Ֆերնանտօ Հովիտի Արեւելեան շրջան
2. Լոս Անճելլոս քաղաք - Սան Ֆերնանտօ Հովիտի Արեւմտեան շրջան
3. Լոս Անճելլոս քաղաք - Սան Ֆերնանտօ Հովիտի Հիւսիսային շրջան
4. Լոս Անճելլոս քաղաք - Հովիվուտի շրջան

Դժբախտաբար 2010ի մարդահամարը չի մանրամասներ հայութեան թուաքանակը քաղաքի տեղական վարչաքաղաքական միավորներու (neighborhood) մակարդակով: Յստակացնելու հա-

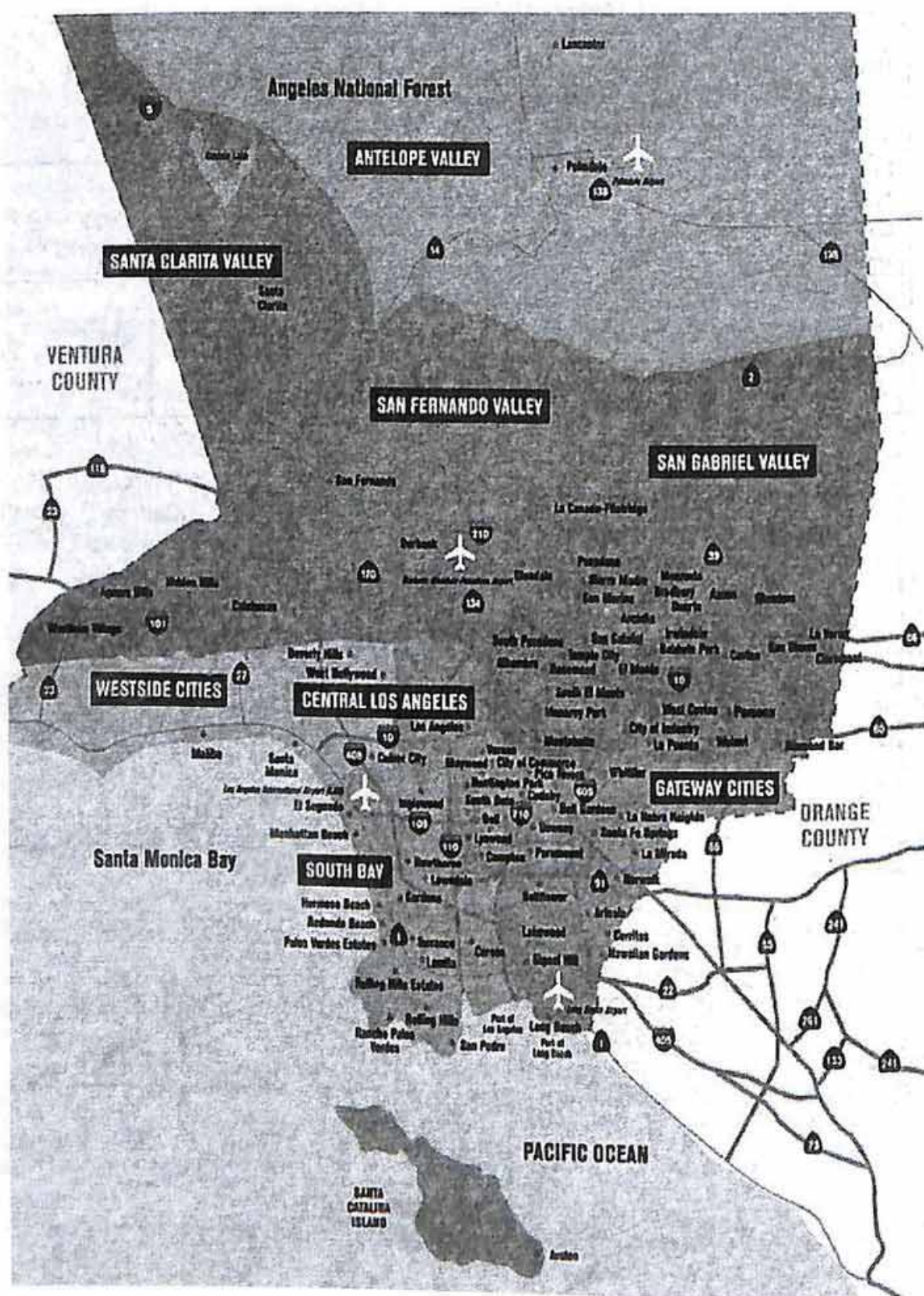
մար Լոս Անճելլոս քաղաքի ենթաբաժանումներու հայութեան թուաքանակը, օգտագործած ենք Լոս Անճելլոս գաւառի ընտրողներու եւ բնակարանատէրերու ցանկերը, որոնք պատրաստուած են գաւառի վարչամեքենային կողմէ եւ կապ չունի մարդահամարին հետ:

Ներքեւի տախտակը կը պարփակէ Լոս Անճելլոս գաւառի, հայկական հասկացողութեամբ բաժնուած, տասը հիմնական ենթաբաժանումներէն ինը, իսկ 10րդ ենթաբաժանումը՝ Լոս Անճելլոս քաղաքը, փոխարինուած է իր չորս հայկական շրջաններով: Իւրաքանչիւր ենթաբաժանում ներկայացուած է իր հայ բնակչութեան մօտաւոր թիւով: Այսպէս, հայկական Լոս Անճելլոսը կը ներկայացուի 13 ենթաբաժանումներով:

Լոս Անճելլոս գաւառ			
Հայկական ենթաբաժանումները	Տեղական վարչաքաղաքական միաւորներ		Հայութեան թիւի մօտաւոր պատկեր
Լոս Անճելլոս քաղաք – Հոլիվուտի շրջան, նեոարեալ Փոքրիկ Հայաստանը Los Angeles city – Hollywood region, including Little Armenia	Հոլիվուտ, ներառեալ Փոքրիկ Հայաստան Ուեսթ Հոլիվուտ Հոլիվուտ Հիլզ Մուանթ Օլիմպիւս Լոս Ֆելիզ Էյլըլ Բաք	Hollywood, including Little Armenia West Hollywood Hollywood Hills Mount Olympus Los Feliz Eagle Rock	34,395
Լոս Անճելլոս քաղաք – Սէն Ֆերնանտօ Հովիտի Հիւսիսային շրջան Los Angeles city – West San Fernando Valley region	Չէթսվորդ Փորթըր Բէնչ Նորթրիտճ Կրանատա Հիլզ Նորթ Հիլզ Միշըն Հիլզ Սիլմար	Northridge Chatsworth Porter Ranch Granada Hills North Hills Mission Hills Sylmar	20,098

Լոս Անձելլես քաղաք – Սան Ֆերնանտո Հովիտի Արեւմտեան շրջան Los Angeles city – West San Fernando Valley region	Էնսինո Թարզանա Վուտլընտ Հիլզ Քալապասաս Ուեսթ Հիլզ Քանոկա Փարք Ուիննեթա Բեզիտա	Encino Tarzana Woodland Hills Calabasas West Hills Canoga Park Winnetka Reseda	18,409
Լոս Անձելլես քաղաք – Սան Ֆերնանտո Հովիտի Արեւելեան շրջան Los Angeles city – East San Fernando Valley region	Սթիւտիօ Սիթի Վելի Վիլեճ Նորթ Հոլիվուտ Վելի Կլեն Շերմըն Օքս Վեն Նայզ Արլեթա Փանօրամա Սիթի Սեն Ֆերնանտո Փաքոյմա Լէյք Վիու Թերըս	Studio City Valley Village North Hollywood Valley Glen Sherman Oaks Van Nuys Arleta Panorama City San Fernando Pacoima Lake View Terrace	41,390
Պըրպէնք Burbank city	Պըրպէնք քաղաք	Burbank city	19,725
Կլենտէյլ քաղաք Glendale city	Կլենտէյլ Մոնթրոզ	Glendale Montrose	103,013
Քրեսենթա Հովիտի շրջ. Crescenta Valley area	Լա-Քրեսենթա, Լա-Քանեատա	La Crescenta, La Canada	8,102
Սենլենտի շրջան Sunland region	Սենլենտ Թախունկա Շէտո Հիլզ Սեն Վալի	Sunland Tujunga Shadow Hills Sun Valley	15,334
Փասատինայի շրջան Pasadena region	Փասատինա Ալթադենա Մոնրովիա	Pasadena Altadena Monrovia	19,340
Սեն Կապրիէլ Հովիտի շրջան San Gabriel Valley region	Մոնթեպելլօ Ուիթթիըր Փիքօ Բիվերա Այլ Սեն Կապրիէլ	Montebello Whittier Pico Rivera Other San Gabriel	15,978

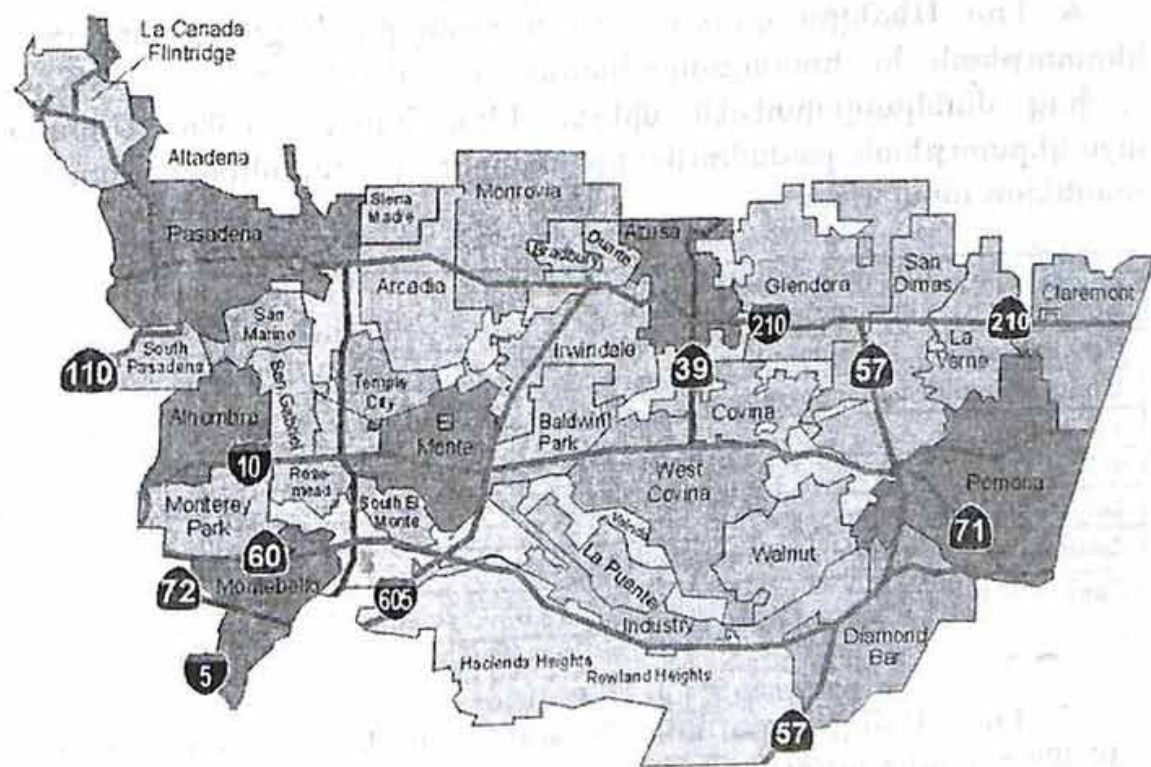
Ծովածոցի շրջան Bay area	Մալիպու Պիչ Սանթա Մոնիքա Թորրենս Րեդոնտո Պիչ Բալոս Վերտես Պեկերի Հիլզ	Malibu Beach Santa Monica Torrance Redondo Beach Palos Verdes Beverly Hills	15,203
Լոս Անճելլես գաւառ Հարաւային շրջան Los Angeles County – Southern region	Լոնկ Պիչ քաղաք Սան Փետրո	Long Beach San Pedro	1,927
Լոս Անճելլես գաւառ Հիւսիսային շրջան Los Angeles County – Northern region	Անթելոփ Նովիտ Նիուհոլ Սանթա Բլարիթա Վալենսիա	Antelope Valley Newhall Santa Clarita city Valencia	5,080

Մէն Ֆերնանսո Հովիտ, Պըրպէնք եւ Կլենտլլ

Ման Կապրիէլ Հովիտ

Սոցիալ-տնտեսական տուեալներ

Մարդահամարը բնականաբար հարուստ աղբիւր է բնորոշելու հայութեան ընկերային (սոցեալ), կրթական եւ տնտեսական իրավիճակը: Ստորեւ յատկանշական տուեալներ Լոս Անճելըս գաւառի հայութեան մասին:

1. Ընդհանուր թիւին 46.4% կը պատկանի արական սեռին, իսկ, 53.6%ը իգական սեռին:

2. 18 տարիքէն վար երիտասարդները կը կազմեն ամերիկահայութեան 17.2%ը: Ամերիկայի ժողովուրդին համար այս թիւը 24% է:

3. 65 տարիքէն վեր անձերը կը կազմեն ընդհանուր ամերիկահայութեան 17.9%ը:

Ամերիկայի ժողովուրդին համար այս թիւը 13% է:

4. Լոս Անճելըսի հայութեան կիսորոշիչ (median) տարիքը 41.5 է, մինչդեռ Ամերիկայի համար այս տարիքը 37.2 է:

5. Հայ ընտանիքի (family) անդամներուն միջինը 3.38 հոգի է, իսկ, տան մը (household) անդամներուն միջին թիւը՝ 2.85:

6. Լոս Անճելըս գաւառի բոլոր մակարդակներու հայ աշակերտութեան եւ համալսարանական ուսանողներու թիւը 48,172 է, իսկ մանկապարտէզէն մինչեւ 12րդ կարգ՝ 28,488: Ստորեւ աշակերտութեան բաժանումները տարբեր դասարանային մակարդակներու համեմատ:

Լոս Անճելըսի հայ աշակերտութեան եւ ուսանողութեան թիւը		
Մանկամտօր (3-4 տարեկան)	2,362	4,9%
Մանկապարտէզ (Kindergarten)	1,552	3.2%
1-8 կարգ	14,807	30,7%
9-12 կարգ	9,767	20,3%
Հայ աշակերտութեան թիւը	28,488	
Համալսարանական ուսանողութեան թիւը	19,684	40,97%
Ընդհանուր գումար	48,172	

7. Լոս Անճելըս գաւառի 25 տարեկան եւ վեր հայերու թիւը 139,389 է, որոնք ուսումնական գետնի վրայ կը կը պարզեն հետեւեալ պատկերը:

25 տարեկան եւ վեր	125,905	
12րդ դասարանը չաւարտած	24,796	19,7%
12րդ դասարանի շրջանաւարտ - High School graduate	33,089	26,3%
2 տարուայ գոլէճ առանց վկայականի	18,335	14,6%
2 տարուայ գոլէճի վկայական - (AA)	11,489	9,1%
4-տարուայ համալսարանի վկայական - (BA/BS)	25,929	20,6%
Մագիստրոսի - (MA/MS) կամ մասնագիտական վկայական	12267	9,7%

8. Ընտանիքներուն 36.8% կը բնակի վարձու բնակարաններու մէջ, իսկ 63.2% տէրն է իր բնակարանին, անշուշտ տարիներու վրայ տարածուող պարտամուրհակով: Բոլոր բնակարաններու թիւը 65,948 է: Առանձնատուները կը կազմեն ընդհանուրի 42%ը:

9. Տունէն ներս խօսակցական լեզուն ունի հետեւեալ պատկերը՝

	Լոս Անճելըս գաւառ		Քալիֆորնիա		ԱՄՆ	
Միայն անգլերէն	16,586	9,7%	50,599	22,1%	182,241	43,0%
Անգլերէն եւ հայերէն	150,286	88,3%	173,484	75,7%	229,282	54,1%
Մէկ այլ լեզու - սպաներէն	1,368	0,8%	2,164	0,9%	4,902	1,2%
Մէկ այլ լեզու	2,001	0,012%	3,044	0,013%	7,126	0,016%

Մարդահամարի տուեալներէն մեկնելով կրնանք հաստատել, որ որքան հեռանանք Լոս Անճելըսէն, այնքան կը բարձրանայ անգլիախօսներու թիւը, եւ որքան մօտենանք Լոս Անճելըսին, այնքան կը բարձրանայ հայախօսներու թիւը:

10. Քաղաքացիութեան ընդհանուր պատկերը ցոյց կու տայ որ, 179,279 բնակիչներէն 72,4%ը եկուոր է մէկ այլ երկրէ:

	179,279	100%
ծնունդով քաղաքացի	49,478	27,6%
ԱՄՆէն դուրս ծնած	129,801	72,4%
Քաղաքացիութիւն ստացած է օրինական դիմումով	87,933	49,0%
Օտար երկրացի, որ քաղաքացիութիւն չունի	41,868	23,4%

11. Եկամուտ ունեցող տուներու միջին (mean) եկամուտը \$77,199 է: Իսկ, կիսորոշիչը (median)՝ \$46,948:

12. Մարդահամարի կողմէ հաշուարկուած 65,948 տուներէն,

a. 19.1%ը ընկերային ապահովագրութիւն կը ստանայ,

- b. 25.6%ը յաւելեալ ընկերային ապահովագրութիւն կը ստանայ,
- c. 4.8%ը հանգստեան թոշակ կը ստանայ,
- d. 8.8%ը կառավարութենէն ձրի ուտեստեղէնի օժանդակութիւն կը ստանայ:

13. Աղքատութեան մակարդակէն վար կը գտնուին

- a. 18 տարեկան եւ վար անձերու 25.1%ը,
- b. 18-64 տարեկան անձերու 19.4%ը,
- c. 65 տարեկան եւ վեր անձերու 27.0%ը;
- d. Ընտանիքներու 17.4%ը,
- e. Առանց ամուսինի ընտանիքներու 19.3%ը:

14. Լոս Անճելըս գաւառի տարածքի ԱՄՆի Ներկայացուցիչներու տան ընտրական տարածքներէն երեքը, որոնք հայկական մեծաթիւ բնակչութիւն ունին, 2010ի դրութեամբ հետեւեալներն են.

- Ընտրական տարածք թիւ 28 117,656 հայ բնակիչ
- Ընտրական տարածք թիւ 29 29,708 հայ բնակիչ
- Ընտրական տարածք թիւ 30 21,803 հայ բնակիչ:

Հայկական կազմակերպական կառոյցները

Աշխարհագրական ենթաբաժանումներէն անկախ, Լոս Անճելըսի հայ համայնքը կարելի է տարբեր շերտաւորումներու ենթարկել, համաձայն անհատի կրօնական, կուսակցական, հայրենակցական պատկանելիութեանց:

Կրօնական համայնքներ

Լոս Անճելըս գաւառէն ներս կը գործեն դարերէ ի վեր հայ ազգէն ներս հոգեւոր ներկայութիւն ունեցող Հայ Առաքելական եւ Հայ Կաթողիկէ եկեղեցիները: Հայ Աւետարանական եկեղեցին, որ հայկական իրականութեան մէջ գործունեայ է 19րդ դարու կէսերէն սկսեալ, ներկայութիւն է նաեւ Լոս Անճելըս գաւառէն ներս: Հայ Առաքելական համայնքը կը գործէ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան (Էջմիածին) եւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան (Լիբանան) հովանիին տակ գտնուող եւ իրարմէ անկախ գործունէութիւն ունեցող երկու տարբեր առաջնորդարաններու ղեկավարութեամբ: Լոս Անճելըսի կաթողիկէ համայնքը ենթակայ է Նիւ Եորքի մէջ գտնուող Հիւսիսային Ամերիկայի Հայ Կաթողիկէ առաջնորդարանին (Eparchy), որ իր կարգին ենթակայ է Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքութեան, որ կը գտնուի

(Զմմառ, Լիբանան): Լոս Անճելըսի կաթողիկե համայնքն ներս գործօն են Վենետիկի Մխիթարեան հայրերու միաբանութիւնը եւ Անարատ յղութեան հայ քոյրերու միաբանութիւնը: Աւետարանական համայնքը եկեղեցիներու համախմբում մըն է, որ կը գործէ Հիւսիսային Ամերիկայի Հայ Աւետարանական Միութեան տակ (Armenian Evangelical Union of North America): Աւետարանական այս համախմբումէն զատ կը գործեն նաեւ այլազան քրիստոնէական եղբայրութիւններ եւ աւետարանական անկախ եկեղեցիներ եւ օտար եկեղեցիներու մասնաճիւղեր: Հայ ընտանիքներ ենթակայ են նաեւ կրօնական աղանդներու ազդեցութեան:

Վերոյիշեալ հիմնական չորս համայնքներու հովանաւորութեան տակ կը գործեն բազմաթիւ եկեղեցիներ եւ ամէնօրեայ դպրոցներ: Բնականաբար, եկեղեցիները իրարմէ մեծապէս կը տարբերին ֆիզիքական չափով, անդամակցութեան թիւով եւ կրօնաբարոյական հեղինակութեամբ: ԱՄՆի օրէնքներով եկեղեցին ոչ-շահութաբեր կազմակերպութիւն մըն է, որ պէտք է ունենայ իր պաշտօնապէս արձանագրուած անդամները: Հայ եկեղեցին, յարգելով հանդերձ սոյն օրէնքը, օրինական անդամակցութեան կողքին ունի հազարաւոր հաւատացեալներ, որոնք պարզապէս պաշտօնապէս չեն գրանցուած:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Առաջնորդարանի հովանիին տակ կը գտնուին հետեւեալ եկեղեցիները.

Առաջնորդարան՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան	Պըրպէնք
Սուրբ Ղետկոյ Եկեղեցի	Պըրպէնք
Սուրբ Պետրոս Եկեղեցի	Կլէնտէյլ
Սուրբ Գեորգ Եկեղեցի	Կլէնտէյլ
Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցի	Փասատինա
Սուրբ Յովաննու Կարապետ Եկեղեցի	Հոլիվուտ
Սուրբ Պետրոս Եկեղեցի	Շըրմըն Օքս
Սուրբ Յակոբ Եկեղեցի	Ինկըլվուտ
Սուրբ Սարգիս Եկեղեցի	Սանթա Քլարիթա
Հայ Առաքելական Եկեղեցիի Ծխական շրջան	Լա Վերն
Հայ Առաքելական Եկեղեցիի Ծխական շրջան	Լէնքեսթըր-Փալմտէյլ

Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Առաջնորդարանի հովանիին տակ կը գտնուին.

Առաջնորդարան՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան	Լա Քրետէնթա
Սուրբ Տրդատ Եկեղեցի	Լա Քրետէնթա
Սուրբ Աստուածածին Եկեղեցի	Կլէնտլլ
Սուրբ Սարգիս Եկեղեցի	Փասատինա
Սուրբ Կարապետ Եկեղեցի	Հոլիվուտ
Սուրբ Խաչ Եկեղեցի	Մոնթէպելլօ
Սրբոց Նահատակաց Եկեղեցի	Էնսինօ
Հայ Առաքելական Եկեղեցիի Ծխական շրջան	Նորթ Հոլիվուտ
Հայ Առաքելական Եկեղեցիի Ծխական շրջան	Քրետէնթա Հոլիս

Հայ Կաթողիկէ համայնքի հովանիին տակ կը գտնուին.

Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ Կաթողիկէ Եկեղեցի	Կլէնտլլ
Թագուհի Մարտիրոսաց Կաթողիկէ Եկեղեցի	Լոս Անճելըս

Հայ Աւետարանական համայնքէն ներս գործող Հիսիսային Ամերիկայի Հայ Աւետարանական Միութեան անդամ եկեղեցիներն են.

Հիսիսային Ամերիկայի հայ աւետարանական միութեան անդամ եկեղեցիներ	
Միացեալ Հայ ժողովական Եկեղեցի	Սթիւտիո Սիթի
Էմանուէլ Հայ Ժողովական Եկեղեցի	Տաունի
Armenian Church of The Nazarene	Կլէնտլլ
Հայ Աւետարանական Եղբայրներու Եկեղեցի	Կլէնտլլ
Սուրբ Երրորդութիւն Հայ Աւետարանական Եկեղեցի	Կլէնտլլ
Սուրբ Նարեկ Հայկական Եկեղեցի	Ուիթերը
Սուրբ Երրորդութիւն Հայոց Եկեղեցի	Նորթ Հոլիվուտ
Քրիստոս Հայկական Եկեղեցի	Լա Քրետէնթա
Հայ Աւետարանական Եկեղեցի	Հոլիվուտ
Կիլիկիա Աւետարանական Եկեղեցի	Փասատինա
Christian Outreach for Armenians Church	Կլէնտլլ

Միօրեայ եւ ամենօրեայ դպրոցներ

Լոս Անճելըսէն ներս կը գործադրուին միօրեայ հայեցի դաստիարակութեան ծրագիրներ: Բոլոր եկեղեցիներն ալ անխտիր ունին իրենց կողքին գործող կիրակնօրեայ դպրոցներ, հայերէն լեզուի եւ կրօնաբարոյախօսական դաստիարակութեան համար: Հասարակական կարգ մը կազմակերպութիւններ կ'իրականացնեն հայ

լեզուի եւ պատմութեան շաքաթօրեայ ծրագիրներ: Հայ Օգնութեան Միութիւնը շրջանէն ներս իր հովանիին տակ ունի աւելի քան տասը նման միօրեայ դպրոցներ:

Ամենօրեայ հայկական դպրոցներու բացարձակ մեծամասնութիւնը կը գործէ կրօնական համայնքներու ղեկավարութեան տակ, ըլլայ այդ անմիջական հսկողութեամբ, թէ լայն լիազօրութիւններով: Կարգ մը դպրոցներ կը հովանաւորուին բարեգործական եւ մշակութային կազմակերպութիւններու կողմէ:

Դպրոցները եւս իրարմէ կը տարբերին թիւով, չափով, դասարաններու կարգերու մակարդակով: Բոլոր դպրոցներն ալ ունին իրենց նախադպրոցական 2-4 տարեկան երեխաներու ինամատարական մանկամստուրները: Ստորեւ, առանց մանկամստուրներու թիւին, դպրոցներու ընդհանուր պատկերը 2013-2014ի դրութեամբ.

Անուն	Շրջան	Հովանաւոր	13-14ի Աշակերտ	Կարգ
Մանուկեան - Նազարեան դպրոց	Արեւմտեան Սան Ֆերնանտո Հովիտ	Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւն	584	Մանկ. 12րդ
Ֆերահեան Ազգային վարժարան	Արեւմտեան Սան Ֆերնանտո Հովիտ	Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Առաջնորդարան	514	Մանկ. 12րդ
Մեսրոպեան Ազգային վարժարան	Սան Կապրիէլ Հովիտ	Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Առաջնորդարան	154	Մանկ. 12րդ
Ալէք Փիլիպոս Ազգային վարժարան	Հովիվուտ	Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Առաջնորդարան	492	Մանկ. 12րդ
Արշակ Տիգրանեան դպրոց	Հովիվուտ	Թեքէեան Մշակութային Միութիւն	160	Մանկ. 12րդ
Վաչէ Մանուկեան Երկրորդական դպրոց	Փասատինա	Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւն	162	9րդ - 12րդ
Շամլեան Ազգային վարժարան	Կյնտէլ	Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Առաջնորդարան	560	Մանկ. 8րդ

Հայ Քոյրերու դպրոց	Մոնթրոզ, Կլենտել	Կաթողիկէ համայնք	201	Մանկ. 8րդ
Մերտինեան Աւետարանական դպրոց	Արեւելեան Սան Ֆերնանտո Հովիտ	Աւետարանական համայնք	158	Մանկ. 8րդ
Յովսէփեան դպրոց	Փասատինա	Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան Առաջնորդարան	156	Մանկ. 8րդ
Սահակ Մեսրոպ Քրիստոնէական Դպրոց	Ալթատինա	Անկախ Կրօնական	152	Մանկ. 8րդ

Վերոյիշեալ տուեալներով Լոս Անճելըս գաւառի հայկական դպրոցներու աշակերտութեան ընդհանուր թիւը 3,293 է: Ըստ մարդահամարի տուեալներուն, Լոս Անճելըս գաւառի մանկա-պարտէզէն մինչեւ 12րդ կարգ աշակերտներուն ընդհանուր թիւը 28,488 է: Հայ աշակերտներուն իսկական թիւը ունենալու համար, զայն պէտք է բազմապատկել առնուազն 1.76 անգամ, որ կ'ընէ մօտ 50,139 աշակերտ: Այսպէս, հայկական դպրոցի աշակերտներու թիւը ընդհանուրին 6.6 տոկոսը կը կազմէ:

Կուսակցութիւններ եւ կազմակերպութիւններ

Սփիւռքի տարածքին, շուրջ դար մըն է, որ կը գործեն համահայկական բնոյթ ունեցող ազգային երեք կուսակցութիւնները՝ Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան կուսակցութիւնը (ՄԴՀԿ), Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը (ՀԾԴ) եւ Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը (ՌԱԿ): Անկախ իրենց սկզբնական առաքելութիւններէն եւ գաղափարախօսութիւններէն, երեք կուսակցութիւններն ալ լիովին լծուեցան Յեղասպանութենէն ետք տարագիր դարձած հայութեան ֆիզիքական փրկութեան գործին, համայնքներու կազմակերպման աշխատանքներուն եւ ի վերջոյ միջազգային գետնի վրայ Հայ Դատի հետապնդման:

Կուսակցութիւնները իրենց կողքին ստեղծեցին բարեսիրական, մարզական, մշակութային, կրթական եւ երիտասարդական կազմակերպութիւններ եւ հրատարակեցին պաշտօնաթերթեր: Կուսակցութիւններու ղեկավարութիւնը դարձաւ, իւրաքանչիւրը իր ազդեցութեան գօտիին մէջ գտնուող հայութեան համար,

կառավարություն, իսկ կազմակերպությունները՝ նախարարություններ: Այս ռազմավարությունը մեծ յաջողություն գտաւ յատկապէս Միջին Արեւելքի մէջ, ուր հիւրընկալ պետութեանց իսկական կառավարությունները ի վիճակի չէին լիովին հասնելու իրենց ժողովուրդի ընկերատնտեսական կարիքներուն:

Սփիոքի առաջին 50 տարիներուն ծնունդ առած ու կազմաւորուած կառոյցները շարունակուեցան յաջորդող 50 տարիներուն ընթացքին: Գաղթականական հոսանքները իրենց հետ ԱՄՆ բերին միջինարեւելեան հայ համայնքներու կառոյցները եւ ԱՄՆի համայնքները սկսան նմանիլ Միջին Արեւելքի համայնքներուն, իրենց համագործակցութեան ու առճակատման զուգահեռ գործընթացներով:

Ստորեւ Լոս Անճելըսէն ներս գործող եւ կուսակցութիւններու շուրջ կազմաւորուած կառոյցները.

	Ս.Դ.Հ.Գ.	Հ.Յ.Դ.	Ռ.Ա.Գ.
Մշակութային	Նոր Սերունդ Մշակութային Միութիւն	Համազգային Մշակութային Միութիւն	Թեքէեան Մշակութային Միութիւն
Բարեսիրական	Հ.Բ.Ը.Մ. Հայ Բարեսիրական եւ Կրթական Միութիւն	ՀՕՄ Հայ Օգնութեան Միութիւն	
Մարզական	Հ.Մ.Մ. Հայ Մարզական Միութիւն	ՀՄԸՄ Հայ Մարմն. Միութիւն	
Երիտասարդական	Կայծ Երիտասարդական Միութիւն	Հայ Երիտասարդաց Դաշնակցութիւն	Արմէնական Երիտասարդ. Շարժում
Հայ Դատ - Քաղաքական	Հայ-Ամերիկեան Խորհուրդ Armenian Council of America - ACA	Ամերկայի Հայ Դատի Յանձնախումբ Armenian National Committee - ANCA	Ամերիկայի Հայ Իրաւանց Խորհուրդ Armenian Rights Council of America - ARCA

Պաշտօնաթերթ	Մասիս շաբաթաթերթ	Ասպարեզ օրաթերթ	Նոր Օր շաբաթաթերթ
-------------	---------------------	--------------------	----------------------

Կուսակցությունները, իրենց շուրջ կազմաւորուած կառոյցի գործունէութիւնը արդիւնաւէտ դարձնելու նպատակով, հիմնաւէն նաեւ կեդրոնատեղիներ, ուրկէ իրենք եւ իրենց գործակից կազմակերպութիւնները կը վարեն իրենց աշխատանքները: Այս առումով, իւրաքանչիւր կուսակցութիւն Լոս Անճելըսի մէջ ունի իր կեդրոնատեղին: Իսկ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը, Լոս Անճելըս գաւառի ենթաբաժանումներէն տասին մէջ հիմնադրելով մէկական «Հայ Կեդրոն», ստեղծած է կեդրոնատեղիներու լայն ցանց մը:

Լայնատարած գործունէութեամբ եւ բազմաթիւ մասնաճիւղերով, յատուկ դերակատարութիւն ունին Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւնը եւ Հայ Օգնութեան Միութիւնը: Իսկ քաղաքական կուսակցութիւններէն եւ անոնց շուրջ համախմբուած կազմակերպութիւններէն անկախ, համայնքէն ներս կարելոր ներկայութիւն է նաեւ Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը (ՀԲԸՄ), իր բարեսիրական, կրթական եւ մարզական գործունէութեամբ:

Հայրենակցական միութիւններ

Շրջանէն ներս գոյութիւն ունին երկու տեսակի հայրենակցական միութիւններ: Առաջինը, մայր հայրենիքէն հեռացած, առաջին գաղթականական բեկորները համախմբող միութիւններն են: Հայրենի յիշատակներով գաղթականները քով-քովի բերելու եւ հայրենի սովորութիւնները վառ պահելու կը ծառայէին Երկրի հայրենակցական միութիւնները: Տակաւին Լոս Անճելըսի մէջ կը գոյատեւեն հետեւեալ հայրենի շրջաններու հայրենակցական միութիւնները. Տարօն, Վասպուրական, Խարբերդ, Զեյթուն, Այնթապ, Մարաշ, Ուրֆա, Քիլիս, Միս, Չորք Մարգարան, Մուսա Լեռ, Քէսապ, Թաւրիզ, Ուրմիա, Մալմաստ: Ինչպէս նաեւ Իրանի հարաւէն պատմական Փերիան ու Նոր Զուղան: Վստահաբար ասոնց վրայ պիտի աւելնան նորերը ու անգործօն դարձաները:

Երկրորդը, մայր հայրենիքէն դուրս, հիւրընկալ երկրէ մը վերստին գաղթական դարձած հայորդիները համախմբելու կը

ծառայել: Նկատի ունենալով, որ այս հայրենակցական միութիւնները յարաբերաբար աւելի երիտասարդ են, անոնք ինքնաբերաբար նաեւ աւելի գործունեայ են: Միիւրեքեան գաղթօճախներու անուններով՝ հետեւեալ հայրենակցական միութիւնները կը գործեն Լոս Անճելըսի մէջ. իրանահայ, իրաքահայ, պոլսահայ, ռումանահայ, յունահայ եւ պուլկարահայ: Ասոնցմէ առաջին չորսը ունին իրենց անձնական կեդրոնատեղիները:

Արուեստներու ուսուցման մասնագիտական դպրոցներ

Վերջին 25 տարիներուն ընթացքին նոր երեւոյթ մըն է արուեստի վերաբերեալ մասնագիտական դպրոցներու զարգացումը: Մշակոյթի բնագաւառին մէջ մասնագիտացած անձեր՝ պարի, նկարչութեան, երգեցողութեան, երաժշտական գործիքներու ուսուցման վերբերեալ դասընթացքներ կը կազմակերպեն, ի դիմաց մասնագիտական մակարդակի նիւթական վարձատրութեան: Այս մօտեցումը յեղաշրջում մըն է, ինչ կը վերաբերի սփիւրքեան սիրողական մօտեցումներով մշակոյթի ուսուցման: Այս զարգացումը տեղի ունեցաւ շնորհիւ Հայաստանէն շրջանը հաստատուած՝ մշակոյթի տարբեր բնագաւառներու մէջ մասնագիտացած անձերու, որոնք, անձնական նախաձեռնութեամբ, դուռը բացին մշակոյթի մասնագիտացած ուսուցման: Այս շարքին պէտք է աւելցնել նաեւ ճատրակի, մարմամարզի եւ ինքնապաշտպանութեան արուեստի բազմապիսի դպրոցները:

Մասնագիտական միութիւններ

Հետզհետէ թափ սկսած են առնել մասնագիտական միութիւնները: Այս զարգացումը արդիւնք է մեծ թիւով հայ անհատներու մասնագիտական վկայականի արժանացած ըլլալուն: Այս միութիւնները կը համախմբեն տուեալ մասնագիտութեան մէջ վկայեալ անձերը: Այս միութիւններու շարքին կը գտնուին. Հայ Բժշկական Միութիւնը, Հայ Գիտնականներու Միութիւնը, Հայ Իրաւաբաններու Միութիւնը, Հայ Բուժքոյրերու Միութիւնը, Հայ Առեւտրականներու Միութիւնը, Հայ Մասնագէտներու Ընկերակցութիւնը: Սպասելի է, որ այս տեսակի միութիւններու թիւը առաւել եւս աճի: Մասնագիտական միութիւններու շարքին վրայ կարելի է աւելցնել նաեւ ըստ նիւթի կամ նպատակի կազմուած աւելի փոքրաթիւ միութիւններ, ինչպէս Հայկական Ոսկորածուծի Նուիրատուներու Գրանցման Հիմնարկը

(Armenian Bone Marrow Donor Registry), տեսողութեան, լսողութեան, անդամալոյծներու հոգատարութեան եւ նմանօրինակ այլ ծրագիրներ իրագործող փոքրիկ խմբակներ, որոնք կը միտին օգտակար հանդիսանալու հայրենի ժողովուրդին:

Միջկազմակերպական խմբաւորումներ

Մեկնելով համաշխարհային տարողութեամբ համահայկական բնոյթի կարիքներէն, համայնքի հիմնական կազմակերպութիւնները, ինչպէս կուսակցութիւններն ու կրօնական հաստատութիւնները, կեանքի կոչած են միացեալ մարմիններ, որոնք միատեղելով համայնքի կազմակերպութիւններու կարելիութիւնները, աւելի մեծ արդիւնաւետութեամբ կ'իրագործեն իրենց վստահուած աշխատանքը: Այս տիպի միութիւններն են.

- Հայկական Միացեալ Հիմնադրամ (United Armenian Fund) - Հիմնուած է Սպիտակի երկրաշարժէն ետք Հայաստանի օժանդակութեան համար,

- Հայաստան Հիմնադրամ (Armenia Fund) - Կազմակերպուած է համաշխարհային տարողութեամբ, օժանդակելու Արցախի եւ Հայաստանի զանազան շրջաններու կարելոր ծրագիրներուն,

- Իրաքահայերու Օժանդակութեան Միացեալ Հիմնադրամ (United Iraqi Relief Fund Committee) - Ստեղծուած է օժանդակելու Իրաքի պատերազմին հետեւանքով տեղահան եղած հայերուն եւ հասնելու համայնքի կարիքերուն:

- Սուրիահայութեան Օժանդակութեան Հիմնադրամ (Syrian Armenian Relief Fund) - Առաջացած է անմիջական կերպով օժանդակելու Սուրիոյ քաղաքացիական պատերազմին ընթացքին վստահուած հայ համայնքներուն:

- Հայոց Յեղասպանութեան Ոգեկոչման Հայկական Միացեալ Մարմին (United Armenian Council for the Commemoration of the Armenian Genocide) - Հիմնուած է կազմակերպելու Լոս Անճելըսի հայ համայնքի Յեղասպանութեան ոգեկոչման պաշտօնական միջոցառումները: Կ'ընդգրկէ շուրջ 60 կազմակերպութիւններ եւ հաստատութիւններ:

- Յեղասպանութեան Ոգեկոչման Միացեալ Յանձնախումբ (Armenian Genocide Commemoration Committee) - Կեանքի կոչուած է համադրելու Արեւմտեան Ամերիկայի տարածքին կազմակերպուելիք Յեղասպանութեան ոգեկոչման 100ամեակի պաշտօնական միջո-

ցառումները: Կ'ընդգրկե շուրջ 20 կազմակերպություններ, առա-ւել Հայաստանի Հանրապետութեան հիւպատոսութիւնը: Սոյն հա-մախմբումը մաս կը կազմէ սփիւթի տարբեր համայնքներուն մէջ ստեղծուած նմանօրինակ յանձնախումբերուն:

Տեղեկատուական միջոցներ

ԱՄՆի հայկական տեղեկատուական միջոցները գրեթէ ամբողջութեամբ կեդրոնացած են Լոս Անճելըսի մէջ: Բազմաթիւ են տպագիր մամուլի եւ հեռուստատեսութեան ներկայացուցիչները, սակայն, գրեթէ անգոյ են ռատիոյի ծրագիրները: Հատուկէնս ռատիօ ծրագիրներ կը գործեն Լոս Անճելըսէն դուրս: Հրատարակուող թերթերու մեծագոյն մասը, որ տասնամեակներու անցեալ ունի, կը հրատարակուի արեւմտահայերէնով, թէեւ գրութիւններու որոշ տոկոս մը կը տպագրուի նաեւ արեւելահայերէնով: Բայց եւ այնպէս, Մեսրոպեան ուղղագրութիւնը կը ժայ տիրական: Այս թերթերէն մի քանին ունին մօտ հարիւր տարուայ պատմութիւն: «Ասպարէզ» օրաթերթը հիմնադրուած է 1908ին, իսկ «Նոր Օր» շաբաթաթերթը՝ 1922ին: Վերջին երկու տասնամեակներուն սկսան հրատարակուիլ նաեւ թերթեր, որոնք բացառապէս կ'օգտագործեն արեւելահայերէնը, ներկայի հայաստանեան ուղղագրութեամբ:

Վերջերս թափ սկսած են առնել նաեւ համացանցի ճամբով տարածուող թուայնացուած լրատու թերթերը:

Ստորեւ պատկերը Լոս Անճելըսի այն թերթերուն, որոնք երկար ժամանակի վրայ եւ հետեւողական կերպով լոյս կը տեսնեն եւ կը հասնին մեծ թիւով ընտանիքներու:

ՏՊԱԳԻՐ ՄԱՍՈՒԼ		
Թերթի անուն	Յաճախակիութիւն	Օգտագործուող լեզուներ
Ասպարէզ	Օրաթերթ	Հայերէն եւ անգլերէն
Նոր Օր	Շաբաթաթերթ	Հայերէն եւ անգլերէն
Մասիս	Շաբաթաթերթ	Հայերէն եւ անգլերէն
Հայ Կեանք	Շաբաթաթերթ	Հայերէն եւ անգլերէն
Նոր Հայաստան	Եռօրեայ	Հայերէն եւ անգլերէն
Ժամանակ	Օրաթերթ	Հայերէն
Մոլորակ	շաբաթաթերթ	Հայերէն

The Armenian Observer	Շաբաթաթերթ	Անգլերեն
The California Courier	Շաբաթաթերթ	Անգլերեն

Տարբեր է պատկերը հեռուստատեսություններու պարագային: Օգտագործուող խօսակցական հիմնական լեզուն արեւելահայերէնն է, մասամբ ներկայ է արեւմտահայերէնը, իսկ անգլերէնը գրեթէ ներկայութիւն չէ: Տեղական արտադրութեան կողքին, հեռուստատեսությունները կ'օգտագործեն Հայաստան պատրաստուած մեծ թիւով ծրագիրներ: Դժբախտաբար, կարգ մը հայկական կայաններ, իրենց հայկական անունին տակ, տեղ կը տրամադրեն ռուսերէն եւ պարսկերէն լեզուներով պատրաստուած ծրագիրներու, յաճախ օտար հասարակութեան մօտ տպաւորութիւն թողելով, որ սոյն ծրագիրները իրենց ոչ-հայկական վարք ու բարքով կ'առնչուին հայութեան:

Ստորեւ հեռուստատեսային կայաններու պատկերը.

ՀԵՌՈՒՍՏԱՏԵՍԱՅԻՆ ԿԱՅԱՆՆԵՐ		
Կայան	Հասանելիութեան տարածք	Տեսողութիւն
ARTN/Shant	Ա.Մ.Ն. եւ Glendale/Burbank Cable Channel 385	օրը 24 ժամ
USArmenia	Ա.Մ.Ն. եւ Glendale/Burbank Cable Channel 386	օրը 24 ժամ
AMGA	Glendale/Burbank Cable Channel 380	օրը 24 ժամ
Hye Vision	Glendale/Burbank Cable Channel 381	օրը 24 ժամ
AABC	Glendale/Burbank Cable Channel 384	օրը 24 ժամ
Best TV	Glendale/Burbank Cable Channel 387	օրը 24 ժամ
Shant TV	Glendale/Burbank Cable Channel 387	օրը 24 ժամ
New Wave	Glendale/Burbank Cable Channel 389	օրը 24 ժամ
Հորիզոն	Թուայնացած պատկերասփռում Լոս Անճելըս գաւառ	օրը 24 ժամ

Վերոյիշեալ հեռուստատեսային կայաններուն միջոցով սփռուող տեղական արտադրութեան ծրագիրներէն մէկ մասը ունի առեւտրական բովանդակութիւն, որոշ ծրագիրներ զուտ լրատուական են, իսկ ուրիշներ կ'արծարծեն ընկերային, հասարակական, կրօնական եւ քաղաքական հարցեր: Ստորեւ օրինակներ ոչ-առեւտրական բնոյթի ծրագիրներէն.

ՀԵՌՈՒՍՏՍԵՍԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ		
Ծրագիր	Կայան	Տեղություն
Բարեւ	AABC	Շաբաթը 5 ժամ
Միլիուեթ	AABC	Շաբաթը 5 ժամ
Մեր Շօ	AMGA	Շաբաթը 5 ժամ
Քաջ Նազար	AMGA	Շաբաթը 1 ժամ
Հիմնաքար	AMGA	Շաբաթը 1 ժամ
Մաշտոց ծրագիր	ICFN	Շաբաթը 1 ժամ
Փարոս	ARTN/Shant	Շաբաթը 1 ժամ
Եկեղեցին Հայկական	USArmenia	Շաբաթը 1 ժամ
Վերադարձ	AABC	Շաբաթը 1 ժամ
Բարի Լոյս	Horizon	Շաբաթը 1 ժամ

Ուսանողական եւ երիտասարդական միութիւններ

Գրեթէ իւրաքանչիւր համալսարանէ եւ 2-տարուայ գոլէճէ ներս գոյութիւն ունի հայկական ուսանողական միութիւն մը, որ կը համախմբէ տեղւոյն հայ ուսանողները: Թէեւ այս միութիւններէն ներս օգտագործուող հասարակաց լեզուն անգլերէնն է, սակայն այս ուսանողական շրջանակները անփոխարինելի աշխատանք կը տանին հայ ազգի մշակոյթն ու պատմութիւնը օտար շրջանակներու ծանօթացնելու գծով, յառաջացնելով յատուկ համակրանք հայ ազգի եւ Հայաստանի ուղղութեամբ: Անոնք մեծ աշխատանք կը տանին մասնաւորապէս Հայոց Ցեղասպանութեան ու Հայ Դատի վերաբերեալ դրական մթնոլորտի զարգացման համար: Այս ուսանողութեան շրջանակներէն ծնունդ առած են եւ կը գործեն քաղաքականացած խմբաւորումներ, ինչպէս «Միացեալ Հայ Երիտասարներ» եւ «Հայ Երիտասարդաց Դաշնակցութիւն» երիտասարդական միութիւնները: Սոյն երկու միութիւններն են, որ իւրաքանչիւր տարի Ապրիլի 24ին, Հայոց Ցեղասպանութեան ոգեկոչման գծով բազմահազարնոց ցոյցեր կը կատարեն, առաջինը Հովիվուտի «Փոքրիկ Հայաստան» թաղամասէն ներս, իսկ երկրորդը թրքական հիւպատոսարանին առջեւ:

Համալսարաններու հայկական ամպիոններ

ԱՄՆի այն քաղաքներուն մէջ, ուր հայ համայնքը թուական զգալի

ներկայությւնն է, աշխատանք տարուած է տեղոյն դպրոցներէն եւ համալսարաններէն ներս ստեղծելու հայերէն լեզուի եւ կամ հայոց պատմութեան ու մշակոյթի դասընթացքներ: Հայահոծ դպրոցներէն ներս նման դասաւանդումներ մեծապէս նպաստած են ամերիկածին երիտասարդներու մօտ իրենց հայկական պատմամշակութային գիտելիքներու եւ առհասարակ հայեցի գիտակցութեան զարգացման: Որոշ համալսարաններէ ներս այս աշխատանքը, առաւել արդիւնաւորութեան պարագային, յանգած է հայկական ամպիոններու (Armenian Studies Chairs) կամ հայկական ծրագիրներու (Armenian Programs) ստեղծման:

Լոս Անճելըսի համալսարաններէն ումանք օժտուած են նման հայագիտական ամպիոններով կամ ծրագիրներով: Ասոնց շարքին են Լոս Անճելըսի Քալիֆորնիոյ համալսարանի (U.C.L.A.) հայագիտութեան եւ պատմութեան գոյգ ամպիոնները, Հարաւային Քալիֆորնիոյ Համալսարանի (U.S.C.) հայկական ամպիոնը եւ Քալիֆորնիոյ Նահանգի Լոս Անճելոսի Համալսարանի (C.S.U.L.A.) հայագիտութեան ծրագիրը: Քալիֆորնիոյ մէկ այլ համալսարան՝ Պըրքլիի Քալիֆորնիոյ համալսարանը (U.C.B) եւս օժտուած է հայագիտական ամպիոնով: Թէեւ սակաւաթիւ ուսանողներով, սոյն հայկական ամպիոններու եւ ծրագիրներու ճամբով, ԱՄՆը սկսած է ունենալ իր հայ եւ օտար մասնագէտները, հայագիտութեան բնագաւառէն ներս:

Ինչպէս կը տեսնենք, Լոս Անճելըսէն ներս կը գործեն բազմաթիւ միութիւններ, կազմակերպութիւններ, հաստատութիւններ, եկեղեցիներ, դպրոցներ, մասնագիտական խումբեր, որոնք բոլորն ալ անխտիր կը ծառայեն տեղոյն համայնքի եւ մայր հայրենիքի կարիքներուն: Այս միաւորներուն մէջ, աշխատողները կը գործեն մեծ գոհողութեամբ՝ տրամադրելով իրինց սուղ ժամերն ու նիւթական միջոցները: Որքան շատնան նման կազմակերպութիւններ, այնքան աւելի պիտի հզօրանայ համայնքի կազմակերպական մեքենան եւ ձուլումի դէմ իր դիմադրականութիւնը:

Հայկական ենթահամայնքները

Լոս Անճելըսի հայ համայնքի կազմակերպութեան առումով, հետաքրքրական երեւոյթ կը պարզէ հայկական ենթահամայնքներու պարագան: Անոնք յառաջացած են հայկական տարբեր ենթամշակոյթներու առկայութեան պայմաններու տակ: Իւրաքանչիւր հայ

անհատ, երբ իր հայկականությունը պահպանելու ճամբուն վրայ, տեր կը կանգնի հայ մշակոյթէն իր սորվածին, իր սիրածին եւ իր գիտցածին, ապա բնականաբար ենթահամայնքները տարերային կերպով կը պահպանեն հայ մշակոյթի տարբերակներ, Լոս Անճելըսի պարագային ենթամշակոյթներ՝ մասամբ աղաւաղուած դրացի կամ հիւրընկալ ժողովուրդներու մշակոյթով: Աչքառու են հետեւեալ իւրայատուկ ենթահամայնքները.

- Հին ամերիկահայեր. ժառանգորդներն են 20րդ դարու սկզբնաւորութեան ԱՄՆ հաստատուած հայ գաղթականներուն: Այս զանգուածը թիով քիչ ըլլալով համախմբուած ներկայութիւն չէ: Ենթակայ ըլլալով ձուլումի արհաւիրքին, իբրեւ առանձին ենթահամայնք առաւել եւս փոքրանալու վտանգը կը դիմագրաւէ: Այն հին ամերիկահայերը, որոնք տակաւին համայնքին հետ իրենց կապը վառ պահած են, հիմնականին մէջ կեդրոնացած են Էջմիածնական եկեղեցիներու եւ մասամբ Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան եւ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան շուրջ:

- Արաբական երկիրներէն գաղթած հայեր. ժառանգորդներն են Արեւմտեան Հայաստանէն եւ Կիլիկիայէն բռնի հեռացուած եւ հայրենագուրկ դարձած գաղթականներուն: Այս ենթահամայնքի անդամները մեծ մասամբ համախմբուած են կուսակցական կառոյցներու շուրջ: Անոնք կը պահպանեն նաեւ Երկրի հայրենակցական միութիւններու գոյութիւնը:

Այս զանգուածը մեծ մասամբ կը բնակի Սան Կապրիէլ Հովիտի Հիւսիսային, ինչպէս նաեւ Սէն Ֆերնանտո Հովիտի Հիւսիսային եւ Արեւմտեան ենթաբաժանումներուն մէջ: Իրաքահայերու պարագային համախմբումի վայր են նաեւ իրաքահայ գոյգ հայրենակցական միութիւնները, իսկ բնակութեան վայրը նախընտրաբար Կլէնտէյլ քաղաքն է:

- Իրանէն գաղթած հայեր. ժառանգորդներն են Իրանի քանի մը դար պատմութիւն ունեցող հայ համայնքներուն, Պարսկահայաստանի դատարկուած գիւղերուն եւ 20րդ դարու սկզբնաւորութեան Վանէն, Պաքուէն եւ Հայաստանի Հանրապետութենէն Իրան ապաստանած հայութեան: Պէտք է նշել, որ իրանահայերու մէկ մասը նախ ներգաղթած է Հայաստան 1960ական եւ 1970ական թուականներուն եւ ապա հաստատուած է Լոս Անճելըս: Այս ենթահամայնքի անդամները մեծ մասամբ համախմբուած են իրանահայ հայրենակցական

միութիւններու, ինչպէս նաեւ ՀՄԸՄԻ «Արարատ» եւ «Միփան» մասնաճիւղերուն շուրջ: Այս զանգուածը մեծ մասամբ կը բնակի Կլենտէյլ, Պըրպէնք եւ Լա Քրետենթա Հովիտի շրջաններուն մէջ:

- Հայաստանէն գաղթած հայեր. Այս զանգուածը համախումբ կ'ապրի հայկական Լոս Անճելըսի կեդրոնական մասէն ներս, մասնաւորաբար Հոլիվուտի, Նորթ Հոլիվուտի, Կլենտէյլի, Պըրպէնքի եւ Սանլէնտի շրջաններուն մէջ: Դժբախտաբար այս զանգուածը մասամբ միայն մասնակից է համայնքի կազմակերպական կեանքին եւ նուազագոյն ներկայութիւնը ունի կուսակցական ու կազմակերպական կառոյցներէն ներս: Հայաստանէն արտագաղթած ընտանիքներուն մէկ մասին արմատները Արեւմտեան Հայաստանի, Կիլիկիոյ եւ Իրանի հայիոժ բնակավայրերէն ըլլալով, ներկայութիւն են Երկրի այդ շրջանները ներկայացնող հայրենակցական միութիւններէն ներս: Ի տարբերութիւն տարեցներուն, հայաստանեան զանգուածի երիտասարդ սերունդը աւելի մեծ տարողութեամբ մասնակից է համայնքային կառոյցներուն ու գործունէութեան: Մշակոյթի բնագաւառէն ներս գործող մասնագիտացած դպրոցներու անդամներու բացարձակ մեծամասնութիւնը կազմուած է այս զանգուածի երիտասարդներէն: Անոնք, հետզհետէ աւելի մեծ ներկայութիւն կը դառնան համայնքի ամէնօրեայ դպրոցներէն ներս: Ներկայ են նաեւ համալսարաններու հայկական միութիւններէն ներս: Նկատառելի է, որ հայկական հեռուստատեսութիւններն ու անհատ արուեստագէտներու մշակութային միջոցառումները մեծապէս դերակատար են այս զանգուածի ներքին ուժականութեան զարգացման:

- Նոր ամերիկահայեր. Այս զանգուածը համայնքի ամերիկածին երիտասարդ սերունդը կը ներկայացնէ: Թէեւ անոնք հիմնականին մէջ անգլիախօս են, սակայն մեծ մասամբ վարժ են հայերէն լեզուին: Անոնք խառնուրդ են համայնքի տարբեր հատուածներուն, եւ հայկական ենթամշակութային տարբերութիւնները նուազ ազդեցութիւն ունին իրենց առօրեային վրայ: Այս զանգուածի օրինակով է, որ պիտի զարգանայ ապագայ ամերիկահայ համայնքը: Բայց եւ այնպէս, այս զանգուածը կը ժնայ խոցելի ապագայնացման ու ձուլումի վտանգներուն:

Ստորեւ կը ներկայացնենք ենթահամայնքներու իրավիճակի ամփոփ պատկեր մը:

Ենթահամայնք	Կազմակերպական առանցք	Առաջին լեզու	Երկրորդ լեզու
Հին ամերիկահայ	Էջմիածնական եկեղեցիներ, ՀԲԸՄ, ՀՅԴ	Անգլերեն	Սահմանափակ հայերեն
Արաբական երկիրներէ գաղթածներ	Կուսակցական կառույցներ, հայրենակցական միութիւններ	Արեւմտահայերէն՝ Մեսրոպեան ուղղագրութեամբ	Անգլերեն
Իրանէն գաղթած	Իրանահայ հայրենակցական միութիւններ, մարզական միութիւններ	Արեւելահայերէն՝ Մեսրոպեան ուղղագրութեամբ	Անգլերեն
Հայաստանէն գաղթած	Մշակութային մասնագիտական դպրոցներ	Արեւելահայերէն՝ նոր ուղղագրութեամբ	Անգլերեն
Նոր ամերիկահայ	Համալսարանական միութիւններ, մասնագիտացած միութիւններ	Անգլերեն	

Երբ մէկ կողմէն, տարերային կերպով ենթահամայնքներ կը յառաջանան, միւս կողմէն բարեբախտաբար այս ենթահամայնքներու բաղկացուցիչ անհատները, ընտանիքները եւ խումբերը բնական քաջողականութեամբ կը ձգտին իրարու հետ յարաբերելու: Յարաբերութեան կամուրջները բազմաթիւ են.

1. Միջհայկական խառն ամուսնութիւններ,
2. Հայկական ամենօրեայ, միօրեայ եւ մշակութային դպրոցներ,
3. Համալսարաններու հայկական միութիւններ,
4. Կազմակերպութիւններ, յատկապէս երիտասարդական եւ կամ մարզական,
5. Հեռուստատեսութիւններու եւ թերթերու միջոցով գիտական բնագաւառներու նոր բառերու օգտագործում,
6. Հեռուստատեսութիւններու ճամբով հասարակաց հայերէն խօսակցական լեզուի ընդհանրացում,
7. Մշակութային միջոցառումներ,
8. Երաժշտական վիտիոներու եւ պարարուեստի ժողովրդականացում,
9. Հայկական ճաշարաններու միջոցով ճաշատեսակներու համատեղութիւն:

Այս եւ նման կամուրջներով ենթահամայնքները մերձենալով իրարու պիտի նպաստեն, որ փոխադարձ ճանաչողութեամբ ձեւաւորուի մէկ հայկական համայնք, որ ամբօրէն խարսխուած պիտի ըլլայ հայ մշակոյթի արժէքներուն վրայ, ձերբազատուելով հայ մշակոյթին խորթ եւ արտաքին ազդեցութիւններէն:

Սակայն, գաղթականներու շարունակական հոսքը դէպի Լոս Անճելըս պատճառ պիտի հանդիսանայ, որ ենթահամայնքները մաս-յուն կերպով նոր արիւն ստանան, իւրաքանչիւրը իր սկզնաղբիւրէն: Այսպէս, որքան ալ մեծ ըլլան ճիգերը միաձոյլ հայկական մշակոյթ յառաջացնելու, թէկուզ լոսանճելըսեան իւրայատկութեամբ, ենթահամայնքները պիտի շարունակեն անխուսափելի մասը կազմել այս համայնքին:

Ինչպէս կը տեսնենք Լոս Անճելըսի հայ համայնքի ժողովրդագրական պատկերը բաւականին բարդ է: Հարցերը քննարկելու եւ լուծուիմներ առաջադրելու համար չկան հարկ եղած վիճակագրական տեղեկութիւնները: Համայնքը չունի ոչ մէկ ուսումնասիրական կամ հետազոտական կեդրոն, որ հարկ եղած ուսումնասիրութիւնները կատարելով առաջադրէ համայնքի զարգացման ուղիներ եւ ծրագիրներ: Թուաքանակի մեծութիւնը եւ խիտ բնակչութիւնը այն երկու գործօններն են, որ պիտի ապահովեն այս համայնքի երկարակեցութիւնը: Սակայն ձուլուիմ ու հայկական ինքնագիտակցութեան հետզհետէ նուազումը երիտասարդ սերունդին մօտ, ժամանակի ընթացքին պիտի նօսրացնէ ու հալեցնէ սոյն համայնքը: Նախքան, նման ճակատագրի մը անվերադարձ ճամբան բռնելը, համայնքը պէտք է ինքն իր ճիգերով կարենայ իր ապագան ամուր հիմերու վրայ դնել: Այս ուղղութեամբ համահամայնքային տարողութեամբ կազմակերպուածութիւնը անխուսափելի պահաջք է:

Ալինա Թարվերդյան

Թեհրանի հայ համայնքն այսօր

Հոգվածը ներկայացնում է իրանահայ և մասնավորապես Թեհրանի հայ համայնքի կազմավորման պատմությունը, սոցիալ-ժողովրդագրական, քաղաքական և տնտեսական վիճակը՝ համառոտ ակնարկելով շրջապատող այլ հայ համայնքների և ՀՀ-ի հետ հարաբերությունների բնույթի մասին:

Սույն գրությունը հիմնականում ծաղկաքաղ է լույս տեսած մի շարք գրական աղբյուրներից ու հոդվածներից, որտեղ ուղղակի փորձ է արվել հնարավորության սահմաններում որոշակի պատկերացում կազմել և փաստերի հիման վրա տեղեկություններ փոխանցել համայնքի անցյալի և ներկայի մասին:

Բանալի բառեր՝ հոգեմտավոր, կրթամշակութային, սահմանագիծ, համայնք, Թեհրանի թեմ, քաղաքամաս, բռնագաղթ, Ճարտարապետական ժառանգություն, համայնք, ազգապատկան շենքեր, օպտիմալացում:

Հայերի անցյալն Իրանում. Շատերն Իրանում հայերի հաստատվելը կապում են Շահ Աբաս Առաջինի իրականացրած բռնագաղթի հետ, սակայն իրականում հայերն Իրանում ապրել են Շահ Աբասից դարեր առաջ:

Դեռևս մ.թ.ա. 6-րդ դարում Իրանում հայեր են ապրել, որոնք հիմնականում զինվորական էին և վասալական պարտականություններ էին կատարում՝ ծառայելով Աքեմենյան պետությանը, իսկ ավելի ուշ մեծ թիվ կազմեցին որպես առևտրականներ և արհեստավորներ:

Նախքան Ասորպատականի՝ Իրանի իշխանության տակ գտնվելն այդ տարածքներում ապրում էր հայ ազգաբնակչություն, որը բնիկ էր և այդպես էլ շարունակեց մնալ այդ տարածքներում մինչև մեր օրերը (Թավրիզ, Սալմաստ, Խոյ, Ուրմիայի շրջակայք և այլն): Ավելի ուշ Իրանում հայ ազգաբնակչության թիվն աճել է հիմնականում բռնագաղթերի հետևանքով: Խոշոր բռնագաղթ է տեղի ունեցել մ.թ.ա. 3-րդ դարում՝ Արդեշիր թագավորի օրոք:

4-րդ դարում (368-370 թթ.) Շապուհ երկրորդի օրոք, ըստ պատմիչների, հարյուր հազարից ավելի հայեր են բռնագաղթել, որոնք հիմնականում բնակեցվել են Իրանի հարավում գտնվող Խուզեստանում և հարավարևմտյան շրջաններում: Այնուհետև Սասանյան այլ թագավորների ժամանակ ևս բազմաթիվ հայեր են բռնի գաղթել Իրան (426-640 թթ.):

Իրանում երկրորդ անգամ հայերի հայտնվելու պատմությունը հասնում է 11-րդ դար. Տուղրիլ բեգ Սելջուկի արշավանքների հետևանքով 50 հազար հայեր բռնագաղթում են Իրան, այնպես որ 12-րդ դարում արդեն Իրանում երկու թեմ կար:

Մոնղոլների տիրապետության դարաշրջանում (1220-1386 թթ.) հայերի թիվն էլ ավելի է աճում, քանի որ այդ ժամանակ Իրանում ապրելու պայմաններն ավելի բարենպաստ էին, քան հայրենիքում: Ըստ պատմիչների և գրիչների՝ 14-15-րդ դդ. Թավրիզում և հարակից գյուղերում բնակություն են հաստատել բազմաթիվ հայեր՝ ունենալով 12 հայկական եկեղեցի:

Հակառակ այն կարծիքի, որ առաջին հայերն Իսֆահանում հայտնվել են Շահ Աբասի օրոք, կան բազմաթիվ տեղեկություններ, որ հայերն առաջին անգամ այդտեղ են բերվել Սաֆավյան հարստության հիմնադիր Շահ Իսմայիլի ժամանակ (1490 թ.):

Երբ Շահ Աբաս Առաջինը նստեց գահին, ներքին խռովություններն ու խնդիրները կարգավորելուց հետո անդրադարձավ արտաքին թշնամիների հետ հարաբերություններին: Թշնամիներից ամենագլխավորը՝ Օսմանյան կայսրությունը, Շահ Աբասի հոր օրոք Իրանից հսկայական տարածություններ էր գրավել: Կորցրած տարածքները վերադարձնելու նպատակով նա բազմիցս պատերազմներ է մղում օսմանցիների դեմ: Պատերազմներից մեկում նահանջի է դիմում և ճանապարհին գտնվող քաղաքների ու գյուղերի հայ ազգաբնակչությանը բռնի տեղափոխում Իրան:

Սա տեղի է ունենում 1604 թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին: Արաքսն անցնելուց մի տարի հետո 250-400 հազար գաղթականներ փոխադրվում են Իսֆահան մայրաքաղաք և դրան հարող շրջաններ: Քաղաքաբնակներին բնակեցնում են Նոր Զուղայում, իսկ գյուղաբնակներին՝ տարբեր շրջաններում:

Այսպիսով՝ մինչև Երկրորդ աշխարհամարտն իրանահայությունը դարեր ի վեր ունեցել էր հոգեմտավոր և կրթամշակութային երկու առանձին կենտրոններ Ատրպատականի և Իրանահնդկաստանի հինավուրց զույգ թեմական իշխանությունների սահմաններում:

Առաջինը երկրի հյուսիսային մեծ ու պատմական Ատրպատական նահանգում՝ հին ժամանակներում Արտազի Ս. Թադե և 1833 թվից Թավրիզ կենտրոններով, իսկ երկրորդը՝ երկրի կենտրոնական Սպահան նահանգում՝ քաղաքի մի արվարձանը հանդիսացող Նոր Ջուղա հայ ավանում, հիմնված 1600-ական թվականների բնագաղթից անմիջապես հետո: Երկուսն էլ դարեր ի վեր Իրանի կողմից ճանաչված են որպես հայ ազգային կրթական փոքրամասնության ղեկավարություն:

Թուրքմենչայի 1828 թվի դաշնագրով (1827-28 թթ. ռուս պարսկական պատերազմից հետո) Իրանից Կովկաս գաղթեցին ավելի քան 40000 հայեր, և այս երկիրը հավանաբար իսպառ դատարկված կլինեք հայությունից, եթե ժամանակի փոխարքա Աբաս Միրզան միջոցներ ձեռք առած չլինեք նրանց գոնե մի մասին իր երկրում պահելու համար:

Իրանահնդկաստանի թեմի առաջնորդ Թադեոս արքեպիսկոպոսի կարգադրությամբ 1851 թվականին կատարված մի շնչագրության (մարդահամար) համաձայն թեմում այդ ժամանակ ապրում էր շուրջ 20 հազար հայ (մոտ 3000 տուն). Նոր Ջուղայում՝ 2586 շունչ (371 տուն), Համադանում և մոտակա Շավարին հայաբնակ գյուղում՝ 553 շունչ (116 տուն) և Թեհրանում՝ 529 շունչ (118 տուն):¹

Պատմության տարբեր ժամանակահատվածներում Իրանում ապրող հայության թիվը զանազան դրդապատճառներից մղված փոփոխությունների է ենթարկվել: Վերջին 400 տարիների, իսկ ավելի կոնկրետ 150 տարիների ընթացքում, երկրի տարբեր քաղաքներում բնակություն հաստատած հայերի թիվը լուրջ և աչքի ընկնող տեղաշարժեր է կրել և ցավոք սրտի նվազել:

Մինչև 1979 թ. հայերի թիվը Իրանում մոտ 200 հազար էր, որի 75%-ը քաղաքային բնակչությունն էր: Նրանք մեծապես ներգրավված էին պետական համակարգում և տնտեսական ու իրավաբանական ոլորտներում: Քիչ չէին խոշոր ձեռնարկատերերը: Հայերը ներգրավված էին նաև բանակային, սպայական ծառայության մեջ: Զգալի թիվ էին կազմում նավթարդյունաբերության ոլորտի աշխատակիցները: 1978 թվի վերջին հակաշահական զանգվածային հուզումների պայ-

¹ Թարվիրյան Ա.Ա., Հին Թեհրանի հայկական համայնքի կազմավորումն ու հայկական ճարտարապետության ժառանգության պահպանման անհրաժեշտությունը ներկա ժամանակաշրջանում // ԵՃՇՊՀ-ի գիտական աշխատությունների ժողովածու, հ. III (39), Երևան, 2010, էջ 173-178:

մաններում զգալի թվով հայեր արտագաղթեցին Եվրոպա և ԱՄՆ:²

«Իրանահայ համայնքի բացառիկությունն այն է, որ եթե Մերձավոր Արևելքի մի շարք երկրների հայ համայնքները հիմնականում ձևավորվել կամ վերակազմավորվել են նոր և նորագույն ժամանակներում, հատկապես Հայոց ցեղասպանությունից և Արևմտյան Հայաստանի հայաթափումից հետո, Իրանի հայ համայնքը գոյություն է ունեցել խորը հնությունից սկսած, աչքի ընկնելով որպես կատարելապես ձևավորված ու հաստատուն մի համայնք: Ուստի անվարան կարելի է ասել, որ այն իրավունք ունի կոչվելու սփյուռքի մայր համայնք:

Իրանահայ համայնքի բացառիկությունը նաև այն է, որ իր գոյությամբ ծնունդ է տվել մի շարք հայ նոր գաղութների ու գաղթօջախների: Հանրահայտ իրողություն է, որ XVII-XVIII դարերում Հնդկաստանում, Հարավ-Արևելյան Ասիայի և Հեռավոր Արևելքի մի շարք երկրներում ձևավորված հայ համայնքները ըստ էության հանդիսացել են իրանահայ գաղթօջախների, մասնավորապես Նոր Զուղայի շարունակությունը: Այդ գաղութներն ու գաղթօջախները կյանքի են կոչվել միջազգային առևտրով զբաղվող հայ վաճառականների կողմից, որոնց հիմնադրած առևտրական կայանների հիմքի վրա նշված երկրներում ծնունդ են առել մեծ ու փոքր հայ գաղութներ ու գաղթօջախներ:

Իրանահայ համայնքում առկա հիմնախնդիրների՝ ինքնության, հայապահպանության, հայեցի կրթության, հայկական դպրոցների, մշակութային հիմնարկությունների, հայ եկեղեցու, ներհամայնքային խնդիրների, համայնք-պետություն հարաբերությունների, համայնքի անդամների արտագաղթի, իրանական հասարակության հետ ինտեգրման, իրանահայ համայնք-Հայաստան հարաբերությունների, և, վերջապես, համայնքի հեռանկարի հետ կապված հարցերի ուսումնասիրությունն ունի ինչպես գիտական, ճանաչողական, այնպես էլ քաղաքական ու գործնական նշանակություն: Առանց նշված խնդիրների քննության՝ անհնար է ամբողջական պատկերացում կազմել Մերձավոր ու Միջին Արևելքի ամենահինագույն համայնքի և նրանում ընթացող գործընթացների մասին:

Իրանի հայ գաղթօջախների անցյալի պատմությունը հայ գրչի մշակների կողմից բավականաչափ ուսումնասիրված է, մի բան, որ չի կարելի ասել այդ համայնքի ներկա վիճակի ու զարգացումների մասին:

² Արման Փոլադյան, Մեկնաբանություն, 27 մարտի, 2010, www.religions.am, www.lragir.am/index/arm/0/comments/view

Մինչդեռ այդ խնդիրը խիստ արդիական է և քաղաքական իմաստից ոչ գուրկ, մանավանդ Մերձավոր ու Միջին Արևելքում ընթացող հասարակական-քաղաքական ներկա բարդ և պայթյունավտանգ գործընթացների համատեքստում:

Ինչպես նշված տարածաշրջանի համարյա բոլոր հայ համայնքները, այնպես էլ իրանահայ համայնքը, որը դարերի ընթացքում մեր սփյուռքի առավել վառ ազգային հայեցի նկարագիր ունեցող հատվածներից մեկն է եղել, այսօր կանգնած է լուրջ մարտահրավերների առջև: Այդ համայնքին հուզող արդի խնդիրները հիմնականում առնչվում են մեր տարածաշրջանի սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական ընդհանուր մթնոլորտի թելադրած գերխնդիրներին, որոնք իրենց արտացոլումն են գտնում իրանահայ համայնքի առօրյա կյանքի տարբեր ոլորտների վրա»:³

ԻԻՀ սահմանադրական օրենքի 13-րդ հոդվածի համաձայն «իրանահայությունը (ինչպես նաև Իրանում բնակվող զրադաշտները, ասորիները և հրեաները), ենթակա լինելով երկրի օրենքներին և ճանաչվելով որպես կրոնական փոքրամասնություն, ունի կրոնի, դավանանքի, պաշտամունքի ու ծեսերի կատարման ազատություն, ինչպես նաև կրոնի և լեզվի դասավանդման և խորհրդարանում առանձին պատգամավորներ ունենալու իրավունք: Իսկ անձնական խնդիրներում ենթակա է իր կրոնի ու դավանանքի օրենքներին ու աներկբայելի առվորություններին, որոնց հիման վրա վարում է իր եկեղեցական, կրոնական ու կրթական գործերը, համապատասխան ժողովների և մարմինների միջոցով»:

«Ակնհայտ է, որ պաշտոնապես ընդունված չորս «կրոնական փոքրամասնություններն» ունեն իրենց էթնիկ բնորոշիչները: Նշենք, որ գոնե նորագույն պատմության մեջ՝ թե՛ այսօր Իսլամական Հանրապետությունում և թե՛ Փահլավիների թագավորության օրոք իրանահայ համայնքը ճանաչում են որպես «կրոնական փոքրամասնություն»:

Այսքանը պաշտոնապես: Գործնականում (դե ֆակտո) որոշ հարցերում այդպես չէ, օրինակ, երբ հայերն ու ասորիները ունեն իրենց առանձին ներկայացուցիչները երկրի խորհրդարանում, դա նշանակում է, որ գործնականում հաշվի է առնվում ոչ միայն կրոնը, այլև ազգային կամ ցեղային գործոնը: Համայնքի բնո-

³ Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցվո թեմրանի Հայոց թեմի կանոնագրություն, Նախաբան, նոյեմբեր, 2000:

րոշումը, որպես կրոնական համայնք ունի իր պատմական արմատները և սկիզբ է առնում Օսմանյան կայսրությունում ազգերի (միլլետների) դասակարգման և նրանց հատկացված իրավունքների օրինակից: Այդ օրենքը իրականում դասավորում է քրիստոնյա փոքրամասնությունների իրավական կարգավիճակը իսլամական երկրում: Այստեղ իշխանությունները համայնքի ներկայացուցիչ են համարում նրա կրոնական ներքին իշխանությունը»:⁴

Իրանի նախկին նախագահ Խաթամիի կարգադրությամբ 2001 թվականին ստեղծվեց «Կրոնական փոքրամասնությունների հարցերն ուսումնասիրող հատուկ կոմիտե»՝ բաղկացած այն բոլոր նախարարությունների ներկայացուցիչներից, որոնք ի պաշտոնե առնչվում են խնդրո առարկա հարցերին:

«2013 թ. Իրանի վերջին նախագահական ընտրություններից առաջ իրանահայ համայնքը մի շարք պահանջ-ակնկալիքով դիմեց նախագահական բոլոր թեկնածուներին:

Այս փաստաթուղթը հետաքրքիր նորություն էր համայնքի կյանքում, այն առումով, որ այն ստորագրվել էր համայնքի բոլոր հասարակական կառույցների կողմից՝ անկախ նրանց քաղաքական դիրքորոշումներից: Նման լուրջ փաստաթղթի շուրջ կայացած այս համաձայնությունը իրապես ողջունելի զարգացում է ենթադրում համայնքի քաղաքական մտածողության մեջ:

Փաստաթղթի մեջ ամենահետաքրքիրը պետություն-համայնք փոխհարաբերության մեխանիզմների մասին առաջադրված կետերն էին:

Համայնքը միաձայնությամբ ակնկալում և պահանջում է պետական համապատասխան կառույցներում (նախագահական աշխատակազմ, նախարարություններ, նահանգապետարաններ) հայ թե ընդհանրապես կրոնական փոքրամասնությունների գործերով տեղակալի կամ խորհրդականի ինստիտուտի հաստատում:⁵

Վերջերս, օգոստոսի 14-ին, «Իրանի Սահմանադրական շարժումը և Իրանի կրոնական ու ազգային փոքրամասնությունների դերն այդ շարժման մեջ» թեմայով կայացավ մի կեսօրյա համագումար, որը նախաձեռնել էր փոքրամասնությունների հարցով հանր. նախագահի հատուկ ներկայացուցիչ հոջ. Յունեսիի գրասենյակը

⁴ Ռոբերթ Սաֆարյան, «Հայրենիք-սփյուռք» բանաձևը և բազմամշակութայնությունը, «Հույս» երկշաբաթաթերթ, թիվ 180, 25 հոկտեմբերի, 2014, էջ 12:

⁵ Ազատ Մաթյան, Իրանահայ համայնքի ակնկալիքները Իրանի Իսլամական Հանրապետության նորընտիր նախագահից, Ալիք, թիվ 153, 5 օգոստոսի, 2013, էջ 4:

համագործակցությամբ Իրանի Ազգային գրադարանի:

Ազգային գրադարանի դահլիճներից մեկում մեկնարկած միջոցառման սկզբում սահիկների միջոցով ցուցադրվեց Իրանի պատմության տարբեր ժամանակաշրջաններում երկրի փոքրամասնությունների դերակատարությունը: Համագումարի գիտական հարցերի համադրող դոկտ. Աբբասին իր ելույթի ընթացքում կարևորությամբ անդրադարձավ հանր. նախագահ դոկտ. Հասան Ռոհանիի կողմից երկրում տարբեր փոքրամասնությունների նկատմամբ ցուցաբերված ուշադրությանը: Արտահայտվողներից էր նաև Ազգային գրադարանի փաստաթղթերի պատասխանատու Մալեհի Ամիրին, որը նշեց, թե փոքրամասնությունն բառը հարիր չէ մեր հայրենակիցներին և չի արտացոլում նրանց ցուցաբերած կարևոր դերն Իրանում: Ելույթ ունեցավ նաև հանր. նախագահի հատուկ ներկայացուցիչ հոջ. Յունեսին: Նա իր ելույթի ընթացքում նշեց, որ ինչպես արարչության մեջ կա բազմազանություն, որը գոյակցում է համադրված ձևով, Իրանում ևս կան բազմաթիվ կրոնական ու ազգային փոքրամասնություններ, որոնք իրանական մեծ ընտանիքի մաս են կազմում: Նա ավելացրեց, որ երկրում առկա է մի ընդհանուր մշակույթ, որը համայն իրանցիներինն է: Դա իրանական էությունն է, իսկ մյուս մշակույթներն ազգային ու կրոնական փոքրամասնություններինն են, որոնք գալիս են կատարելագործելու այդ ընդհանուր մշակույթը: Նա նշեց, որ Իրանի գլխավոր թշնամիները նրանք են, ովքեր միտում են այդ երկուսը հակադրելու: Համագումարի գլխավոր թեմայի առաջին բաժնում, որը կոչվում էր հայության բաժին, գլխավոր բանախոսն էր Իսլ. խորհրդարանում Թեհրանի եւ հյուսիսային իրանահայության պատգամավոր դոկտ. Կարեն Խանլարյանը: Նա անդրադարձավ Իրանում հայ ժողովրդի ներկայության պատմական տվյալներին: Ապա կարևորությամբ խոսեց Իրանի ազատագրական պայքարի հովվությամբ իրանահայության անժխտելի դերակատարության մասին՝ անդրադառնալով Սահմանադրական շարժման ռաիվիրա Եփրեմ խանի դերակատարությանը:⁶

• Թեհրանահայերի սոցիալ-ժողովրդագրական, քաղաքական և տնտեսական վիճակը

Թեհրանը, հայկական համայնքի կազմավորումը և առաջին կառույցները:

⁶ Իրանի ազգային ու կրոնական փոքրամասնությունների դերը սահմանադրական շարժման մեջ, Կ.Դ., Ալիք, թիվ 163, օգոստոսի 16, 2014, էջ 1, 10:

Երբ Ղաճար տոհմի հիմնադիր Աղա Մոհամմադ Խանը 1785 թվականին Թեհրանը մայրաքաղաք դարձրեց (Թեհրանը զարգանալ սկսեց Նասերեդին Շահի շրջանից), այն մի երկրորդական անշուք ավան էր, որի բնակչությունը երկու տասնամյակ հետո ընդամենը մոտ 30 հազարի էր հասնում:

Թեհրանի առաջին հայ փոքրիկ համայնքը ձևավորվել է 1750-ական թվականներին՝ Նոր Զուղայից եկած մի քանի ընտանիքներից՝ հաստատված Դուլաբ գյուղում, որտեղի գերեզմանատունը մնացել է այն ժամանակներից, իսկ գերեզմանատան Ս. Հովհաննես անունով մատուռը կառուցվել է 1936 թվականին: Հետո իրենց ընտանիքներով եկել են զանազան արհեստավորներ՝ Նոր Զուղայից, Թավրիզից, Կովկասից:

1798 թվականից, այսինքն՝ Ֆաթհալի Շահի գահ բարձրանալուց հետո, Իրանի տարբեր շրջաններից տասնյակ հայ ընտանիքներ են բերվում և բնակեցվում Թեհրանում:

Նրանք բոլորը տեղավորվել են Շահ Աբդուլ Ազիմի մերձակա շրջաններում (ներկայիս Սիրուս ու Մոլավի պողոտաների մոտակայքում) և 1768 թվականին ձեռնամուխ եղել Ս. Թադեոս-Բարթուղիմեոս եկեղեցու կառուցմանը: Ս. Թադեոս-Բարթուղիմեոս եկեղեցին հանդիսանում է Թեհրանի առաջին քրիստոնեական եկեղեցին, որը կառուցվել է մոտավորապես 1808 թվականին:

Հետագայում հայերի թիվը համալրվել է վերը հիշատակված վայրերից եկած ընտանիքներով: Նրանք տարածվել են դեպի Դարվազե Ղազվինի թաղն ու բնակություն գտել այնտեղ (պարսկերենում դարվազե նշանակում է դարպաս, հին Թեհրանը շրջապատված է եղել 12 դարպասներով, որոնցով քաղաքի տարածքն անջատվում էր մերձակայքից): Այն հանդիսացել է անընդմեջ թաղից թաղ փոխադրվող թեհրանահայության երկրորդ և կարևոր հայկական թաղը: 1790-95 թվականներին կառուցվում է երկրորդ եկեղեցին՝ Ս. Գևորգը:

Տասնամյակներ ի վեր այս եկեղեցու շրջակայքում այլևս հայեր չեն ապրում, քանի որ 1916 թվականից սկսած հայությունն անընդհատ հեռանում է դեպի քաղաքի հյուսիսային մասեր:

Համայնքի անցյալի մասին տեղեկությունները քիչ են: Մինչև 1870 թվականը բացի վերոհիշյալ երկու եկեղեցիներից (նաև Ս. Մինաս եկեղեցին Վանաք գյուղում, որը կառուցվել էր գյուղի տիրոջ՝ Մոսթուֆիոլմամալեքի կողմից տեղի հայերի համար) ազգային որևէ հաստատություն կամ կազմակերպություն չի եղել: Այդ ժամանակ արդեն Թեհրանում ապրում էին տասը, իսկ նրա հյուսիսային կողմում

գտնվող Վանաք գյուղում՝ երեսուն հայ ընտանիք (շուրջ 2900 մարդ):⁷

Տղամարդկանց մեծ մասը եղել է արհեստավորներ (ապակեգործ, դարբին, հյուսն, ոսկերիչ, դերձակ, կոշկակար և այլն, իսկ ավելի ուշ նաև տաքսու, նաև բեռնատար ու բեռնափոխադրող մեծ մեքենաների վարորդ, ավտոմեխանիկ, հաստոցավար, տեխնիկ, բժիշկ, ճարտարագետ, ճարտարապետ և այլն):

19-րդ դարում շահի կառավարությունը, երկիրը տնտեսական լճացած վիճակից փրկելու և արհեստների ու առևտրի զարգացումը խթանելու նպատակով, վերացնում է հայերի նկատմամբ ժամանակին հաստատված սահմանափակումները և կրկին վստահում արքունիքի և պետական բարձր պաշտոններ: Արտաքին գործերի նախարարության կարևոր պաշտոններում են նշանակվել Միրզա Մելքում Խանը (Նազեմոլոդե), Հովհաննես Խան Մասեհյանը, Դավիթ Խան Դավթյանը, Մեթ Խան Աստվածատուրը, Հովհաննես Խան Ագջալյանը, գորապետ Ջոհրապ Խան Ամիր Թումանը և ուրիշներ:⁸

1860-ական թվականներին ամերիկյան միսիոներներ են գալիս Թեհրան և հայերի համար դպրոց բացում: Կաթոլիկ վարդապետներն էլ մտածում են հայ աղջիկների համար դպրոց բացել՝ կանխելու համար ապագա դավանափոխության երևույթը: 1970 թվին հիմնվում է «Ուսումնասիրաց» միությունը: Նույն տարում հիմնվում է նաև «Հայկազյան» ընկերությունը, և նույն անունով 1870 թվին փետրվարին Ս. Գևորգ եկեղեցու բակի մի անկյունում բացվում է միջնակարգ դպրոց, որը համարվում է Թեհրանի հայոց առաջին դպրոցը: Հետագայում այս դպրոցը կոչվում է «Դավթյան» (այստեղ 1850-ական թվականներից եղել էր «Խալիֆայական» մի վարժատուն, ուր փոքրաթիվ հայ տղաներ գրաճանաչ էին դարձել Նոր Զուղայից եկած տիրացուների կամ կիսագրագետ տեղացի վարժուհիների մոտ):

Առաջին աշխարհամարտի սկզբին, այսինքն՝ համայնքի կազմավորման սկզբնական շրջանից մոտ կես դար հետո (1850 թվից մինչև 1914 թիվը), մարդահամարի տվյալներով թեհրանահայությունը եղել է 575 տուն՝ 2905 շունչ (ներառյալ շրջակա գյուղերը): Այդ գյուղերից էր Վանաքը (տարածքային առումով ամենամեծը՝ կառուցված 1854 թվին, որն ուներ եկեղեցի՝ Ս. Մինաս անունով, և որտեղ դեռևս մի

⁷ Թարվիրդյան Ա. Ա., Հին Թեհրանի հայկական համայնքի կազմավորումն ու հայկական ճարտարապետության ժառանգության պահպանման անհրաժեշտությունը ներկա ժամանակաշրջանում // ԵՃՇՊՀ-ի գիտական աշխատությունների ժողովածու, հ. III (39), Երևան, 2010, էջ 173-178:

⁸ Թեհրանի Հայոց Թեմը, հրատարակություն Թեհրանի Հայոց Թեմի Թեմական Խորհրդի, 2003:

քանի հայ ընտանիքներ կան ապրող): Վանաքն այժմ համարվում Թեհրանի քաղաքային տարածքներից մեկը: Մնացած հինգ գյուղերում (Դավուդիե, Խորդուն, Դարուս, Մանսուրաբադ և Դովլաթաբադ) այլևս հայեր, որպես համայնք, չեն ապրում:

Ավելի քան երկդարյա քաղաքի և համայնքի պատմությունից ընդհանրապես շատ աննշան տեղեկություններ կան, իսկ մինչև 1890 թվի ժամանակահատվածի վերաբերյալ ոչ մի փաստաթուղթ չկա: Թեհրանահայության տեղաշարժման և զարգացման հետագա փուլերը մեծ մասամբ կապված են քաղաքի ընդհանուր զարգացման ու հայ բնակչության աճի իրողության հետ:⁹

1908 թվի փետրվարի 17-ին վերջնականապես կազմակերպվեց Թեհրանի հայոց Ազգային խորհուրդը, որի խնդիրն էր, իբրև տեղի հայոց բարձրագույն իշխանություն, միջնորդ հանդիսանալ հայ համայնքի և կառավարության ու մեջլիսի միջև: 1911 թվին Ազգային խորհուրդը պաշտոնապես ճանաչվեց պետության կողմից և կոչվեց Թեհրանի հայոց համայնական վարչություն: Այդ վարչության ընդունած օրենքով 1917 թվին կազմվեցին Համադանի, Մուլթանաբադի (ներկայումս՝ Արաք) և այլ հայաշատ վայրերի համայնական կազմակերպությունները, որոնց ներկայացուցիչներից էլ ստեղծվեց Իրանահայ ընդհանուր խորհուրդը:¹⁰

1930-ական թվականներից հետո Թեհրանի հայությունը կենցաղային ավելի բարենպաստ պայմաններ ապահովելու ձգտմամբ քաղաքային տարածքում հարավից դեպի հյուսիս տեղաշարժման ժամանակ հասնում է մինչև Հասանաբադ, Ազիզխան, Դավամ-օլսալթանե, Հաֆեզ և Նադերի (այժմ Ջոմհուրի) պողոտաները և բնակություն հաստատում այդ վայրերում՝ Դավթյան դպրոցի շրջակայքում:

Քանի որ 1937 թվականին մի շարք քաղաքական պատճառներով փակվել էին հայկական դպրոցները, Դավթյան ազգային դպրոցի սրահը Նադերի թաղամասում վերածվում է աղոթատեղիի, որը կոչվում է Հասանաբադի եկեղեցի: 1937 թվականին այրվում են սրահն ու եկեղեցին, և այդ ընթացքում Թեհրանահայությունը, որն արդեն բավականին մեծ թիվ էր կազմում, այդ թաղամասում որոշում է ունենալ

⁹ Թարվիրոյան Ա. Ա., Հին Թեհրանի հայկական համայնքի կազմավորումն ու հայկական ճարտարապետության ժառանգության պահպանման անհրաժեշտությունը ներկա ժամանակաշրջանում // ԵՃՇՊՀ-ի գիտական աշխատությունների ժողովածու, հ. III (39), Երևան, 2010, էջ 173-178:

¹⁰ Իրանի հայ համայնքը. Արդի հիմնախնդիրներ, Վ. Բայբուրդյան, Լուսակն, Եր., 2013:

բուրոբովին նոր և հայկական ոճով եկեղեցի: Այդ օրերի ազգային իշխանությունը որոշում է կառուցել 1200 հոգու տարողությամբ մի եկեղեցի:

1938-45 թվականներին կառուցվում է Ս. Աստվածածին եկեղեցին, բարերար Ռոման Իսակի նյութական օժանդակությամբ և ճարտարապետ Մարկոֆի վերջնական նախագծերով:

1945 թվին Հայաստան ներգաղթելու նպատակով Իրանի տարբեր հայաբնակ գավառներից Թեհրան են տեղափոխվում հարյուրավոր ընտանիքներ, սակայն ներգաղթի ծրագիրն անավարտ մնալու պատճառով բնակություն են հաստատում Թեհրանում:¹¹

Թեհրանի Թեմ: Թեմը հունական բառ է և նշանակում է աշխարհագրական այն տարածքը, որում առգո ազգային եկեղեցական կառույցի պատասխանատվությունը տրվում է մի եպիսկոպոսի կամ արքեպիսկոպոսի:¹²

Համաձայն ԹՀԹ-ի ազգային առաջնորդարանում պահպանված արխիվների, 1928 թվից մտածվել է Թեհրանահայ համայնքը դարձնել առանձին թեմ: Սակայն ծրագիրը իրագործվում է ավելի ուշ: Մինչ առանձին թեմի վերածվելը, կյանքի է կոչվում համայնական խորհուրդ՝ Թեհրանահայ եկեղեցական և կրթական գործերը ղեկավարելու նպատակով:

1944 թվականին Թեհրանի թեմա Իրանահնդկաստանի թեմից առանձնանալով՝ կազմավորվել է որպես իրանահայ նորագույն երրորդ թեմ, որը ժամանակավոր կերպով գործունեություն է սկսում Էջմիածնի կարգադրությամբ, որտեղից առաջնորդ է գործուղվում հոգեշնորհ Տ. Վահան Թ. վրդ. Կոստանյանը, սակայն շատ չանցած նա տեղափոխվում է Նոր Ջուղա, որին հաջորդում է գերաշնորհ Տ. Ռուբեն եպիսկ. Դրամբյանը և պաշտոնավարում է մինչև 1949 թվի դեկտեմբերը, ապա հեռացվում պաշտոնից և թեմի առաջնորդական աթոռը միաժամանակ թափուր է մտնում:

Հարկ է նշել, որ Իրանի երեք թեմերը՝ Ատրպատականի, Նոր Ջուղայի և վերջինս՝ Թեհրանը մինչև 1958 թիվս աշխատում էին Ս. Էջմիածնի հոգևոր իշխանության ներքո, իսկ հետագայում վերոհիշյալ

¹¹ Թարվիրոյան Ա. Ա., Հին Թեհրանի հայկական համայնքի կազմավորումն ու հայկական ճարտարապետության ժառանգության պահպանման անհրաժեշտությունը ներկա ժամանակաշրջանում // ԵՃՇՊՀ-ի գիտական աշխատությունների ժողովածու, հ. III (39), Երևան, 2010, էջ 173-178:

¹² Գեորգ Վարդան, Իրանի հայությունը հայկական իրականության մեջ, դասախոսություն, Ալիք, թիվ 132, 6 հուլիսի, 2014, էջ 4:

թեմերի հոգևոր իշխանությունը անցնում է Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությանը:

Թեհրանի թեմի կազմակերպվելուց մոտավորապես երեք տարի անց կյանքի է կոչվում թեմական խորհուրդը, որից հետո Թեհրանի Հայ կանանց եկեղեցասեր միության միջոցով Ս. Աստվածածին եկեղեցու արևելյան կողմում կառուցվում է երկու հարկանի փոքրիկ շենք, որպես առաջնորդարան:

1949 թվին կատարվում է թեմական խորհրդի նոր ընտրություն և թեմի պատգամավորական ժողովի կողմից ընտրված հանձնախումբը մշակում է կանոնադրություն, որը վավերացվում է 1951 թվին:¹³

Քաղաքի տարածքում թեհրանահայության թվային աճի և տեղաշարժի բերումով ժամանակի պահանջները թելադրում են քաղաքի դեպի հյուսիս ձգվող ուղղության վրա կառուցել մի նոր եկեղեցի Ս. Սարգիսը, որի բացումը կատարվել է 1972 թվին: Դրանից հետո ազգային առաջնորդարանի կենտրոնը Ս. Աստվածածին եկեղեցուց փոխադրվել է այնտեղ և համարվել առաջնորդանիստ:

«Թեհրանի Հայոց Թեմի Հայաստանյայց Առաքելական ս. Եկեղեցին և իր համայնքը, իրենց կրոնական գործերը վարում են համաձայն Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցու կանոնների, սովորություններին ու ավանդույթներին և ենթարկվում են Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության հոգևոր բարձր իշխանության»:¹⁴

Թեհրանի հայոց թեմի օրենսդիր ու գերագույն իշխանությունը հանդիսացող թեմի պատգամավորական ժողովը ընտրվում է ժողովրդի ուղղակի քվեով, որի հաստատած կանոնադրության և կայացրած որոշումների համաձայն ղեկավարվում են թեմի ազգային, հասարակական, կրոնական, կրթական, տնտեսական և վարչական գործերը: Ըստ ԹՀԹ կանոնադրության ՊԺ-ի անդամների ընդհանուր թվի՝ վեց յոթերորդը լինում է աշխարհական, իսկ մեկ յոթերորդը՝ հոգևորական, որոնք ընտրվում են չորս տարվա ժամանակաշրջանով: Համաձայն կատարված վերջին ուսումնասիրության տվյալների, ներկայումս ՊԺ-ի կազմը բաղկացած է 53 հոգևորական և աշխարհական անդամներից:

Պատգամավորական ժողովի իրավասությունների մաս են կազմում՝ ընտրել կամ հրաժարեցնել թեմակալ առաջնորդին կամ

¹³ Թեհրանի Հայոց Թեմը, հրատարակություն Թեհրանի Հայոց Թեմի Թեմական Խորհրդի, 2003:

¹⁴ Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցվո Թեհրանի Հայոց Թեմի կանոնադրություն, Նախաբան, նոյեմբեր, 2000:

առաջնորդական տեղապահին, ընտրել Թեմական խորհուրդ (11 հոգի), Թեմի հաշվեքննիչ մարմին, Թեմի կրոնական խորհուրդ, յուրաքանչյուրը երկու տարվա աշխատանքային ժամկետով: Թեմի բարձրագույն գործադիր իշխանության որոշ իրավասություններից ու պարտականություններից կարելի է նշել նաև հետևյալը.

ա) Կյանքի կոչել Թեմական խորհրդին գործող հարակից 21 մարմին կամ խորհուրդ (թվով 168 հոգի), որոնցից կարելի է նշել Կրթական խորհուրդը, Կալվածային վարչություն, Ավետիսյան բուժարանի խնամակալ մարմին, Կարիքավորների օժանդակ մարմին, Հարաբերական մարմին, Գերեզմանատների վարչություն, Շինարարական մարմին, Դատական խորհուրդ, Քրիստոնեական դաստիարակության մարմին, Երիտասարդական հանձնախումբ, Միջեկեղեցական հանձնախումբ, առաքելական ութ եկեղեցիներում գործող յոթ խորհուրդներ և այլն:

բ) Իբրև պաշտոնյա աշխատանքի ընդունել Ազգային առաջնորդարանի վարիչին:¹⁵

Իրանի երեք թեմերում աշխատող խորհուրդները պաշտոնապես ճանաչված են պետության կողմից: Նրանք առաջնորդվում են հաստատված կանոնագրով և կառավարում համայնքին վերաբերող խնդիրները:

Թեմն այսօր ընդգրկում է Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանն իր շրջակայքով՝ Արաքը, Համադանը, Մաշհադը, Գորգանը, Ռաշտը, Սարին, Ղազվինը և դրանց շրջակա գյուղերը:

Մինչև Իրանի Իսլամական հեղափոխության սկիզբը Թեհրանի թեմն ունեցել է 12 ենթակա շրջաններ՝ Արաք, Ղազվին, Ղարադան, Վանաք, Ռաշտ, Անզալի, Մաշհադ, Համադան, Քերմանշահ, Գորգան, Սարի, Բաբոլ-Բաբոլսար: Վանաքը, գտնվելով Թեհրանի արվարձանում, ժամանակին միացել է Թեհրանին: Ղարադանը հայաթափ է եղել 1963 թվի երկրաշարժից հետո, իսկ Համադանն ու Քերմանշահը հայությունից պարպվել են Իրան-Իրաք պատերազմի ընթացքում:

1960-ական թվականներին Թեհրանի հայոց դպրոցների թիվը 16 էր (շուրջ 5000 աշակերտով): 2000 թվականի տվյալներով Թեհրանում գործում էր 28 հայկական դպրոց, որոնցից 6-ը մանկապարտեզ և նախակրթարան էին (շուրջ 7000 աշակերտով): Դպրոցների մեծ մասը պատկանում էր Թեհրանի Հայոց ազգային առաջնորդարանին, մյուսները՝ կաթոլիկ, ավետարանական համայնքներին և Հայ

¹⁵ Գեորգ Վարդան, Իրանի հայությունը հայկական իրականության մեջ, Դասախոսություն, Ալիք, թիվ 132, 6 հուլիսի, 2014, էջ 4:

բարեգործական ընդհանուր միությունը:

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո շուրջ քսան հազար հայեր (մեծ մասամբ՝ ոչ ներգաղթած ընտանիքներ) կենտրոնանում են Թեհրանի հյուսիսարևելյան կողմում գտնվող Վահիդե (Մասուն) քաղաքամասում: Այս թվին ավելանում է 1963 թվականին Ղարաղանի շրջանի երկրաշարժի հետևանքով Թեհրան տեղափոխված հայ բնակչությունը: Ուստի կարիք է զգացվում նոր եկեղեցու, որն իրականանում է Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի նյութական օժանդակությամբ: Եկեղեցին 1968 թվականին օծվում է Սրբոց Թարգմանչաց եկեղեցի անունով:

Հետագա տարիներին Թեհրանում կառուցվում են նաև Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ (Մաջիդիե-Ջեյթուն քաղաքամասում, 1982 թ.) և Սրբոց Վարդանանց (Հեշմաթիե-Սարդարապատ քաղաքամասում, 1986 թ.) եկեղեցիներն ու Արարատ մարզավանի Ս. Խաչ մատուռը:

Ըստ արքեպիսկոպոս Արտակ Մանուկյանի՝ 1976 թվին հրատարակված «Թեհրանի հայկական եկեղեցիները» գրքի տվյալների՝ այդ թվականներին Թեհրանի հայաշատ շրջաններից մեկն էր համարվում Հեշմաթիե թաղը, ուր ապրում էր ութ հազար հայ, և Մաջիդիե թաղամասը, ուր ապրում էր շուրջ տասը հազար հայ:

Թեմի բազմաթիվ եկեղեցիներից այսօր կանգուն են 20-ը, ընդ որում ութը՝ Թեհրանում: Եկեղեցիներ կան նաև թեմի մյուս քաղաքներում, ինչպես նաև Արաքում, Քալավայում, Ղարաղանում, Մաշհադում, Քերմանշահում, Համադանում, Էնզելիում, Ղազվինում: Իսկ Մարին և Բաբոլ-Բաբոլսարը եկեղեցի ու դպրոց չունեն:¹⁶

Ներկայումս ոչ պաշտոնական տեղեկությունների համաձայն՝ հայության թիվը հասնում է մոտ 50 հազարի, նրանք զբաղված են առևտրի և սպասարկման ոլորտներում: Համայնքն իր առջև ծառացած խնդիրները խորհրդարանում բարձրացնելու հնարավորություն ունի հյուսիսային և հարավային իրանահայության զույգ պատգամավորների միջոցով:

Մինչ այժմ հիշատակված հոգևոր կենտրոնները պատկանում էին Թեհրանի հայ առաքելական եկեղեցուն հետևող համայնքին:

Իրանում կան նաև հայ կաթոլիկների և ավետարանականների համայնքներ:

Թեհրանի հայ կաթոլիկական համայնքը ձևավորվել է 1934 թվականին, ներկայումս ունի մոտավորապես 1200 անդամ: Այստեղ

¹⁶ Թեհրանի Հայոց Թեմը, հրատարակություն Թեհրանի Հայոց Թեմի Թեմական Խորհրդի, 2003:

են գտնվում նրանց պատրիարքական փոխանորդությունն ու առաջնորդարանը՝ Կաթողիկե Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցուն կից, որն օծվել է 1954 թվականին:

Համայնքի արտագաղթի պատճառով փակվել են մի շարք հաստատություններ, դպրոցներ, մայրապետաց միաբանությունը և վերջին տարիներում «Ալիշան» դպրոցը թեփրանում: Գործում են Ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցին թեփրանում, Ս. Վարդարանը (Աստվածամոր)՝ Սպահանում և Կասպից ծովի եզերքին՝ Ս. Անտոն եկեղեցին:

Հայկաթողիկե համայնքի կապտության միջև հարաբերությունները կանոնավորվում են Թեմական խորհրդի միջնորդությամբ, իսկ եկեղեցական հարցերը (պսակադրություն, կնունք, հուղարկավորություն, ժառանգություն)՝ պետության հետ երկկողմ մշակված առանձին կանոնակարգով: Հայ կաթողիկե եկեղեցուց զատ, կաթոլիկությունը Իրանում ներկայանում է նաև ասորական քաղղեական եկեղեցու ձևով:¹⁷ Իրանահայ Ավետարանականների կենտրոնը նույնպես թեփրանն է: Վարչական կառուցվածքով անկախ է, սակայն կցված է Իրանի Ավետարանական եկեղեցիների միությանը: 1950-ական թվականների սկզբից ունեն համայնքի ընտրովի խորհուրդ, ուր վճռվում են հանրային, կրթական, կրոնական և այլ հարցեր: Հայ Ավետարանական համայնքին պատկանող «Գոհար Մեսրոպյան» դպրոցը հիմնվել է 1949 թվին Դարվազե Ղազվինի Ս. Հովհաննես եկեղեցու բակի փոքրիկ սենյակում, որը հետագայում մի քանի տեղափոխությունից հետո 1964 թվին հաստատվեց Ս. Հովհաննես եկեղեցուն կից կառուցված դպրոցի շենքում: Դպրոցը գտնվում է Հայ Առաքելական եկեղեցու իրավասության ներքո, իսկ այնտեղ ուսում են ստանում ինչպես առաքելական, այնպես էլ բողոքական երեխաները:

Իրանի հայ համայնքի շրջանակներում հայ բողոքական համայնքը հիմնականում բնականոն հարաբերությունների մեջ է տեղի Հայ Առաքելական և Կաթողիկե եկեղեցիների հետ: Համայնքային կյանքում փոխհարաբերությունները կառուցվում են գործընկերության ոգով:¹⁸

Ակնարկ թեփրանահայության ներհամայնքային կյանքի ձևավո-

¹⁷ Արման Փոլադյան, Մեկնաբանություն, 27 մարտի, 2010, www.religions.am, <http://www.lragir.am/index/arm/0/comments/view>

¹⁸ Հովյան Վահրամ, Իրանի Հայ Բողոքական Համայնքը // «Նորավանք» ԳԿՀ, // Գլոբուս Ազգային անվտանգություն, N 5, www.noravank.am/arm/articles/detail.php.

րումի. 1920-ական թվականներից Թեհրանում կազմակերպվել են գրական միավորումներ, լույս են տեսել պարբերաթերթեր ու հանդեսներ: Նախքան այդ, արդեն 19-րդ դարի երկրորդ կեսից սկիզբ է առել թարգմանական գրականություն, որի առաջատարներն էին Հովհաննես Խան Մասեհյանը (դիվանագետ և Շեքսպիրի ստեղծագործությունների թարգմանիչ): Նրանցից ոմանք պարսից պոեզիայի լավագույն նմուշները թարգմանել են հայերենի:¹⁹

1905 թ. Հասանաբադ թաղի հայոց երկսեռ դպրոցի սրահում, մի քանի տասնյակ կանանց ներկայությամբ կայանում է Թեհրանի հայ կանանց ընդհանուր ժողովը՝ միություն հիմնելու նպատակով: Ժողովը որոշում է հիմնել նոր միություն՝ այն կոչելով Թեհրանի հայ կանանց բարեգործական ընկերություն, հիմնականում նպատակ ունենալով օգնել տեղի հայ չքավորներին, նպաստ տալով աշխատանք գտնել անկարողներին, բժշկական օգնություն և դեղորայք տրամադրելով հիվանդներին, աշխատանք հայթայթելով գործազուրկներին, հոգալ որք ու չքավոր երեխաների ուսման, սննդի, զգեստի և գրենական պիտույքների ծախսերը:

Ընկերությունն իր բարեսիրական և կրթամշակութային աշխատանքներին զուգընթաց ունեցել է մի շարք հանրօգուտ ծրագրեր, այդ թվում Թեհրանում ազգային ծերանոց տարեցների տուն կամ հանգստյան տուն (Ս. Գեորգ եկեղեցու շրջափակում գործող ծերանոցի և «Մոսե Մայրիկ» ծերանոց), որբանոց և մանկատուն:²⁰

«1928 թ. պաշտոնապես հիմնադրվել է Թեհրանի հայ կանանց եկեղեցասեր միությունը, հիմնականում եկեղեցիների բարեգարդությանը, մոմավաճառությանը և գանձանակի հսկողության աշխատանքները, չքավոր ննջեցյալների թաղման ծախսերի հոգացությունը և տարիքավորներին հնարավորին չափով օժանդակելու նպատակով»:²¹

1939 թ. Թեհրանում սովորող մի խումբ հայ աշակերտուհիներ, իբրև հայ կին և մայր ելնելով 30-ական թվականների հայկական դպրոցների փակման հարցի մտահոգություններից, համայնքի մատաղ սերնդին օգտակար հանդիսանալու նպատակով հիմնեցին

¹⁹ Թեհրանի Հայոց Թեմը, հրատարակություն Թեհրանի Հայոց Թեմի Թեմական Խորհրդի, 2003:

²⁰ 70-ամյակ Թեհրանի Հայ Կանանց Բարեգործական Ընկերության-ԹՀԿԲԸ, 1905-1975 (տպարան «Ալիք») Թեհրան, 1975:

²¹ 70-ամյակ Թեհրանի Հայ Կանանց Եկեղեցասեր Միության 1928-1998 (հրատարակություն Թ.Հ.Կ.Ե.Մ.), 1998:

«Հայ կին» միությունը:²²

Կանանց վերաբերող վերոհիշյալ երեք միություններն ու կազմակերպությունները իրենց գործունեությունը շարունակում են առ այսօր:

1961 թվին հայ ուսուցիչների վերաորակավորման նպատակով հիմնվել են Թեհրանի հայոց թեմի (ԹՀԹ) հայերենագիտական երեկոյան եռամյա դասընթացներ, որոնք մի քանի տարի հետո փակվել և վերաբացվել են 1981-ին: Նախքան 2005 թիվս այնտեղ ուսանում էին 60-75 ուսանողուհիներ: Սակայն վերջին տասնամյակներում արտագաղթի բերումով նրանց թիվը նվազել է:

1967-68 թվերին Թեհրանի պետական համալսարանում գործել է հայոց լեզվի և գրականության մագիստրատուրայի ամբիոն, որը փակվել է Իրանի իսլամական հեղափոխության օրերին (1979 թվին):²³

1995 թվականին Թեհրանի իսլամական ազատ համալսարանի (ԻԱՀ) օտար լեզուների ֆակուլտետում Երևանի Հրաչյա Աճառյանի անվան համալսարանի հետ ստորագրված փոխադարձ համաձայնությամբ հիմնադրվել է հայոց լեզվի և գրականության ամբիոն, իսկ Երևանում՝ պարսկերեն լեզվի և գրականության ամբիոն: Անցած 19 տարիների ընթացքում ամբիոնը տվել է 420 շրջանավարտներ, իսկ վերջին տարեշրջանում ունի յոթ ուսանող: Ըստ ամբիոնի վարիչ և դասախոս, դոկտ. Անդրանիկ Միմոնյանի՝ այնտեղ դասավանդվող հիմնական առարկաներն են՝ քերականություն, ձևաբանություն և շարահյուսություն, հայ ժողովրդի պատմություն, Իրանի հայ համայնքի պատմություն, բանահյուսություն, գրաբար, ուղղագրություն և թելադրություն, գրականության տեսություն, միջագային գրականություն, ոճաբանություն, գրաքննադատություն, Իրանի մշակույթի պատմություն, լեզվաբանություն, հայերեն դասական և արդի գրականություն, հայոց լեզվի պատմություն:²⁴

Պարսիկ մտավորականները բարձր են գնահատել հայ գրականությունը և հայ պատմիչների երկերը, իբրև պատմության ճշտգրիտ և հավաստի աղբյուրներ: Դեռևս 1910-ական թվականներից լույս են

²² 60-ամյակ Թեհրանի «Հայ Կին» միության հիմնադրման և գործունեության (1939-1999 թթ.): Տե՛ս նաև Թեհրանի հայ կանանց միությունների համառոտ պատմություն (Ալինա Թարվերդյան, «Յույս» երկշաբաթաթերթ, թիվ 63, նոյեմբեր 25, 2009):

²³ Թեհրանի Հայոց Թեմը, հրատարակություն Թեհրանի Հայոց թեմի թեմական խորհրդի, 2003:

²⁴ Հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնը ազգային կապիտալ է, չի կարելի անտարբեր վերաբերվել նրան, «Արաքս» շաբաթաթերթ, Թեհրան, 12 օգոստոսի, 2014:

տեսել Ահարոնյանի, Շանթի, Բաֆֆու, Շիրվանզադեի, Թումանյանի պարսկերեն թարգմանությունները և բեմադրվել: 1950-ականներին պարսկերեն է թարգմանվել Խորենացու «Հայոց պատմությունը»:

19-րդ դարի երկրորդ կեսից սկսյալ թեհրանահայ համայնքում կարելի է տեսնել արվեստի զանազան բնագավառների (թատրոն, երաժշտություն, նկարչություն, քանդակագործություն, կինո և այլն) նշանավոր գործիչների, որոնցից շատերը մեծ համբավ ունեն Իրանի մշակութային կյանքում:

Թեհրանում մինչ օրս լույս են տեսել շուրջ 80 անուն պարբերականներ: Ներակայումս հրատարակվում են «Ալիք» օրաթերթը (1931 թվից), «Պայման» եռամսաթերթը, «Արաքս» ամսաթերթն ու «Հույս» երկշաբաթաթերթը: «Ալիք» հաստատությունը իր երկարամյա անցյալով, համանուն օրաթերթին առընթեր, լույս ընծայելով տարբեր բովանդակությամբ գրքեր, մեծ ներդրում է ունեցել թեմի ազգային և հասարակական կյանքում:

Երկար տարիներ ի վեր լույս են տեսնում «Բաֆֆի», «Նայիրի», «Կանթեղ» պատի օրացույցները:

Թեհրանի թեմում աշխատում են շուրջ 27 միություններ, որոնք հիմնականում կազմակերպում են համայնքային կյանքի մշակութային, բարեգործական, մարզական աշխատանքներ և հաճախ ազգային առաջնորդարանի հետ համագործակցում են ազգային-կրոնական տոների, ինչպես նաև Մեծ եղեռնի ոգեկոչման միջոցառումների առնչությամբ: Միությունները ունեն իրենց սեփական կենտրոնատեղին, որոնց սեփականությունը մեծ մասամբ ազգապատկան է: Որոշ միություններում աշխատում են գրադարաններ, պարախմբեր, երգչախմբեր, թատերախմբեր, գրական և արվեստից պատանեկան, երիտասարդական և երեցների բաժանմունքներ: Մարզական ասպարեզում աչքի են ընկնում «Արարատ», «Միփան» և «Բաֆֆի» մարզամշակութային կազմակերպություններն ու միությունները, որոնք ունեն մարզասրահներ ու ֆուտբոլային դաշտ:

1999-ի հոկտեմբերի 15-ին վախճանվեց թեմի հոգևոր առաջնորդ Գերաշնորհ Ս. Արտակ արքեպիսկոպոս Մանուկյանը, որը Կիլիկիո կաթողիկոսության կողմից որպես Թեհրանի թեմի առաջին հոգևոր առաջնորդ գործուղվել էր 1960 թվից:

1999-ի հոկտեմբերի 26-ին Թեհրանի թեմի Պատգամավորական ժողովը առաջնորդական տեղապահ ընտրեց գերաշնորհ Ս. Սեպուհ եպիսկոպոս (ներկայումս արքեպիսկոպոս) Մարգարյանին, իսկ 2000 թվի հունիսի 6-ին նրան ընտրեց որպես Թեհրանի Հայոց թեմի

առաջնորդ:²⁵

Համայնքային խնդիրներ. Տարիների ընթացքում հիմնականում արտագաղթի պատճառով նվազել է իրանահայ համայնքի ազգային կառույցների ծառայություններից օգտվողների, ինչպես նաև ղեկավար մարդուժի, չօգտագործվող ազգապատկան շենքերի թիվը:

Ներքո արծարծվող խնդիրները ներկա պայմաններում Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանի հայ համայնքին առնչվող մտահոգությունների շուրջ են, որոնք հատկապես անցյալ տասնամյակների ընթացքում միջազգային և ներազգային կյանքում տեղի ունեցած մեծ փոփոխությունների բերումով առավել շեշտակի են դարձել:

Թեհրանի հայ համայնքն այնքան հին պատմական անցյալ չունի, որքան Թավրիզն ու Նոր Ջուղան, քանի որ իբրև մայրաքաղաք այն ունի ընդամենը 250 տարվա պատմություն: Սակայն հենց այս կարճ ժամանակահատվածում թեհրանահայությունն ապրել ու հասել է զարգացման բարձր մակարդակի, ինչի արդյունքում այսօր մեզ ժառանգություն են հասել բազմաթիվ ազգապատկան հոգևոր, մշակութային, մարզական և հասարակական կառույցներ, որոնք ունեն տարբեր՝ պատմական, ճարտարապետական, քաղաքաշինական, մոնումենտալ, նյութական արժեքներ և պետք է դասակարգվեն ըստ այդմ:

Համայնքի ազգային հնարավորության խոշոր բաժինը կազմում են կալվածները: Սակայն հիմնախնդիրը կարելի է դիտարկել ոչ միայն ճարտարապետական, այլև հասարակագիտական, քաղաքական, հոգեբանական և այլ տեսանկյուններից:

Իսֆահան քաղաքի հայկական Նոր Ջուղա կոչվող պատմական մեծ հատվածում, որն ունի ավելի քան 400 տարվա պատմություն, վերջին տարիների արտագաղթի հետևանքով բնակչությունից պարպվեցին բազմաթիվ հայկական գյուղեր, վաճառվեցին կամ հիմնովին քանդվեցին բազմաթիվ հայկական հին նահապետական մեծ տներ, որոնց մասին այսօր չկան հստակ տեղեկություններ: Տասնյակ տարիներ առաջ նույն դեպքերն են տեղ գտել նաև Իրանի հայաբնակ այլ քաղաքներում՝ Թավրիզում, Ուրմիայի շրջանում, Արաքում, Ղարաղանում, Սալմաստում, Փերիայում և այլուր: Հիմա նույն խնդիրների առջև են կանգնած այլ շրջաններ, հատկապես՝ Թեհրանը: Արտագաղթն ուղղակիորեն ազդում է համայնքային կյանքի տարբեր բնագավառների վրա: Հիմնականում տուժում են

²⁵ Թեհրանի Հայոց Թեմը, հրատարակություն Թեհրանի Հայոց Թեմի Թեմական Խորհրդի, 2003:

ազգային դպրոցներն ու միությունները: Երևույթին պետք է գումարել նաև 21-րդ դարի հասարակական բարդ կենցաղային պայմանները և մեքենայացված ապրելակերպը, որոնք յուրօրինակ խնդիրներ են առաջացնում ավանդապաշտ համայնքներում:

Նկարագրված իրավիճակի վառ ապացույցներից է հետևյալ օրինակը. 2009 թվի Թեհրանում փակվեցին ավելի քան 130 տարվա անցյալով Քուշեշ Դավթյան միջնակարգ և 80 տարվա անցյալ ունեցող Ալիշան ուղեցույց դպրոցները: Իսկ սրանից մոտ 20-25 տարի առաջ փակվեցին նաև Քուշեշ Մարիամյան միջնակարգ և Վաչե Հովսեփյան տարրական դպրոցները: Այս ուսումնական հին օջախների յուրաքանչյուր դասարանում ժամանակին սովորում էին 40-50 աշակերտ: Այս երևույթը ցավոք շարունակվել է նաև վերջին տարիներին:

«Աշակերտության թվի նվազման հետևանքով կրթության նախարարության առաջնակարգ դպրոցների ցանկից դուրս են գալիս մեր դպրոցները: Համաձայն Թեհրանում հայ երեխաների ծննդի վիճակագրական տվյալների՝ առաջիկա տարիներին աշակերտների թիվը շարունակելու է նվազել, նույնիսկ եթե նկատի չունենանք արտագաղթը: Նման ընթացքը բնականաբար պատճառ կդառնա, որ որոշ դպրոցներ ինքնաբերաբար փակվեն:

Մեկ խոսքով՝ համայնքն առանց հեռանկարային ծրագրերի, ավանդական ձևերով ղեկավարելու դեպքում դպրոցների թիվն ինքնաբերաբար պակասելու է»:²⁶

Հոդվածին հավելված աղյուսակում (էջ 28-29) ներկայացված ցանկը ամբողջական պատկերացում է տալիս Թեհրանում 1870 թվից մինչ օրս աշխատող ուսումնական հաստատությունների ժամանակագրական տվյալների մասին:²⁷

Ահագանգն ինքնին սթափեցնող է: Մեր ազգը բազմիցս ականատես է եղել իր ազգային և մշակութային ժառանգության ոչնչացմանը՝ բնական տարերքների, աննպաստ պայմանների, անփույթ և անհոգատար վերաբերմունքի կամ անհեռատես ծրագրավորումների պատճառով: Դրա դառը փորձը մենք մեր մաշկի վրա զգացել ենք Արևմտյան Հայաստանում, Նախիջևանում և Վրաստանում:

²⁶ Թարվիրդյան Ա. Ա., Թեհրանի հայ համայնքի ճարտարապետական ժառանգության պահպանման և բարեկարգման անհրաժեշտությունը//ԵՃՇՊՀ-ի գիտական աշխատությունների ժողովածու, հ. III (39), Երևան, 2010, էջ 166-172:

²⁷ Մինասյան Հովիկ, Թեհրանի հայոց թեմի սարածքում անցյալի և ներկայի կրթօջախներ, Ալիք, N 108 (21112), հունիսի 1, 2011, էջ 3:

Բարեբախտաբար ներկա Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում հայկական մշակութային ժառանգությունը պահպանվում է ամենայն բարեխղճությամբ: Պետության կողմից հատուկ բյուջե է հատկացվում որոշ շենքերի վերակառուցման և վերանորոգման համար:²⁸

Թեհրանում ներկայումս գործող դպրոցների թվային պատկերը վերջերս ներկայացվել է ըստ օղակների բաժանումի, համաձայն որի 32 օղակներում աշխատում են 4 մանկապարտեզ, 4 նախակրթարան, 10 տարրական, 8 ուղեցույց և 6 միջնակարգ դպրոցներ: Այդ օղակներից 20-ն ազգային են, 10-ը՝ հարանվանական, 2-ը՝ միութենական:²⁹

Ոչ միայն Իրանից, այլև սփյուռքի մյուս հին գաղթօջախներից արդեն տարիներ է, ինչ հայերը թողնում ու հեռանում են: Վերջին տարիների ընթացքում Սիրիայում տեղի ունեցող աղետալի դեպքերը բավականին ողբալի հետևանքներ թողեցին սիրիահայ համայնքի վրա: Նորագույն աշխարհաքաղաքական պայմաններում ձևավորվել են սփյուռքահայ նոր կենտրոններ: Ինչպես միշտ, հինն իր տեղը զիջում է նորին: Սակայն ի նչ է սպասում մեր ավանդական գաղթօջախների պատմական, հոգևոր և մշակութային ժառանգությանը:

Ի դեպ չմոռանանք նաև, որ հեռացողներից բացի կա նաև տեղում մնացող և գոյատևող սերունդ, որն ապրում և հույսով դեռ շարունակելու է ապրել ու կերտել ճիշտ, համբերատար, խելացի և ծրագրված մոտեցումներով իրագործված ու նորացված հին օրրաններում: Նրանց ճաշակն ու պահանջները բավարարելու համար պետք է ձեռնարկել համապատասխան քայլեր: Համայնքի թվի նվազումը թեպետ իրողություն է, սակայն իրականության ամբողջական պատկերը չէ:

«Նորաձևություն, փոփոխություն, արդիականացում. ժամանակի թելադրած տերմիններ, որոնք իրենց հրամայականն են գործադրում մարդկության բոլոր բնագավառներում՝ անկախ յուրաքանչյուրի կամքից: Հնարավոր է նաև դեմ գնալ ժամանակին և տեսնել միևնույնը, ինչ ցանկանում ես, բայց անկախ այդ բոլորից՝ ապագայի լավագույն նախատեսումը երաշխավորում է ապագայի կերտումը»:

Մի քանի տարի առաջ էր, ինչ ազգային կառույցների

²⁸ Թարվիրդյան Ա. Ա., Թեհրանի հայ համայնքի ճարտարապետական ժառանգության պահպանման և բարեկարգման անհրաժեշտությունը//ԵՃՇՊՀ-ի գիտական աշխատությունների ժողովածու, հ. III(39), Երևան, 2010, էջ 166-172:

²⁹ Գեորգ Վարդան, Իրանի հայությունը հայկական իրականության մեջ, Դասախոսություն, Ալիք, թիվ 132, 6 հուլիսի, 2014, էջ 4:

«օպտիմալացման» խնդիրն արծարծվեց ազգային իշխանությունների կողմից ազգապատկան շենքերի «վերադասավորման» նպատակով:

«Օպտիմալ բառն առնված է լատիներեն «optimus» բառից և նշանակում է լավագույն, ամենացանկալի պայմաններին համապատասխանող բարեկարգում, որից առաջացել է նաև օպտիմիզմը, իսկ օպտիմալացում նշանակում է լավացնել՝ վատից դեպի լավ գնալու ընթացք»:

Օպտիմալացումը բացատրվում է նաև որպես «համընդհանուր շահերին միտված քայլ, որտեղ վերանայման պետք է ենթարկվեն մեր ռեսուրսներն ու անհրաժեշտությունները»: «Մենք ունենք ընտրության երկու ուղղություն, այն է՝ ամեն ինչ թողնել բախտի քմահաճույքին, ինչը հատուկ է մեռնող հավաքականություններին, կամ կենսունակությունից մղված՝ առանց ընկրկման, սթափ մտքով վերաբժեքավորենք իրավիճակը»:

«Երկարամյա ծրագրերով պետք է վերանայել ազգային հասարակական միավորների և կառույցների ընդհանուր դրվածքը՝ ներառելով փոփոխություններ, ինչի շնորհիվ հնարավոր կդառնա ներկա մարդու-ժով և նյութական միջոցների օպտիմալ օգտագործումով լավագույնս դեկավարել համայնքը»:

Ցանկացած նորամուծություն կամ վերափոխում հնարավոր է, որ դիմադրության հանդիպի ժողովրդական զանգվածների կողմից, ովքեր տասնամյակներ ապրել, սովորել և հաճախել են իրենց հարազատ թաղերի դպրոցները, միությունները և հասարակական ու մարզամշակութային կենտրոնները: «Նկատի ունենալով, որ համայնքում խոշոր փոփոխությունները, օրինակ՝ դպրոցների վերադասավորման և օպտիմալացման նոր ծրագրերը, բնականորեն, բախվելով ժողովրդի հոգեկան ապրուստներին, հուզում են առաջացնում և չկամության դրսևորումներ երևան բերում, ուստի խիստ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն կարևոր պարագան, որ առանց ժողովրդի գործունե նկատի առնելու՝ նույնիսկ լավագույն ծրագրերը, որոնք նախատեսվում են ծառայեցնելու ժողովրդի բարօրությանը, կարող են հակառակ արդյունքների հանգել»:³⁰

Ներհամայնքային այլ խնդիրների կապակցությամբ նաև մամուլի կամ համայնքային հանդիպումների ժամանակ շատ հաճախ հարցադրումներ են լինում ազգային իշխանության պատասխանատու

³⁰ Թարվիրդյան Ա. Ա., Թեհրանի հայ համայնքի ճարտարապետական ժառանգության պահպանման և բարեկարգման անհրաժեշտությունը/ԵՃՇՊՀ-ի գիտական աշխատությունների ժողովածու, հ. III (39), Երևան, 2010, էջ 166-172:

անձանց, որոնք հնարավորինս լուծուժներ գտնելու աշխատանք են տանում:

«Իրանահայութեան համար առկա խնդիրների և մտահոգությունների կապակցությամբ դրանց կարելի է ստորաբաժանել երկու մասի, որի մի մասում տեղ են գտնում զուտ համայնքային հարցերը, ինչպես օրինակ՝ իրավական հարցերի բնագավառում՝ ժառանգությունը, քրեական օրենքները, անձնական իրավունքները, կրթադաստիարակչական համակարգի բնագավառում՝ դպրոցական, համալսարանական և պետական վարձակալության խնդիրները: Մյուս մասի, այսինքն հասարակական և համաիրանական ընդհանուր խնդիրների շարքում կարելի է նշել գործազրկության, կանխիկ գումարի պակասի, բնակարանների վարձակալման դժվարությունների և այլ կենցաղային հարցերը:

Իրանի Իսլամական խորհրդարանի նախկին պատգամավոր և ներկայիս ԹՀԹ 15-րդ Պատգամավորական ժողովի ատենապետ, Ճարտարագետ Գեորգ Վարդանը վերոհիշյալ մտահոգություններին լուծուժներ գտնելու կապակցությամբ հույս է հայտնել, որ Իսլամական խորհրդարանում համայնքի նախկին և ներկա զույգ պատգամավորների լուրջ աշխատանքների արդյունքում արդեն առկա են դրական ձեռքբերումներն ու հուսադրիչ հեռանկարը:

«Իրանը հայության համար ոչ թե գաղթօջախ է, այլ հայկական օջախ, քանի որ իբրև պատմական փաստ հայությունն ունի 2750 տարուց ավելի անցյալ՝ Ատրպատականի տարածքում»:³¹

Իրանի Իսլամական խորհրդարանում հարավային իրանահայության ներկայիս պատգամավոր Ռոբերտ Բեզլարյանը ևս «Հույս» երկշաբաթաթերթին տված մի հարցազրույցում նշել է. «Մեր համայնքը աշխույժ համայնք էմ համարում: Մեր թիվը պակասել է և պակասում է, ու այս առումով դժվարություններ կունենանք: Մա առաջին հերթին անդրադառնում է դպրոցների փակման և այլ խնդիրներին: Զգալի է նաև համայնքային գործերում մարդուժի պակասը, թեև ես կարծում եմ, որ Թեհրանում դեռ բավականին մարդուժ ունենք: Հարկավոր է միայն, որ մեր վարչական համակարգն ավելի լայնախոհ մոտեցմամբ կարողանա գրավի մարդկանց: Ես Թեհրանում լավ պոտենցիալ եմ տեսնում և մարդիկ կան, որ կարող են օգնել մեզ»:³²

³¹ Գեորգ Վարդան, Իրանի հայությունը հայկական իրականության մեջ, դասախոսություն, Ալիք, թիվ 132, 6 հուլիսի, 2014, էջ 4:

³² Զրույց Իրանի խորհրդարանում Մպահանի և հարավի պատգամավոր Ռոբերտ Բեզլարյանի հետ, «Այլ բան է ամբոստանությունը այլ բան՝ քննադատությունը»,

ԻԻՀ-ի և ՀՀ-ի փոխհարաբերությունների բնույթը

Գլոբալիզացիայի շրջանակներում այսօր ակտիվորեն ընթանում են նաև տարածաշրջանային ինտեգրման գործընթացներ, որտեղ յուրաքանչյուր երկիր փորձում է առավելագույն չափով ներգրավված լինել տարբեր քաղաքական ու տնտեսական միություններում ու դաշինքներում: Այդ զարգացումներից գերծ չեն նաև Իրանը և Հայաստանը: Այսօր Հայաստանի և Իրանի տնտեսական քաղաքականություններն ուղղված են տարածաշրջանային անվտանգության ամրապնդմանը, տրանսպորտային ու էներգետիկ նախագծերում ընդգրկմանը, ինտեգրացման գործընթացների ակտիվացմանը: Այդ ենթատեքստում Իրան-Հայաստան երկաթուղու կառուցումը կունենա մեծ նշանակություն տարածաշրջանային դրական զարգացումների ամրապնդման համար:

Ինչպես Իրանը, այնպես էլ Հայաստանը գտնվում են յուրահատուկ աշխարհաքաղաքական շրջապատման մեջ, որը կարող է մերձեցնել ու համադրել երկու ժողովուրդների շահերը: Հայաստան-Իրան համագործակցությունը կարելի է համարել հաջողված և զարգացման նոր հեռանկարներ խոստացող: Այդ տեսակետից Իրան-Հայաստան երկաթգիծը Հայաստանի և Իրանի համար ունի ռազմավարական նշանակություն, որի արդյունավետությունը կասկած չի հարուցում: Այն ոչ միայն տնտեսական, այլև գեոտնտեսական և գեոքաղաքական նշանակության կառույց է, որի հետևանքները Հայաստանի, Իրանի և տարածաշրջանի համար տարբեր առումներով անգնահատելի է լինելու:³³

Իրանը նախընտրում է տարբեր այլընտրանքային տրանսպորտային ուղիների իրողությունը: Դրանով հանդերձ Իրան-Հայաստան երկաթուղին հնարավորություն կտա Իրանին և այլ ասիական երկրներին հենց Հայաստանի վրայով Վրաստանի սևծովյան նավահանգիստների միջոցով ապահով ու ձեռնտու ելք ապահովել դեպի Եվրոպա: Թուրքական ուղու համեմատությամբ 5-15%-ով կնվազի նաև իրանական ապրանքների տեղափոխման ինքնարժեքը դեպի Եվրոպա:

Իրան-Հայաստան երկաթուղու կառուցումով կմեծանա նաև Հայաստանի տրանսպորտային անկախությունը և նշանակությունը:

«Հույս» երկշաբաթաթերթ, թիվ 179, 11 հոկտեմբերի, 2014, էջ 5:

³³ Սարգիս Մանուկյան, Իրան-Հայաստան երկաթուղու նշանակությունը տարածաշրջանային գործընթացներում, The Republic of Armenia, 2010, Previous Experiences-Future Prospects.

Անկախ նախագծի շինարարության արժեքից ու ներդրումների ետզնման ժամկետից, հայ-իրանական երկաթգծի կառուցումը Հայաստանի և Իրանի համար երկարաժամկետ կտրվածքում ունի ռազմավարական նշանակություն և լինելու է ապագային ուղղված կառույց, որը կարող է դառնալ տարածաշրջանի երկրների համագործակցության գրավականը:³⁴

Հավելված-Աղյուսակ

Թեհրանի հայկական դպրոցների ժամանակագրական տվյալների ցանկ (1870-2003 թթ.)

No:	ԱՆՈՒՆ	ՀԻՄՆ. Թ.	ՊԱՏԿԱՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ	ԳՈՅԱՏԵՎՄԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ
1	Հայկազյան, հետազայում՝ Քուշեշ Դավթյան	1870	Ազգային	փակված
2	Մարիամ հաստատություն	1937	Հայ կաթողիկե առաջնորդարան	բանուկ
3	Բուստան	1942	Մասնավոր	փակված
4	Դանայի	1942	Ազգային	փակված
5	Սանդուխտ	1946	Մասնավոր	փակված
6	Շահագիզ	1946	Ազգային	փակված
7	Ներսիսյան	1948	Ազգային	փակված
8	Գոհար- Մեսրոպյան	1949	Հայ Ավետարանական եկեղեցի	բանուկ
9	Արամ-Աբովյան	1950	Ազգային	փակված
10	Ռոստոմ տղայոց	1952	Ազգային	բանուկ
11	Նուբար	1952	Հայ բարեգործական միություն	փակված
12	Շահ Աբաս (ներկա Արամ սրահ)	1953	Ազգային	փակված
13	Հուր	1953	Ազգային	փակված
14	Թաբան	1953	Մասնավոր	փակված

³⁴ Հայկ Զավենի Նազարյան, ՀՀ և ԻԻՀ Տեղեկատվական ոլորտի զարգացման և հեռանկարների շուրջ, The Republic of Armenia 2010- Previous Experiences- Future Prospects.

15	Քուշեշ Մարյամյան օրիորդ- միջնակարգ	1954	Ազգային	փակված
16	Արաքս	1954	Ազգային	բանուկ
17	Նայրի օրի. տարրական	1955	Ազգային	փակված
18	Արարատ	1956	Ազգային	բանուկ
19	Թունյան	1957	Ազգային	բանուկ
20	Հախնազարյան (Ղըզըլ դալէ)	1957	Ազգային	փակված
21	Սահակյան	1958	Ազգային	բանուկ
22	Նուրաֆշան	1960	Շաբաթապահ Գալստական եկ.	փակված
23	Ալիշան	1962	Հայ կաթողիկե առաջնորդարան	փակված
24	Նոր Անի	1963	Մասնավոր	փակված
25	Ռոստոմ օրիորդ.	1963	Ազգային	Բանուկ որպես Սահակյան ոչ շահադիտ. դպրոց
26	Փարթովի	1963	Մասնավոր	փակված
27	Շանթ	1965	Ազգային	բանուկ
28	Իրան Փիրուզ	1966	Մասնավոր	փակված
29	Ալիք	1966	Մասնավոր	փակված
30	Բե սույե Դանեշ	1966	Մասնավոր	փակված
31	Ադվենթիստ	1966	Շաբաթապահ Գալստական եկ.	փակված
32	Գյուլբենգյան	1967	Հայ բարեգործական միութ.	բանուկ
33	Նայրի տղայոց տարր.	1969	Ազգային	բանուկ
34	Հ. Թովմասյան	1970	Ազգային	բանուկ
35	Մարի Մանուկյան	1971	Հայ բարեգործական միութ.	բանուկ
36	Ա. Սողոմոնյան	1973	Ազգային	բանուկ

37	Վաչե Հովսեփյան	1973	Ազգային	2003 թ. դեկտ. 28-ից գործում է որպես մշակութային համալիր
38	Նայրի տղ. ուղեցույց	1997	Ազգային	բանուկ
39	Մարիամյան	2003	Ազգային	բանուկ

Թեհրանի հայկական մանկապարտեզների ժամանակագրական տվյալների ցանկ (1910-1993 թթ.)

No:	ԱՆՈՒՆ	ՀԻՄՆ. Թ.	ՊԱՏԿԱՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ	ԳՈՅԱՏԵՎՄԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿ
1	Մանկական պալատ (Մարվարյան)	1910	Մասնավոր	փակված
2	Բերսաբե	1931	Մասնավոր	փակված
3	Մարիամ հաստատություն	1937	Հայ կաթողիկե առաջնորդարան	բանուկ
4	Էլպիս Ֆերահյան (նախկին Քուշեշ)	1942	Ազգային	բանուկ
5	Թումանյան	1944	Մասնավոր	փակված
6	Աթաբեկ	1964	Մասնավոր	փակված
7	Սասուն	1983	Ազգային	բանուկ
8	Զեյթուն	1984	Ազգային	փակված
9	Ա.Ա.Ահարոնյան	1993	Ազգային	բանուկ

Резюме

Перспективы армянской этнической общности связаны с особенностями развития ее разных частей в своей и инациональной среде. Очевидно, что на характер сложения общих и особенных черт каждой из них влияет множество факторов общего и специфического свойства, обусловленных окружающей средой и социально-культурными особенностями самой группы. Проведенные в четырех сегментах этноса, развитие которых происходит собственно в своей среде, в столичном центре Армении, и в различном инациональном окружении – в крупных городах и столичных центрах США (Лос-Анжелеса), РФ (Москвы) и ИРИ (Тегерана), этносоциологические исследования позволили замерить интенсивность демографических и социальных изменений, в культурной жизни (в частности в этнических масс-медиа), уровень самоорганизации каждой из этих групп. Сравнительные исследования, проведенные сотрудниками отдела исследований диаспоры института археологии и этнографии НАН РА и учеными из диаспоры являются попыткой нового осмысления процессов, происходящих в армянском этносе в современных условиях. Авторами были выявлены определенные закономерности: среда проживания определяла общее направление социальных трансформаций, способов самоорганизации каждой группы, а интенсивность и направления этих изменений зависели от их первичных социально-демографических характеристик, опыта жизнедеятельности в инациональном окружении и времени проживания в этой среде.

Summary

The prospects of Armenian ethnic community are connected with features of development of its different parts in the own and the foreign environment. It is obvious that the nature of structure of the common and the special features is influenced by a set of factors of the general and specific property, that caused by the environment and the social-cultural features of the group. The ethno-sociological researches were conducted in four segments of ethnos, which development has been taking place in the own (in the capital center of Armenia), and in the different foreign environments (in the large cities and the capital centers of USA (Los Angeles), RF (Moscow) and IRI (Tehran), allowed for measure intensity of demographic and social changes, cultural life (particularly in the ethnic mass media), the level of self-organization of each group.

The comparative researches, which conducted by the department of diaspora studies of institute archeology and ethnography of NAS RA and the scientists from diaspora, are the experience for the new judgment of the processes that are happening in the Armenian ethnos in modern conditions.

The authors revealed certain regularities: the living environment defined the general direction of social transformations, the way of self-organization of each group, the intensity and the directions of these changes are depend on its primary social and demographic characteristics, the experience of activity in foreign environment and time of accommodation in this environment.

ՀԱՅԵՐԸ ՍԵՓԱԿԱՆ ԵՎ ԱՅԼԱԶԳԻ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ.
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԷԹՆՈՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ՍՓՅՈՒՌՔԻ ԷԹՆՈՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

7

Համակարգչային ձևավորումը և կազմը՝ Ալեքս Գալայճյանի

Հրատ. պատվեր N 564

Չափսը՝ 70 x 100 ¹/₁₆, 11.5 տպագրական մամուլ:

Տպաքանակը՝ 300 օրինակ:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24

[2000 ր.]

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0342495

A 8
100574

